

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

İBNÜ'L-CEZERİ'NİN ESERLERİNDE VAKF VE İBTİDÂ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KURU

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATILLA AKDEMİR

**YALOVA
EKİM-2024**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN ESERLERİNDE VAKF VE İBTİDÂ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KURU
218121013

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATILLA AKDEMİR

YALOVA
EKİM-2024

ETİK BEYAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “İBNÜ’L-CEZERÎ’NİN ESERLERİNDE VAKF VE İBTİDÂ” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Merve KURU

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim; herhangi bir şekilde tahrife uğramaksızın günümüze kadar ulaşan, tilaveti ile ibadet edilen yegâne bir kitaptır. Kur'an tilavetinde bulunan kişinin en çok üzerinde durması gereken hususlardan biri de vakf ve ibtidâdır. Ancak bu ilim sayesinde Kur'an'ın i'câzı ortaya çıkacak ve böylece ayetlerde kastedilen mana anlaşılmış olacaktır. Bu ilim, hatalı manaların önüne geçerek isabetli hükümler vermeye vesile olması yönüyle kişileri bağlayıcı kılmaktadır. Kıraat uleması, vakf ve ibtidâyı öğrenmeye teşvik etmiştir. İbnü'l-Cezerî, kıraat imamlarının her ayette vakf ve ibtidânın nasıl yapılacağına dair parmaklarıyla işarette bulunduklarını ifade etmiştir. Şifahî olarak nakledilen vakf ve ibtidâ ilminin, hicrî ikinci asra kadar tedvin edilmemiş olması mesnetsiz bilgilerden ibaret olduğu anlamına gelmemektedir. Mevcut rivayetler, vakf ve ibtidâ ilminin temelini Hz. Peygamber'e dayandığının delilidir. Bir kişinin Kur'an'ı baştan sona tek nefeste okuması mümkün değildir. Bu sebeple lafız ve mana yönünden uygun olan bir kelime üzerinde vakfedilmesi gerekir. Bu gereklilik sebebiyle hicrî ikinci asırdan itibaren vakf ve ibtidâyı dair eserler kaleme alınmaya başlanmıştır.

Giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşan tezin giriş kısmında araştırmanın önemi, amacı, kapsamı ve kaynakları yer almaktadır. Birinci bölümde ise vakf ve ibtidâ ilminin önemi, gayesi, bağlayıcılığı, hükmü ile kıraat ulemasının vakf ve ibtidâ ilmine dair temel esaslarından bahsedilmektedir. İkinci bölümde; İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, Kur'an, kıraat ve diğer ilimlere dair eserleri zikredilmiştir. Bununla birlikte, müellifin vakf ve ibtidâ konusunu işlediği eserlerinin tanıtımı yapılarak onun bu konudaki tercihleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, İbnü'l-Cezerî'nin "*et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd, en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr, el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*" isimli eserleri bağlamında vakf ve ibtidâ telakkisi tespit edilmek istenmiştir. Bu bölümde; vakf ve ibtidânın tanımı, vakf ve ibtidâ ile bağlantılı kavramlar, vakf ve ibtidânın çeşitleri ve kaideleri ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler özetlenmiştir.

Bu vesileyle üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma özellikle de yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteğini ve akademik tecrübelerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa Atilla AKDEMİR'e, tezimin her aşamasında yanımda olan ve benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Ekim – 2024

Merve KURU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	1
ÖNSÖZ.....	2
KISALTMALAR LİSTESİ.....	5
ÖZET	6
ABSTRACT	7
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı	1
1.3. Araştırmanın Kaynakları	2
2. VAKF VE İBTİDÂ İLMİ.....	4
2.1. Vakf ve İbtidâ İlminin Önemi	6
2.2. Vakf ve İbtidâ İlminin Gayesi	9
2.3. Vakf ve İbtidâ İlminin Bağlayıcılığı.....	11
2.4. Vakf ve İbtidâ İlminin Hükümü	12
2.5. Kıraat Ulemasının Vakf ve İbtidâ İlmine Dair Temel Esasları	13
3. İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	15
3.1. İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı.....	15
3.2. İbnü'l-Cezerî'nin Eserleri.....	19
3.2.1. İbnü'l-Cezerî'nin Kur'an ve Kıraate Dair Eserleri	19
3.2.2. İbnü'l-Cezerî'nin Diğer İlimlere Dair Eserleri	21
3.2.3. İbnü'l-Cezerî'nin Vakf ve İbtidâ Konusunu İşlediği Eserleri.....	22
4. İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN VAKF VE İBTİDÂ TELAKKİSİ.....	29
4.1. Vakf	29
4.1.1. Vakfın Tanımı	29
4.1.2. Vakf ile Bağlantılı Kavramlar	31
4.1.2.1. Kat'	31
4.1.2.2. Sekte	34
4.1.2.3. Fasıl-Fâsıla	36
4.1.2.4. Temâm.....	38
4.1.3. Vakfın Çeşitleri	38
4.1.3.1. Vakf Yapmayı Gerektiren İllet Bakımından Vakfın Çeşitleri	39

4.1.3.2. Lafız ve Mana Taalluku Bakımından Vakfın Çeşitleri	40
4.1.3.3. Diğer Vakf Çeşitleri	59
4.2. İbtidâ	77
4.2.1. İbtidânın Tanımı	77
4.2.2. İbtidâ ile Bağlantılı Kavramlar	78
4.2.2.1. Mebadî'	78
4.2.2.2. İstînâf-İ'tinâf	79
4.2.2.3. Vasl-Mevsûl	80
4.2.3. İbtidânın Çeşitleri	81
4.3. Vakf ve İbtidâ Kaideleri	83
4.3.1. Şeddeli Harflerde Vakf	83
4.3.2. Kelime Sonlarında Vakf	83
4.3.3. Mushaf İmlasında Farklı Yazımlara Konu Olan Kelimelerde Vakf	88
4.3.3.1. İki Farklı Edattan Oluşan Kelimeler Üzerinde Vakf	89
4.3.3.2. Mushaftaki Dişilik Te'lerinde Vakf	95
4.3.4. Vasl Hemzesi ile İbtidâ	96
4.3.4.1. Fiilerde Vasl Hemzesi	96
4.3.4.2. İsimlerde Vasl Hemzesi	97
4.3.4.3. Harflerde Vasl Hemzesi	98
4.3.5. Edatlar Üzerinde Vakf ve İbtidâ Kaideleri	99
4.3.5.1. Kellâ “كَلَّا” Edatı	99
4.3.5.2. Belâ “بَلَى” Edatı	104
4.3.5.3. Lâ “لَا” Edatı	109
4.3.5.4. Sümme “سُئِمَ” Edatı	110
4.3.5.5. Em “أَمْ” Edatı	112
4.3.5.6. Bel “بَلْ” Edatı	114
4.3.5.7. Hattâ “حَتَّى” Edatı	115
5. SONUÇ	116
ÖZGEÇMİŞ	127
KAYNAKÇA	120

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin (Oğlu)
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celalüh
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anh
öl.	: Ölüm Tarihi
Prof.	: Profesör
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih Eden

İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN ESERLERİNDE VAKF VE İBTİDÂ

ÖZET

Mananın tamam olduğu yerde okumaya tekrardan başlamak amacıyla nefes alacak kadar bir süre sesi kesmeyi ifade eden vakf ile kıraate devam etmek için mana bütünlüğüne uygun olan yerden yeniden başlamayı ifade eden ibtidâ, Kur'an tilavetinin en önemli unsurlarındandır. Vakf ve ibtidâ; maksut olunan mananın doğru bir şekilde anlaşılması, ayetlerden şer'î deliller çıkarılması ve Kur'an'ın i'câz yönlerine işaret edebilmesi bakımından önemlidir. Bu ilim sayesinde Kur'an-ı Kerim'in indirilişindeki hikmetin kaybolmasının önüne geçilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in hem anlamına akseden yönüne hem de metnini okumaya yardımcı olan bu ilim, önemi sebebiyle kıraat uleması tarafından müstakil olarak da çalışılmıştır. Çalışmanın başında kıraatte otorite bir âlim olan İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, vakf ve ibtidâ ilminin önemi, gayesi, bağlayıcılığı ve hükmü farklı başlıklar altında incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ ilmine olan yaklaşımı, ilmî hayatının muhtelif zamanlarında kaleme almış olduğu “*et-Temhîd, en-Neşr, el-Mukaddime*” isimli eserleri incelenerek ele alınmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışma, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinin literatürdeki özgün taraflarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Tecvid, Vakf, İbtidâ, İbnü'l-Cezerî, en-Neşr

WAQF AND IBTIDA IN THE WORKS OF IBN AL-JAZARI

ABSTRACT

Waqf, which refers to stopping the voice for a period of time to take a breath in order to start reading again at a place where the meaning is complete, and ibtida, which means starting again from a place that suits the integrity of the meaning in order to continue recitation, are the most important elements of the Qur'an recitation. Waqf and ibtida; it is important to understand the intended meaning correctly, to extract religious evidence from the verses, and to point out the miraculous aspects of the holy Qur'an. Thanks to this science, changing the divine will and preventing the wisdom in the revelation of the Qur'an from being lost. This science, which helps both to reflect the meaning of the Qur'an and to recite its text, has also been studied independently by recitation scholars due to its importance. At the beginning of the study, the life of Ibn al-Jazari, an authoritative scholar in recitation, and the importance, purpose, binding nature and provisions of the science of waqf and ibtida were examined under different headings. In the last part of the study, Ibn al-Jazari's approach to this science is discussed in "*al-Tamhid, an-Nashr, el-Muqaddime*" were examined and discussed. In this context, the study aims to reveal the original aspects of the author's works in the literature.

Key Words: Qiraah, Qur'an, Tajweed, Waqf, Ibtida, Ibn al-Jazari, an-Nashr

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırmanın önemi, vakf ve ibtidâ ilminin öneminden kaynaklanmaktadır. Vakf ve ibtidâ ilmine önem vermek seleften günümüze tevâtür yoluyla gelmiştir. Hz. Ali (öl. 40/661), “وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا”¹ ayetinde geçen tertîl kelimesini “تجويد الحروف ومعرفة الوقوف” “Harfleri tecvid ile okumak ve vakf yerlerini bilmektir.” şeklinde açıklamıştır. İbnü’l-Cezerî, Hz. Ali (r.a.)’nin bu sözünü vakf ve ibtidâ ilmini bilmenin ve öğrenmenin vücûbiyetine delil olarak kabul edileceğini bildirmiştir.² Kur’an’ı doğru şekilde anlamak vakf ve ibtidâyı çok iyi anlamaktan geçer. Bu şekilde Kur’an’ın mucizevi nazmı muhafaza edilmiş olmaktadır. Vakıf ve ibtidâ yapılacak yerlere dair malumat, Kur’an’ın indiği dönemde başlamıştır. Hz. Peygamber bir sure indiğinde onun vakf yapılacak yerlerini ashabına öğretmiştir. Daha sonra Mushafa birtakım işaretler konularak bu ilim yazılı şekle getirilmiş ve zamanla belli bir literatür oluşmuştur. Tecvîd ve kıraat alanında çalışma yapanların temel başvuru kaynaklarında İbnü’l-Cezerî’nin eserleri bulunmaktadır. Müellifin eserlerinin akademik anlamda değeri yadsınamaz bir gerçektir. Tez çalışmamızda, İbnü’l-Cezerî’nin ilmî hayatının muhtelif zamanlarında yazmış olduğu eserleri incelenerek bu ilme olan yaklaşımı, görüş ve değerlendirmeleri tespit edilmek istenmiştir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma; giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı, kapsamı ve kaynaklarına yer verilmiştir. Birinci bölümde ise “vakf ve ibtidâ ilminin önemi, gayesi, bağlayıcılığı, hükmü ve kıraat ulemasının vakf ve ibtidâ ilmine dair temel esasları.” konuları, ilgili rivayetler aracılığıyla işlenmiştir. İkinci bölümde, İbnü’l-Cezerî’nin hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Bu bölüm, müellifin kendi eserleri olan “*Ğâyetu’n-nihâye*” ve “*Câmiu’l-esânîd*”den istifade edilerek aktarılmıştır. Fakat bölüm, tezin sınırlarını aşmamak için kısa tutulmuş, konu her yönüyle ele alınmamıştır. Bununla beraber, İbnü’l-Cezerî’nin vakf ve ibtidâ konusunu işlediği eserlerinin tanıtımı yapılarak müellifin bu konudaki yöntem ve tercihleri zikredilmiştir. Araştırmanın asıl kısmını oluşturan üçüncü bölümde ise

¹ el-Müzzemmil 73/4.

² Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Alia b. Yusuf el-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 225.

İbnü'l-Cezerî'nin "*en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr, et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd, el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*" isimli eserleri bağlamında vakf ve ibtidâ telakkisi tespit edilmek istenmiştir. Bu bölümde, "vakf ve ibtidânın tanımı, vakf ve ibtidâ ile bağlantılı kavramlar, vakf ve ibtidânın çeşitleri ve kaideleri." konuları farklı başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin nakilde bulunduğu ulemanın görüşleri, ilk kaynağına gidilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler özetlenmiştir.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Tezimizde, İbnü'l-Cezerî'nin eserleri başta olmak üzere tecvid, kıraat, tefsir, Arap dili, hadis, biyografi gibi pek çok alanda kaleme alınmış klasik eserler ile güncel çalışmalardan istifade edilmiştir.

Bu alanda pek çok tez ve makale kaleme alınmıştır. Konumuz ile alakalı Mehmet Kara hocanın "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı" isimli makalesi bulunmaktadır. Çalışmamızda İbnü'l-Cezerî'nin aktarmış olduğu vakf ve ibtidâ kurallarına dair önemli ve tamamlayıcı konular ile bu ilim ile bağlantılı meselelere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Araştırmada sıklıkla yararlanılan eserler şunlardır:

- Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî: *el-Müktefâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ, et-Tahdîd fîl itkân ve't-tecvîd*.
- Ebu'l-Abbas Abdulazîz b. Ali b. Muhammed İbnü't-Tahhân (öl. 560): *Nizâmü'l-edâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ*.
- Ebu'l-Hasen Alemüddîn Ali b. Abdissamed Sehâvî (öl. 643/1245): *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*.
- Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429): *en-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr, et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd, Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî, Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî (öl. 911/1505): *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*.
- Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Kastallânî (öl. 923/1517): *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*.
- Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (öl. 1014/1605), *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*.

- Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm Uşmûnî (öl. ?): *Menâru 'l-hüdâ fî beyâni 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*.
- Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mar'aşî (öl. 1145/1732): *Cühdü 'l-mukil*.
- Ali Osman Yüksel: *İbn Cezerî ve Tayyibetü 'n-Neşr*.
- Abdurrahman Çetin: *Kur'an Okuma Esasları*.
- Nihat Temel: *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*.

2. VAKF VE İBTİDÂ İLMİ

Vakf, kıraate tekrar başlamak gayesiyle bir kelime üzerinde âdet olduğu üzere nefes alacak kadar bir süre sesi kesmek³; İbtidâ ise kıraate ilk defa başlamak ya da vakftan sonra kıraate tekrar başlamak⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Her vakf yapıldığında ibtidâ da peşinden gelir. Bu sebeple vakf kadar ibtidâyı da özen gösterilmelidir. İbnü'l-Cezerî, vakf ve ibtidâ ilmini öğrenip, bu ilme önem vermenin seleften günümüze tevatür yoluyla geldiğini ve birçok kıraat âliminin vakf ve ibtidâyı iyi bilmeyenlere icazet verilmeme şartı koştüğünü dile getirmiştir.⁵ Hatta ulemanın birçoğuna göre bu ilmi bilmeyenlerin fetva vermemesi gerekir.⁶

İbnü'l-Cezerî, vakf ve ibtidâ ilmindeki ilk telifin⁷ Nâfi'in de hocası olan Şeybe b. Nessâh'ın (öl. 130/748) “*Kitâbu'l-vukûf*” isimli eseri olduğunu aktarmıştır.⁸ Müellif, İbnü'l-Enbârî'nin (öl. 328/940) “*el-İzâh fi'l-vakf ve'l-ibtidâ*” isimli eserinin ise vakf ve ibtidâ alanında ilk ve en güzel eser olduğu görüşündedir.⁹ İbnü'l-Cezerî, “*el-İzâh*”ı bu alanda en kapsamlı şekilde telif edilen ilk eser olarak görmüş olduğu düşünülebilir. Zira İbnü'l-Enbârî bu eserinde, vakf ve ibtidâ konusunu Kur'an'ın sonuna kadar sure sure ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca Şeybe b. Nessâh'tan İbnü'l-Enbârî'ye gelinceye kadar pek çok âlim bu alanda eser telif etmiştir.¹⁰ Dâni'nin “*el-Müktefâ*” adlı eserinin tahkikini yapan Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'âşî, vakf ve

³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 240.

⁴ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 317; Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 40; Abdurrahman Çetin, “Sekte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/335.

⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 225; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, (b.y. ts.), 2/548.

⁶ İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 26.

⁷ Âlimlerden bir kısmı, bu alandaki ilk telif sahibinin Dirar b. Süred (öl. 229) olduğu görüşündedir. Fakat Şeybe b. Nessâh'ın Dirar'dan önce yaşadığı bilinmektedir. İbn'ün-Nedîm, erken dönemlerde kaleme alınan eserleri “*el-Fihrist*” isimli eserinde zikretmiştir. Dirar b. Süred'in eseri de bunlardan biridir. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. en-Nedîm (385/995[?]), *el-Fihrist fi ahbâri'l-'ulemâi'l-musannifîn mine'l-kudemâi ve'l-muhaddisîn fi esmâi kütübihim*, thk. İbrâhîm Ramazân (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 54.

⁸ İbnü'l-Cezerî, “*Ğâyetü'n-nihâye*” adlı eserinde Şeybe b. Nessâh için : “Vakflar hakkında ilk eser kaleme alan kişidir ve onun kitabı da meşhurdur.” demiştir. Şeybe b. Nessâh, hayatının büyük bir kısmını birinci asırda geçirmiştir. Kitabını da bu dönemde kaleme almış olması muhtemeldir. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, nşr. G. Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/298; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: OTTO, 2016), 140; Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 23.

⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/204.

¹⁰ Souleymane Ouedraogo, *Vakf-ı Lâzım Ve Vakf-ı Kabihleri Bilmenin Kuran Tefsirine Etkisi-İmam Secâvendî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ' Adlı Kitabı Örneği-* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 19.

ibtidâ alanında kaleme alınmış yetmiş sekiz eserden bahsetmektedir.¹¹ Zamanla en fazla meşhur olan ve kendisine başvuru alan eserler ise şunlar olmuştur:¹²

1. *el-İzâh fî'l-vakf ve'l-ibtidâ*

Eserin müellifi, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî'dir. Dâni, onun bu ilmin şeyhi olduğunu söyler. Bu eser, vakf ve ibtidâ ilminin en meşhur eseri olup kaynak eser olma özelliği taşımaktadır. Eserin yeterli, kaliteli ve nitelikli oluşuna İbn Mücâhid'in şu ifadeleri delildir. İbn Mücâhid (öl. 324/936)'e İbnü'l-Enbârî'nin bu eseri getirilip düşüncesi sorulur. İbn Mücâhid eseri biraz inceledikten sonra "Bu alanda ben de bir eser kaleme almayı düşünmüştüm fakat bu genç, yazılacak bir şey bırakmamış." demiştir.¹³

2. *el-Kat' ve'l- i'tinâf*

Eserin müellifi İbnü'l-Enbârî ile çağdaş bir âlim olan Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail Nehhâs (öl. 338/950)'tır. Bu eser, Dâni'nin kaynak eserlerindendir. Nehhâs, eserinde hem kendinden önceki âlimlerin ifadelerini aktarmış hem de bunlar arasında bir tercihte bulunmuştur.¹⁴

3. *el-İzâh fî'l-vakf ve'l-ibtidâ*

Eserin müellifi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'dir. Secâvendî, vakfları belli kurallara göre kategorilere ayırmıştır. Bu kurallara göre oluşan işaretler, müellifine nisbetle "secâvend" olarak adlandırılmıştır.

4. *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*

¹¹ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 140; Sedat Kaya, *Ebû'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî ve Kıraat İlmindeki Yeri* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 134.

¹² Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 23-24; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 90.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/204; Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 23; Recep Koyuncu, *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, Ed-Dâni, Es-Secâvendî Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 100; Maşite Egin, *Secâvendî'nin Vakf ve İbtidâ Sisteminde Vakf-ı Mücevvez* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 13.

¹⁴ Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 23-24; Egin, *Secâvendî'nin Vakf ve İbtidâ Sisteminde Vakf-ı Mücevvez*, 13.

Eserin müellifi, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî'dir. Müellifin bu eseri, vakf ve ibtidâ alanında son dönemlerde kaleme alınan eserler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Eser kaynak açısından ziyadesiyle zengindir.

5. *el-Maksad li telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*

Eserin müellifi, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ el-Ensârî (öl. 926/1520)'dir. Eser, Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Umânî'nin (öl. ?) "*el-Mürşid*" isimli eserinin muhtasar halidir.¹⁵

2.1. Vakf ve İbtidâ İlminin Önemi

Bu ilmin kaynağının Kur'an ve sünnet olması önemini âşikâr etmektedir. Hz. Ali'nin Müzzemmil suresinde geçen "وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا"¹⁶ "Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku." mealindeki ayetin tertîl kelimesini "تجويد الحروف ومعرفة الوقوف" "Harfleri tecvid ile okumak ve vakf yerlerini bilmektir."¹⁷ şeklinde açıklaması, vakf ve ibtidâ ilminin önemi ve lüzumuna delil olarak kabul edilmektedir.

Kur'an tilavetinde vakf ve ibtidâ yapılacak yerlere dair malumatın, İslamın ilk dönemlerindeki uygulamaya bağlı olarak Kur'an'ın nüzülü ile verilmeye başlandığı söylenilebilir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir sure nazil olduğunda ashabına hem talim ettirmiş hem de vakf yapılacak yerleri onlara öğretmiştir. Abdullah b. Ömer (öl. 73/692)'in şu ifadeleri Allah resulünün tedrisine delil olarak kabul edilmektedir: "Biz, her birimize Kur'an'dan evvel imanın nasip

¹⁵ Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 24.

¹⁶ el-Müzzemmil 73/4.

¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, thk: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), (Muhakkikin mukaddimesi) 20; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kirâât* (el-Memleketü'l-Arabiyye's-Suûdiyye: Mucemmu'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, ts.), 2/492; Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm Uşmûnî, *Menâru'l-hüddâ fi beyâni'l-vakf ve 'l-ibtidâ* thk. Muhammed b. İd eş-Şa'bân (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2008), 5; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Atâya (Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1433/2012), 258; Ali b. Muhammed b. Sâlim Ebûl-Haseni'n-Nûrî es-Safâkusî, *Tenbîhu'l-gâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn*, tsh. Muhammed eş-Şazeli en-Nîf (Matbaatü'r-Resmiyye, ts.), 128; Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mar'aşî, *Cühdü'l-mukil*, nşr. Sâlim Kaddurî el-Hamed (Amman: Daru Amman, 1422/2001), 249; Muhammed Mekî Nasr el-Cerîsî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi ilmi't-tecvîd* (Mektebtü's-Safâ, 1420/1999), 198; Atiyye Kâbil Nasr, *Gâyetü'l-mürîd fi ilmi't-tecvîd* (Riyad: 1414/1994), 221; Mahmûd Halîl Husarî (öl. 1917/1980), *Meâlimu'l-ihtidâ ilâ ma'rifeti'l-vukûfi ve 'l-ibtidâ* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1423/2002), 4.

edildiği bir dönemde yaşadık; bir sure Allah Resulüne iner, her birimiz onun helalini, haramını ve vakf yapılması gereken yerlerini öğrenirdik.”¹⁸

Nehhâs bu rivayeti, sahâbenin Kur’an’ı öğrendiği gibi vakf mahallerini de öğrendiğine delil kabul etmektedir. Dâni’ye göre bu rivayet, sahabenin bu hususta icmâi olduğunun göstergesidir.¹⁹ Fâsılaları bilmeden Kur’an’ın manasını bilmek mümkün değildir. Bu rivayet, vakf ve ibtidâ ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesinin vücûbiyetine delildir.²⁰

Ümmü Seleme validemiz, Peygamber (s.a.v)’in Kur’an okuduğunda kıraatini ayet ayet kestiğini ve Fâtîha suresinin ayetlerini aralarında vakf yaparak okuduğunu aktarmıştır.²¹ Beyhakî (öl. 458/1066), en faziletli olanın sonraki ayetle bağlantısı olsa dahi Resûlullah’ın (s.a.v.) irşadı ve sünnetine tabi olarak ayetin sonunda yapılan vakf olduğunu ifade etmektedir.²² Nehhâs’a göre bu rivayet, ayet sonlarının mutlak vakf mahali olduğuna delilidir.²³

¹⁸ Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ed-Dâni, *el-Müktefâ fi’l-vakfi ve’l-ibtidâ*, thk. Cemaleddin Muhammed Şerif, (Kahire: Dâru’s-Sahâbe, 2006), 16; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 3/170-171; Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 20; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/540; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/493; Uşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 5; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 258; Safâkusî, *Tenbîhu’l-ğâfilîn*, 128; Husarî, *Meâlimu’l-ihidâ*, 5; Muhammed Mekki, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, 198; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 221; Abdullah Ali el-Meymûnî, *Fazlu ilmi’l-vakfi ve’l-ibtidâ ve me’ahû hükmü’l-vakfi ‘alâ ruûsi’l-âyât* (Riyad: Daru’l-Kâsım, ts.), 13.

¹⁹ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail Nehhâs, *el-Kat’ ve’l-i’tinâf*, thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî (Riyad: Dâru Âlimi’l-Kütüb, 1413/1992), 12-14; Dâni, *el-Müktefâ*, 16; Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 20; Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır ez-Zerkeşî (öl. 794/1392), *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1958), 494-498; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/540; Uşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 5; Husarî, *Meâlimu’l-ihidâ*, 5.

²⁰ Uşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 5-6.

²¹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizî (öl. 279/892), *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbâkî (Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî’l-Halebî, 1395/1975), 5/185; Nehhâs, *el-Kat’ ve’l-i’tinâf*, 11-12; Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ed-Dâni, *Câmiu’l-beyân fî kıraâtî’s-seb’a* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 381; Dâni, *el-Müktefâ*, 31; Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 17-18; Ebu’l-Abbas Abdulazîz b. Ali b. Muhammed İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ fi’l-vakfi ve’l-ibtidâ*, nşr. Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü’l-Meârif, ts.), 26; Ebü’l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ ve kemâlü’l-ikrâ*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü’t-Türâs, 1408/1987), 2/564; Zerkeşî, *el-Burhân*, 505; Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, *et-Temhîd fî ‘ilmi’t-tecvîd*, thk. Ferğali Seyyid Arbavi (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2016), 235; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/499-502; Uşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 12; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 249; Safâkusî, *Tenbîhu’l-ğâfilîn*, 136; Saçaklızâde, *Cühdü’l-mukıl*, 262; Muhammed Mekki, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, 199; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 220.

²² Zerkeşî, *el-Burhân*, 505; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/560; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/501; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 250; Saçaklızâde *Cühdü’l-mukıl*, 262.

²³ Nehhâs, *el-Kat’ ve’l-i’tinâf*, 12-14.

İbnü'l-Cezerî'nin Hz. Ali ve İbn Ömer'den gelen rivayetler hususundaki şu ifadeleri önemlidir: “Hz. Ali (r.a.)'nin sözü vakf ve ibtidâ ilmini bilmenin ve öğrenmenin vücûbiyetine delildir.²⁴ İbn Ömer'in ifadeleri de bu ilmi öğrenme konusunda sahâbenin icmâ olduğunu gösteren bir başka delildir. Ayrıca Medinelilerin imamı Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' (öl. 130/747-748) ve arkadaşı imam Nâfi' b. Ebî Nuaym (öl. 169/785), Ebû Amr b. 'Alâ (öl. 154/771), Ya'kûb el-Hadramî (öl. 205/821), Âsım b. Ebi'n-Necûd (öl. 127/745) ve diğer selef-i sâlihîn imamlarının vakf ve ibtidânın tâlimi hususundaki ve bu ilme özen gösterme konusundaki faaliyetleri, tevatür ile sabit olmuştur. Selef-i sâlihîn imamlarının sözleri maruf, kitaplarında yazdıkları da meşhurdur. Bu sebeplerden ötürü kıraat imamları, vakf ve ibtidâ ilmini iyi bilmeyenlere icazet verilmemesini şart koşturmuşur.”²⁵

İbnü'l-Cezerî, imamların her ayette vakf ve ibtidânın nasıl yapılacağını parmaklarıyla işaret ederek öğrettiklerini ve bunu hocalarından bu şekilde öğrenmenin âdet olduğunu ifade etmiştir.²⁶ Şifahî olarak aktarılan vakf ve ibtidâ ilminin hicri ikinci asra kadar²⁷ tedvin edilmemiş olması, mesnetsiz bilgilerden ibaret olduğu anlamına gelmemektedir. Bu ilmin temeli, Hz. Peygamber'e dayanmaktadır.

Adiyy İbn Hatem'den rivayet edildiğine göre “Bir zat, Allah Resulünün huzurundayken ‘مَنْ يُطِيعِ’ ‘Allah’a ve resulüne itaat eden doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden’ dedi ve durdu. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona: “Sen iyi bir hatip değilsin. ‘وَمَنْ يُعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى’ ‘Kim Allah’a ve onun resulüne isyan ederse doğru yoldan sapmıştır.’ demeliydin.” buyurdular.”²⁸

²⁴ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541-542; Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 258; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 249; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 198.

²⁵ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Süyûtî, *el-İtkân*, 541-542; Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 258; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 129; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 198; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakfî ve'l-ibtidâ*, 16.

²⁶ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 129; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 198; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakfî ve'l-ibtidâ*, 16.

²⁷ Muhammed Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 83.

²⁸ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (öl. 261/875), *el-Câmiu's-sahîh* (Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, 1334/1916), 3/12; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 12-13; Dâni, *el-Müktefâ*, 16; Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 18; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/504; Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 259; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 6; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 199.

Bu şekilde durulduğunda Allah ve resulüne itaat eden ile ona isyan eden aynı konuma gelmiş olur. Bu sebeple vakfın “رَشَدٌ” ifadesinde yapılp ibtidânın “وَمَنْ يَعْصِهِمَا” ile yapılması gerekir.²⁹

Nehhâs, halk arasında gerçekleşen bir olayda hatibin vakf ve ibtidâya riayet etmemesi kötü görülmüş ve efendimiz tarafından ikaz edilmişse bu meselenin elbette Kur'an-ı Kerim için çok daha mühim olduğunu ifade etmiştir. Nehhâs, bu rivayeti vakf ve ibtidâya riayet etmemenin kerahetine apaçık bir delil olarak görmüştür.³⁰

Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009'dan sonra), Muaviye (öl. 172/788)'den şu rivayeti nakletmiştir: “Resûlullah'ın Ali b. Ebî Talib'e bir mektup yazdırırken, deveye binenin gemlerini denetlemesi misali cümlelerin başını ve sonunu kontrol etmesine şahit oldum.”³¹ Bu rivayet, Peygamber efendimiz'in (s.a.v.) sadece Kur'an tilaveti esnasında değil günlük hayatta kullanmış olduğu dilde de bu hususa dikkat ettiğini göstermektedir. Bu ilim, “Kıraatin eda keyfiyetlerinin bilinmesini sağlayan yüce bir ilimdir.”³² “Vakfı bilmeyen Kur'an'ı da bilemez.”³³ Kur'an ilimlerini doğru anlamak vakf ve ibtidâyı çok iyi anlamaya bağlıdır. Zira amaç İbnü't-Tahhân'ın da belirttiği gibi “Kur'an'ın mucizevi nazmını korumaktır.”³⁴

2.2. Vakf ve İbtidâ İlminin Gayesi

Vakf ve ibtidâ; ayetlerin manasının doğru anlaşılması, onlardan şer'î deliller çıkarılması, Kur'an'ın nazil oluşundaki hikmetin kaybolmaması ve Kur'an-ı Kerim'in i'câz yönlerine işaret edebilmesi açısından önemli ve son derece zorunlu bir ilimdir. İbnü'l-Cezerî, Kur'an okuyan kişi için bir sure yahutta kıssayı tek nefeste okumak mümkün olmadığından nefes almak ve dinlenmek için bir durak yeri, yeniden okumaya başlamak için de başlangıç yeri seçilmesi gerektiğini ve bu yerlerin manayı tahrif eden ve yanlış anlaşılmaya müsait yerler olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak bu şekilde yapıldığında Kur'an'ın i'câzı ortaya çıkacak ve

²⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 16; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 238; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/504.

³⁰ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 13; Zerkeşî, *el-Burhân*, 499; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/504; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 6.

³¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbu's-sinaateyn el-kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Dâru'l-Fikri'l-Arabîyye, ts.), 459.

³² Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 3; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/539.

³³ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 3; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/494; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 5; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 199.

³⁴ İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 20.

böylece ayette kastedilen mana anlaşılmış olacaktır. Kıraat imamları, vakf ve ibtidâ ilmini öğrenmeye ve bilmeye teşvik etmiştir.³⁵

İbn Mücâhid, vakf ve ibtidâ yerlerini belirleyecek âlimlerin kıraatleri, ayetlerin tefsirini, kıssaları ve Arap dilini bilen aynı zamanda nahivde de usta olan kişiler olması gerektiğini ifade etmiştir.³⁶ İbnü'l-Enbârî ise Kur'an'ın i'râbı, manası ve garîbinin³⁷ vakf ve ibtidânın bilinmesi ile anlaşılabilirliğini³⁸ ve Kur'an'ı en düzgün şekilde okumanın vakf ve ibtidâyı bilmekten geçtiğini ifade etmiştir.³⁹ el-Hüzelî (öl. 465/1072), bu ilmin ahkâma etkisine vurgu yaparak şu ifadeleri kullanmıştır: “Vakf; tilavetin süsü, kârinin zîneti ve kabiliyeti, dinleyen kişinin feraseti, âlimin methidir. Onunla iki muhtelif, iki mütenâkız, iki müteğâyir hüküm arasındaki ayrım bilinebilir.”⁴⁰

Safâkusî (öl. 1118), vakf ve ibtidâ ilminin gayesine dair şu ifadeleri kullanmıştır: “Vakf ve ibtidâ bilgisi kesinlikle zorunlu bir bilgidir. Zira bu ilim sayesinde Allah kelamının manası anlaşılabilir ve en mükemmel şekilde tamamlanır. Bazen Kur'an okuyan bir kimse tilavette bulunur da mananın tamamlanmadığı bir yerde durur. Bu durumda ne okuyan okuduğunun manasını anlar ne de dinleyen. Böylece neden Kur'an okuduğunun farkına varmaz, Kur'an'ın i'câzı ortaya çıkmaz. Hatta belki de murad edilen mananın dışında farklı manalar anlaşılabilir ki bu çok daha büyük bir hatadır.”⁴¹

Sehâvî ise der ki: “Ulemanın hakkında eserler kaleme aldığı vakf ve ibtidâ ilmi sayesinde, Kur'an'ın manalarının ortaya çıkarılması, maksadının belirlenmesi, faydalarının ibraz edilmesi

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/224-225; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 11.

³⁶ Secâvendî, *İlelül'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 21; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, (Muhakkikin mukaddimesi) 7; Zerkeşî, *el-Burhân*, 500; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 19.

³⁷ Az kullanıldığı için manası kolaylıkla anlaşılamayan kelimelerdir. Hüseyin Elmalı-Şükrü Arslan, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/374.

³⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *Kitâbu îzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Dimaşk: 1391/1971), 108; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, (Muhakkikin mukaddimesi) 6; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 17.

³⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 5; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 199.

⁴⁰ Secâvendî, *İlelül'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi), 3; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/493; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 6; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 199.

⁴¹ Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 128.

mümkün olmaktadır. Kur'an'ın mana denizine dalıp, onda bulunan inci ve mücevherleri toplayarak hakikate erişilmesi bu ilim sayesinde olmuştur.”⁴²

Zerkeşî, vakf ve ibtidâ ilminin gayesini şu şekilde açıklamaktadır: “Kur'an kıraatinin eda keyfiyetinin bilinmesini sağlayan, pek çok fayda ve çıkarıma imkân veren, ayetlerin anlamlarının kendisiyle ortaya çıktığı, müşkil durumlara düşmekten kendisiyle emin olunan yüce bir ilim dalıdır.”⁴³

Nikzâvî (öl. 683/1234) ise şöyle der: “Vakf çok kıymetli, aynı zamanda da riskli bir ilim dalıdır. Kişi için fâsılaları bilmeden Kur'an'ın manasını bilmek ve şer'î delillerden hüküm çıkarmak mümkün değildir.”⁴⁴

Vakf ve ibtidâ ilmi, Arap dili kaidelerine vâkıf olmaması sebebiyle nerede durup nereden ibtidâ yapacağını bilemeyen kimselere belirli bir yöntem belirleyerek Allah kelamının manası tahrif edilmeyecek ve anlam kaymalarına sebebiyet verilmeyecek şekilde tilavet olunmasını sağlama hedefini de yerine getirmektedir.

Vakf ve ibtidâ ilminin gayesi şu dört maddede toplanabilir:

- 1) Murâd-ı ilâhînin sahih bir şekilde anlaşılması, Kur'an-ı Kerim'in manasının tam anlamıyla idrak edilmesini hedeflemektedir.
- 2) Kur'an-ı Kerim'i farklı şekillerde tefsir edebilme imkânına fırsat vermektedir.
- 3) Arap dili kaidelerini bilmeyen okuyuculara bir düzenek oluşturarak onların okuyuş esnasında hata yapma ihtimalini azaltmaktadır.

2.3. Vakf ve İbtidâ İlminin Bağlayıcılığı

Noktalama işaretleri, duygu ve düşüncelerin daha açık ve net bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olmaktadır. Herhangi bir metnin bile tam olarak anlaşılabilmesi için önemli olan bu işaretler, elbette ki kelamın en güzeli, en mükemmeli olan Kur'an-ı Kerim'in tilaveti hususunda çok daha fazla öneme sahiptir. Vakf işaretleri, dilimizdeki noktalama işaretlerinin gerekliliği

⁴² Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/553; Zeynep Hilal Özder, *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî'nin Cemâlü'l Kurrâ ve Kemâlü'l İkrâ Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18.

⁴³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 493.

⁴⁴ Secâvendî, *İlelül'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 22; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541.

hususunda örnek teşkil etmiştir. Muallim Naci (öl. 1893), yeni Türk edebiyatında imlâyâ noktalama işaretlerinin kabulü talep edildiğinde bunun gerekli oluşuna; Kur'an-ı Kerim nüshalarına secavend denilen işaretlerin konmasının bir delil olarak kâfi geleceğini belirtmiştir.⁴⁵ Vakf ve ibtidâ gözetilerek Kur'an tilaveti yapılması, hatalı manaların önüne geçilerek sahihinin anlaşılmasını sağlaması ve bu sayede isabetli hüküm vermeye yardımcı olması yönüyle kişileri bağlayıcı kılmaktadır.

2.4. Vakf ve İbtidâ İlminin Hükümü

Kur'an okuyan kişi için vakf ve ibtidâ ilmini bilmek zorunludur.⁴⁶ Bunun sebebi, vakf ve ibtidâ ilminin ayetlerin anlaşılmasında ve Kur'an-ı Kerim'in tilavet olunmasında yadsınamaz bir öneme sahip olmasıdır. İbnü'l-Cezerî, der ki: "Kur'an-ı Kerim'de ne vacip ne de haram vakf vardır. Vacip ya da haram olmasına gerekçe bulunan yerler bunun haricindedir."⁴⁷ Haram olmasını gerektirecek bir neden bulunduğunda ancak o zaman haram olabilir. Hiçbir mazereti olmadığı halde bilerek "وَمَا مِنْ إِلَهٍ"⁴⁸ ifadesi üzerinde durmak haramdır.⁴⁹

İbnü'l-Cezerî, "en-Neşr" isimli eserinde muzâf-muzâfun ileyh, fiil-fâil, fâil-mef'ul, mübtedâ-haber, "إِنَّ" ve "كَانَ" kardeşleri ile onların isimleri, sıfat-mevsuf, ma'tûf-ma'tûfun aleyh, kase ve cevabı, harf-i cerle izâfet arasını ayırarak vakf yapmanın caiz olmadığını ifade etmiştir. Burada kastedilen, eda yönüyle kıraati güzelleştirmek adına bir caiz olma durumudur. Burada caiz olmaması ile kastedilen haram, mekruh olması ya da günah irtikâp etmesi değildir.⁵⁰ Yani burada kesinlikle durulamaz kastedilmiyor. Kur'an-ı Kerim okuyan kişi zorunlu bir sebeple bahsedilen yerlerde durabilir. Örneğin, nefesin kesilmesi gibi buna benzer yerlerde durabilir;

⁴⁵ Muallim Naci, *İstılâhât-ı edebiyye* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307), 272; Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü*, 165; Ahmet Gökdemir, "İbnü'l-Cevzî'nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü'l Enbârî", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (2018), 21.

⁴⁶ Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 244.

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-mukaddime fî mâ yecibü 'alâ'l-kârî en-ye'lemehu*, thk. Eymen Ruşdî Suveyd (Suudi Arabistan, 2006), 8; Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 258-259; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 260-264; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 222.

⁴⁸ el-Mâide 5/73.

⁴⁹ Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 260; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 94-95.

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230-231; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/553; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 253-254; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 72.

talim ve imtihan için hocası tarafından durdurulabilir. Vakf ve ibtidâ konusunda söz sahibi olan âlimlere göre bu gibi vakflar, durulan yerin öncesiyle ibtidâ yapılması halinde caizdir.

İbnü'l-Cezerî, kastedilen manayı tahrif ederek murâd-ı ilâhînin hilafına vakf yapmaktan Allah'a sığınmamız gerektiğini ve bu tarz vakfların kasten yapılmasının haram olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Kıraat ve nahve dair eserler veren âlimlerin, sünnetteki uygulamalara dayalı olarak vermiş olduğu hükümler -vacip-haram olma durumu-, şer'î hükümlerdeki gibi sevap-günah kazanma tarzında bir sonuç doğurmamaktadır.⁵² Bu, durulduğunda maksud olunan mananın en mükemmel biçimde açığa çıkarılması ile alakalı bir durumdur. Elbette Allah en güzel ve en doğrusunu bilir.

2.5. Kıraat Ulemasının Vakf ve İbtidâ İlmine Dair Temel Esasları

İbnü'l-Cezerî tüm kıraatleri, rivayet eden kişinin görüşüne isnad etmek için kıraat imamlarının vakf ve ibtidâ ile alakalı usul ve yöntemlerinin bilinmesi gerektiğini ifade eder.⁵³ Kıraat imamlarının benimsedikleri ekollerin vakf ve ibtidâyâ dair usullerine bakıldığında kimisinin manayı, kimisinin nefesi, kimisinin ise ruûsü'l-âyı öncelediğini görülmektedir. Ruûsü'l-ây'da yapılan vakf, en güçlü vakf olup sünnete ittibâ sebebiyle üzerinde herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ayet ortalarında yapılan vakf ise ihtilâflıdır.

Nâfi' b. Abdurrahman

İbnü'l-Cezerî, Nâfi'in mana eksenli bir vakf anlayışı bulunduğunu ve bunun nassen de tespit edilmiş olup eserlerde yazılı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr (öl. 120/738)

İbnü'l-Cezerî, İbn Kesîr'in şu ifadelerini aktarmıştır: “Kur'an-ı Kerim'in şu üç ayetinde “وَمَا يَعْلَمُ”⁵⁵, “إِنَّمَا يَعْلَمُهُ بَشَرٌ”⁵⁶, “وَمَا يُشْعِرُكُمْ”⁵⁷ durumum. Bunların haricindeki yerlerde durmuşum ya

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230-231; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/553; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 253-254.

⁵² Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 258.

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 184.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/7.

⁵⁶ el-En'âm 6/109.

⁵⁷ en-Nahl 16/103.

da durmamışım önemsemem.” İbnü’l-Cezerî, İbn Kesîr’den aktarmış olduğu bu ifadelerin onun nefesin kesilmesine bağlı bir vakf anlayışı benimsediğinin delili olduğunu ifade etmiştir. Râzî’den (öl. 454/1062) gelen rivayete göre İbn Kesîr, ruûsü’l-â-y’ da durmayı vakf kriteri olarak benimsemiştir. İbn Kesîr zikrettiği üç ayet dışında, ayet ortasında kasıtlı bir vakf yapmayı tercih etmemiştir.⁵⁸

Ebû Amr b. Alâ

Ruûsü’l-â-y’ da kasten duruşu benimsemektedir. Ebû Amr, ayet sonunda yapılan duruşun kendisi için daha hoş olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Râzî onun, “hüsnü’l-vakf’a özen gösterdiğini, Huzaî ise onun “hüsnü’l-ibtidâ”ya istek ve arzusunun olduğunu aktarmıştır.⁶⁰ Müteahhirûn ulemanın bir kısmı sünnete uymak adına kurrânın uygulamaları arasından Ebû Amr’ın görüşünü güzel bulmuştur.⁶¹

Âsım b. Behdele (öl. 127/745)

İbnü’l-Cezerî’nin aktardığı malumata göre Âsım b. Behdele, tıpkı Ebû Amr gibi ibtidânın güzel olmasına özen gösterirdi. Âsım, Kisâî ve Nâfi’ kelamı tamamlanmış olması şartına bağlarlardı.⁶²

Hamza b. Habîb (öl. 156/773)

İbnü’l-Cezerî, Hamza’nın nefes her nerede biter ise orada inkıtâ yaptığını ifade etmiştir. Yani nefese bağlı bir vakf anlayışı vardır. Zira onun kıraat sistemiği tahkik okuyuşudur. Bu sebeple bu kıraate göre Kur’an-ı Kerim okuyan kişinin nefesi ne vakf-ı tâma ne de vakf-ı kâfiye yetişir. Hamza’ya göre Kur’an’ın tamamı tek bir sure gibidir, mana eksikli bir vakf yapılmaz. Tahkik ile okunacaksa sure sonunda kıraati kesmeyi tercih etmiştir.⁶³

⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559; Husarî, *Meâlimu’l-ihtidâ*, 184.

⁵⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 23; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 46; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/564; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 250.

⁶⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559-560; Husarî, *Meâlimu’l-ihtidâ*, 184.

⁶¹ İsmail Ahmet et-Tahhân, Kur’an’ı Anlamada Vakfın Rolü, çev: Necattin Hanay, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2012), 236.

⁶² Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 21; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559; Husarî, *Meâlimu’l-ihtidâ*, 184.

⁶³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559; Husarî, *Meâlimu’l-ihtidâ*, 185.

3. İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

3.1. İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı

Müellifin bizzat kendisinin aktarmış olduğu bilgilere göre merhum babası ikinci haccı sırasında, zemzem suyu içtikten sonra dua ederek rabbinden evlendiği takdirde kendisine ehl-i Kur'an'dan bir erkek çocuğu verilmesini istemiştir. İbnü'l-Cezerî, babası ikinci haccını tamamlayıp döndüğünde annesi ile evlendiğini ve kendisinin de bu evliliğin semeresi olarak Dimaşk'ta 751/1350 yılı 25 Ramazanına denk gelen bir Cumartesi gecesinde teravîh namazı sonrası dünyaya geldiğini aktarmıştır.⁶⁴

Müellifin tam adı Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî'dir.⁶⁵ Eserlerde sıklıkla karşılaşılan künyesi Ebû'l-Hayr, diğer bir künyesi ise Ebû Abdullah'tır. Müellifin en meşhur nisbesi el-Cezerî'dir. Büyük dedesi “Cezîre-i İbn Ömer”⁶⁶ olarak bilinen bölgede yaşadığı için kendisi de oraya nisbetle bu şekilde anılmıştır. Müellifin pek çok ünvanı vardır. Bunların en meşhuru Şemsüddîn'dir. Safvetü'l-Kurrâ, İmâmu'z-Zemân ve Hıbru's-Sâlih bunlardan bazısıdır. İbnü'l-Cezerî memleketi Şam'da “İmâmu'l-Âzam”, “*Ğayetün-nihaye*” isimli eserinde “Berekâtü'l-En'âm”, “*en-Neşr*” isimli eserinde ise “İmâmu'l-Mukriîn, Bakıyetü'l-Ulemâi'r-Râsihîn” gibi ünvanlarla anılmaktadır.⁶⁷

İbnü'l-Cezerî, eğitimine memleketi Şam'da başlamıştır. Kur'an-ı Kerim'i on üç yaşında hıfz etmiş ve Hicaz, Mısır, Anadolu⁶⁸ gibi pek çok yere ilmî seyahat gerçekleştirmiştir. İbnü'l-Cezerî, gittiği bu yerlerde devlet adamları tarafından hürmetle karşılanmıştır. Onun derin

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 2/217.

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 2/217.

⁶⁶ Cezîra sözlükte kesilmiş manasına gelmektedir. Adalar, büyük kaya parçalarından kesilerek ayrıldığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Bugünkü Şırnak ilinin Cizre ilçesinin sınırlarında bulunan Cezîre-i İbn Ömer bölgesi, Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalarak bir adayı anımsatması sebebiyle bu şekilde adlandırılmıştır. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 149; İsmail Işık, *İbnü'l Cezerî ve Câmiu'l Esânîd Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 7.

⁶⁷ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 147-149.

⁶⁸ Anadolu topraklarına gelmesinin en önemli sebebi, “Zamanın hükümdarları arasında en çok adalet sahibi olan ve bu adaleti sayesinde atlı giden hükümdar” diyerek kendisinden övgüyle bahsettiği Yıldırım Bayezid'in, bir mektup ile Anadolu'ya davet etmesidir. Padişah, mektupta müellifin ilminden faydalanılmasını ve İstanbul kuşatmasına katılacak olan askerlerin teşvik edilmesini istediğini ifade etmiştir. Yıldırım Bayezid, Bursa Ulu Camii'nde inşa ettirdiği dârülkur'ânın başına reîsülkurrâ olarak İbnü'l-Cezerî'yi görevlendirmiştir. İbnü'l-Cezerî, padişahın teklifi ile Bursa'da talebe yetiştirmeye başlamış ve onun sayesinde Anadolu'da kıraat ilmi hızla yayılmıştır. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 161.

kavrayış sahibi oluşu, devletin üst kademelerinde önemli vazifeler üstlenmesini sağlamıştır.⁶⁹ Bu önemli vazifelerin başında “kıraat ilmi reisliği” gelmektedir. Bu göreve çok erken sayılabilecek yaşlarda kendi memleketi Şam’da başlamıştır.

Müellif, elde etmiş olduğu ilmî birikim sayesinde birçok eser telif etmiş ve kendisinden sonra gelen pek çok âlimin temel kaynak olarak kabul edeceği ciddi bir külliyat oluşmuştur. Bu şekilde kıraat ilminde otorite haline geldiği söylenebilir. Türkiye’de kıraat eğitimi akabinde verilmekte olan icâzetlerdeki isnad zincirlerinin genelde İbnü’l-Cezerî’ye dayanması bu duruma delil teşkil etmektedir.⁷⁰

Kıraat ilminde bu denli ileri seviyede olmasının en önemli sebebi elbette ki hocalarıdır. İbnü’l-Cezerî, Allah’ın (c.c.), yarattıkları arasında rızkı paylaşırması gibi hocaların da insanlar arasında bu şekilde paylaştırılmış olduğunu ve kendisinin payına da bunlardan bir cemaat ayrıldığını ifade etmiştir. Kendilerinden Kur’an-ı Kerim, kıraat ilmi veya ihtilâfu’l-hurûf gibi ilimleri tahsil ettiği hocalarının kırk küsur olduğunu aktarmıştır.⁷¹ İbnü’l-Cezerî’nin “*Câmiu’l-esânîd*” ve “*Ğâyetu’n-nihâye*” isimli eserlerinde geçen hocalarından bazıları zikredilecektir. Müellifin bahsi geçen hocaları şunlardır:

⁶⁹ İbnü’l-Cezerî’nin resmî görevleri şunlardır:

- “İmâm-ı Âzam” olarak tanındığı Şam Emeviyye Camii’ndeki Kubbetu’n-nesr’in altında “kıraat ilmi reisliği” sıfatı ile dersiâm müderrisliği
- Ümmü Sâlih Türbesi’nde “meşîhatu’l-ikrâi’l-kübrâ” vazifesi
- Şam Âdiliyye Medresesi’nde müderrislik
- Şam Eşrefiyye Medresesi’nde müderrislik
- Kudüs Salâhiyye Medresesi’nde müderrislik
- Şiraz’ın Dârülkur’ân Medresesi’nde müderrislik
- Atabekiyye Medresesi’nde müderrislik
- Memlûk Sultanı Berkûk döneminde Şam’daki Câmiü’t-tevbe’de hatiplik
- Mısır Sultanı Kutlubek döneminde “tevkîu’d-dest” yani “tuğrakeşlik” vazifesi
- Şam Valisi Aytemiş döneminde Şam kadılığı
- Şiraz kadılığı

İşık, *İbnü’l-Cezerî ve Câmiu’l Esânîd Adlı Eseri*, 19.

⁷⁰ Kübra Türkmen, *İbnü’l-Cezerî ve “Ed-Dürretü’l-Mudiyye” Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21.

⁷¹ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 181.

Ebû Ali el-Hasen b. Abdullah el-Mukri es-Sürûcî (öl. 764/1364)⁷², Ebû Bekr b. Aydoğdu b. Abdullah eş-Şemsî (öl. 769/1377)⁷³, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin el-Bennâ' el-Fîrûzâbâdî es-Salihî (öl. 771/1369)⁷⁴, Hasen b. Muhammed b. Sâlih Ebû Muhammed en-Nablusî el-Hanbelî (öl. 771/1369)⁷⁵, Ebû İshâk İbrahim b. Abdullah el-Hamevî (öl. 773/1371)⁷⁶, Muhammed b. Rafî' b. Ebî Muhammed Hecres b. Muhammed b. Şafîi Takiyyuddîn Ebü'l-Me'âlî es-Sellâmî (öl. 774/1372)⁷⁷, Şihâbüddîn Ahmed b. Receb es-Selâmî (öl. 775/1367)⁷⁸, Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed İbnu'l-Lebbân (öl. 776/1374)⁷⁹, Ömer b. el-Hasen b. Mezîdî el-Merâgî el-Mizzî (öl. 778/1376)⁸⁰, Bedruddîn Muhammed el-Haneî İbn Gavâlîc (öl.

⁷² Hem İbnü'l-Cezerî'nin hem de babasının hocasıdır. İbnü'l-Cezerî, babasının isteği ile Sürûcî'nin kendisi ile üç yıl kadar ilgilendiğini ifade etmiştir. Kendisinden kıraat ilminin rumuz ve istilâhlarını öğrenmiştir. Müellif, hocasına Dûrî ve Sûsî rivayetleri ile Ebû Amr'ın kıraatini, idgâm-ı kebîr babının sonuna kadar ise “eş-Şatibiyye”yi okumuştur. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, thk. Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî (Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 1436/2015), 129-130; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/199.

⁷³ İbnü'l-Cezerî, İbnü'l-Cündî olarak tanınan hocasından “Mısır kurrâlarının şeyhlerinin şeyhi” olarak bahseder. Müellif, hocası hastalanana kadar kendisine Hasan el-Basrî kıraati hariç tüm kıraatleri Nahl suresinin doksanıncı ayetine kadar okumuştur. Kalanı için ise hocasından icâzet almıştır. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/163-164.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, kendisinden Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî b. Ahmed el-Bağdâdî'nin (öl. 541/1146) “*el-Kifâye fî'l-kıraati's-sit*” ve “*el-Mübhic fî'l-kıraati's-semân*” isimli iki eserini okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/103.

⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, “Mısır Müslümanlarının müftüsü” olarak tanınan hocası en-Nablusî'den cem' usulüyle Bakara suresinin yirmi beşinci ayetine kadar okumuş, Mâide suresinin sonuna kadar ise Ebü'l-İzz el-Kalânîsî'nin (öl. 521/1127) “*Kitabü'l-İrşad*” isimli eserinden takip ederek okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/210.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, hocaları arasında tecvid ilmini en iyi bilen ve tatbik edenin el-Hamevî olduğunu nakletmiştir. Müellif kendisinden hicrî 767'de kırâat-i seb'ayı şatibiyye ve teysîr tariki ile indirâc usulünde okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 146; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/23.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, kendisinden Kur'an-ı Kerim'in bir cüzü ile Şatibî'nin “*Hırzu'l-emânî*” ve “*Akiletu etrabi'l-kasâid fî esne'l-mekâsid*” isimli iki eserini okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 197-198.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, kendisine Âsım kıraati ile diğer kıraatleri okumuş, “eş-Şatibiyye”yi ise ondan dinlemiştir. Abdurrezzak b. Rızk er-Rusinî'nin (öl. 589/1193) “ظ” harfî hakkında kalem aldığı manzum eseri ile Şemsüddîn Ahmed b. Hüseyin el-Mevsîlî'nin (öl. 665/1258) “eş-Şem'a fî'l-kırâati's-seb'a” ve “*Zâtu'l-halâ fî kıraati Ebî Amr b. el-Alâ*” adlı eserlerini okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 147-148; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/53.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, Şam kıraat ulemasından olan hocası İbnu'l-Lebbân'dan yedi kıraati cem' usulü ile okumuştur. Ayrıca Sebt el-Hayyad'ın “*Kitabü'l-Kifâye*” isimli eserini hocasına okumuştur. Müellifin, İbnu'l-Lebbân'dan gelen kıraat silsilesi önemlidir. Ali Osman Yüksel, İbnü'l-Lebbân'ın kıraat silsilelerinden beşine “*İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*” isimli basılmış tezinde yer vermiştir. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 155-156; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 185-186.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, kendisinden Ebü'l-İzz el-Kalânîsî'nin “*Kitabü'l-İrşad*” ve “*Kitabü'l-Kifâye*” isimli eserlerini, İbn Mihrân'ın “*el-Ğaye*”si ile İbn Mücahid'in “*Kitabü's-Seb'a*”sını okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/521.

778/1376)⁸¹, Emînuddîn Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Yûsuf İbnu's-Sellâr eş-Şâfiî (öl. 782/1380)⁸², Ahmed b. İbrâhîm b. Mahmûd el-Mu'sırânî (öl. 784/1382)⁸³, Şemsuddîn Muhammed b. Salih b. İsmail el-Medenî (öl. 785/1383)⁸⁴, Şemsuddîn Muhammed b. Mahmud es-Sivâsî es-Sûfî (öl. 785/1383)⁸⁵, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ali b. el-Cezerî (öl. 785/1383)⁸⁶.

İbnü'l-Cezerî'nin çocukları ve torunları başta olmak üzere Şam, Mısır, Anadolu ve daha pek çok beldede talebesi bulunmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin "*Câmiu'l-esânîd*" ve "*Ğâyetu'n-nihâye*" isimli eserlerinde geçen muhtelif şehirlerdeki talebelerinden bazıları zikredilecektir. Müellifin bahsi geçen talebeleri şunlardır:

Ebü'l-Feth Muhammed el-Cezerî (öl. 814/1411)⁸⁷, Ebü'l-Hayr Muhammed el-Cezerî⁸⁸, Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (öl. 859/1454)⁸⁹, Muhammed b. Süleyman eş-Şirâzî, Ebû Bekr b.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmindeki ilk üstadıdır. Müellif, Şam Emeviyye Camii'ndeki Kubbetu'n-nesr'in altında kendisinden pek çok kıraati okuduğunu aktarmıştır. el-Ehvâzî (öl. 446/1054)'nin "*el-İttihâd fi'l-kıraati's-şuvâz*"'ını tek seferde Bakara suresinin sonuna kadar okumuş ve kalanı için de icâzet almıştır. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 217.

⁸² İbnü'l-Cezerî'nin birçok ilim dalında kendisinden istifade ettiği hocası İbnu's-Sellâr, Dımaşk Şeyhülkurrâsı'dır. Müellif, hocasının yanında Ebû Amr kıraatini iki ravisiyle birlikte kısa bir sürede okumuştur. Hamza b. Zeyyât'ın kıraatini hicrî 767'de tamamlayan İbnü'l-Cezerî, Tevbe suresinin sonuna kadar Nâfi' ile İbn Kesîr kıraatlerini okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 130.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, kendisinden kırâat-i aşere ile Süleyman b. Mihrân el-A'meş'in kıraatini içeren "*er-Ravdâ fi'l-Kıraati ihdâ 'aşere*" isimli eseri okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 194; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye*, 1/38.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, "Şam ve Medine kurrâlarının şeyhi" olarak bahsettiği hocası İsmail el-Medenî'ye Medine'de ravzayla minber arasındaki yerde "*el-Kâfî*" isimli eserin içeriğine uygun olarak cem' metoduyla Bakara suresinin yirmi altıncı ayetine kadar okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye*, 2/137.

⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, hocası Sivâsî'den Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) "*Kasîde-i lâmiyye*" isimli eseri ile hocasının kendisine ait olan "*Ravdatu't-takrîr*" isimli eserini okumuştur. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 200-201.

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî'nin hem babası hem de ilk hocasıdır. O, babasının yanında pek çok kez Kur'an'ı Kerim'i hatmetmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*, 127.

⁸⁷ İbnü'l-Cezerî'nin ilk oğlu olduğundan "Muhammed Ekber" olarak tanınmıştır. Kırâat-i aşere'yi babasından okuyan Ebü'l-Feth Muhammed, İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu topraklarına geçmesi sonucu onur Şam'daki vazifelerini üstlenmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye*, 2/220-221.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî'nin ikinci oğlu olan Ebü'l-Hayr Muhammed, kırâat-i aşere'yi babasından okumuştur. Babası ile beraber önce Bursa'ya, Ankara Savaşı sonrası Şiraz'a gitmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin vefatından sonra Sultan II. Mehmet'in padişah olduğu dönemde Osmanlı topraklarına gitmiş ve önemli mevkiilerde vazifelerde bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-nihâye*, 2/221-222.

⁸⁹ Hicrî 790'da Kur'an-ı Kerim'i hatmedip bir seneye hatimle namaz kıldırabilecek düzeye gelen Ebû Bekr Ahmed, İbnü'l-Cezerî'nin bir diğer oğludur. Hem babasının eserlerini hem de "*eş-Şâtibiyye*" ve "*er-Râiyye*" gibi manzum kıraat eserlerini okumuş ve ezberlemiştir. On iki kıraati, "*eş-Şâtibiyye*" ve "*el-Unvân*"'ı okuyup bunlardan icâzet almıştır. Bursa'da babasından kıraat dersleri almaya devam eden Ebû Bekr Ahmed, Yıldırım Bayezid'in çocuklarına hocalık, Bursa Ulucamii'nde imam-hatiplik yapmıştır. Babası İbnü'l-Cezerî'nin, "*Tayyibetu'n-neşr*"'ine "*Şerhu Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*" isimli şerh çalışması yapmıştır. Buna ilaveten "*el-Havâşî'l-*

Misbâh el-Hamevî, Yıldırım Bayezid'in oğulları ve Niğbolu Savaşı sırasında esir alınıp kendisine emanet edilen beş çocuk, Şeyh Avd, Şeyh Süleymân, Şeyh Recep, Fâdıl Paşanın oğlu Ali, Abdulkâdir b. Tulletî'r-Rûmî, el-Hâfız Bâyezîd b. Keşî ve Keş Reîsülkurrâsının oğlu el-Hâfız Mahmûd, Seyyid Muhammed b. Haydâr el-Misbâhî, İmâduddîn Abdurrahmân b. el-İsbehânî, Necmuddîn el-Hilâl, Ebû Bekr b. el-Cünehî, Mevlâ Muînuddîn b. Abdillâh b. Kâdî Karzûn ve Şeyhu'l-Haram et-Tavâşî'dir.⁹⁰

İbnü'l-Cezerî, seksen iki yaşında 5 Rebûlevvel 833'de Şiraz'ın Ayakkabıcılar çarşısında bulunan evinde ahirete irtihal eylemiştir. Her kesimden insan, cenazesine katılarak naaşını öpebilmek için yarışa girmiştir. Evinin yanına yaptırdığı dârülkur'âna defnedilmiştir.⁹¹

3.2. İbnü'l-Cezerî'nin Eserleri

Seksen iki yıllık ömrünün neredeyse tamamını ilme adayan İbnü'l-Cezerî, tahsil hayatına erken yaşlarda başladığı gibi telif hayatına da çok erken yaşlarda başlamıştır. Telif ettiği ilk eser olan “*et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*”i, henüz on sekiz yaşında iken yazmıştır. Müellif yalnızca kıraat ilminde değil hadis, siyer, tarih, tabakat gibi pek çok alanda eser kaleme almıştır. Bu başlıkta müellifin eserlerinin bir kısmı zikredilip yalnızca Kur'an ve kıraate dair eserlerinin bazısının veciz bir şekilde tanıtımı yapılacaktır. İbnü'l-Cezerî'nin “*et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd, el-İhtidâ ilâ ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ, en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr, Mukaddimetü'l-Cezerî*” isimli eserleri ile alakalı malumat daha ayrıntılı bir şekilde “İbnü'l-Cezerî'nin Vakf ve İbtidâ Konusunu İşlediği Eserleri” başlığında verilecektir.

3.2.1. İbnü'l-Cezerî'nin Kur'an ve Kıraate Dair Eserleri

- *ed-Dürre fî kırââti's-selâseti'l-mütemmîme li'l-aşere*

İbnü'l-Cezerî bu eserinde Şâtübî'nin, “*Hırzû'l-emânî*”sinde zikredilen yedi kıraati on kıraate tamamlamıştır. Müellif, kırâat-i seb'ayı okuyan talebelerin kırâat-i aşereyi de kolaylıkla hatmedebilmeleri için kaleme almış olduğu mezkûr eserini, talebelerine ithaf etmiştir. Eser,

müfehhime fî şerhi'l-Mukaddime” ve “*Kitabu'l-i'lâm fî ahkâmi'l-idğâm*” isimli eserleri kaleme almıştır. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 1/118-120.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 218-220.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye*, 2/220.

Şâtıbiyye vezninde yazılmış olup iki yüz kırk bir beyit ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde “usul”, ikinci bölümünde “ferşu’l-hurûf” konuları yer almaktadır.⁹²

- ***Tahbîru’t-teysîr fî’l-kıraati’l-‘aşr***

İbnü’l-Cezerî, Dâni’nin meşhur eseri “*et-Teysîr*”de geçen yedi kıraate Ebû Ca’fer el-Kârî, Ya’kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm’ın kıraatlerini de eklemiştir.⁹³

- ***Muncidu’l-mukrîin ve murşidü’t-tâlibîn***

İbnü’l-Cezerî, hakkında “Hakikaten çok faydalı bir kitaptır.” şeklinde bahsedilen bu eserini, Dimaşk’ta 25 Receb 773 tarihinde tamamlamıştır. Eser; kıraat, mukrî, kârî terimlerine dair açıklamalar, mütevatir, şâz ve sahih kıraatler ve âlimlerin bu kıraatler hakkındaki ihtilafları, kırâat-ı aşere ve yedi harf konularını ele almaktadır.⁹⁴

- ***Hidâyetu’l-Mehera fî Tetimmeti Kırâ’âtî’l-‘aşera***

Kırâat-i seb’aya Ebû Ca’fer el-Kârî, Ya’kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm’ın (229/844) kıraatlerinin de eklendiği mezkûr eser, üç yüz elli beyitten müteşekkildir.⁹⁵

- ***Nihâyetu’d-dirâyât fî esmâi ricâlî’l-kırâât***

İbnü’l-Cezerî’nin kıraat âlimlerinin hayatlarına dair yazmış olduğu hacimli tabakat eseridir. İbnü’l Cezerî Şam’da 774 yılında tamamladığı bu eserini, 783 tarihinde ihtisar etmeye başlamış ve muhtasar halini Kahire’de 795 yılında tamamlamıştır. Eserin muhtasar şekli “*Ğayetu’n-nihâye fî tabakâti’l-kurrâ*” isimli meşhur eserdir.⁹⁶

- ***Ğayetu’l-mehara fî’z-ziyâdeti ale’l-‘aşera***

İbnü’l-Cezerî bu eserinde meşhur on kıraate İbn Muhaysın, A’meş ve Hasan el-Basrî kıraatlerini de ilâve etmiştir. Müellif, dört yüz elli beyitten müteşekkil olan bu manzum eserini 450 Ramazan 798’de tamamlamıştır. Eser, “*Nihâyetü’l-berere fî’l-kırâ’âtî’s-selâs ez-zâ’ide ‘ale’l-‘aşere ve el-kırâ’âtü’ş-şâzze*” olarak da bilinmektedir.⁹⁷

- ***el-İhtidâ ilâ ma’rifeti’l-Vakfi ve’l-İbtidâ***

⁹² Türkmen, *İbnü’l-Cezerî ve “ed-Dürretü’l-Mudiyye” Adlı Eseri*, 23.

⁹³ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 218-219.

⁹⁴ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 215.

⁹⁵ Tayyar Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

⁹⁶ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 217.

⁹⁷ Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, 20/551-557.

İbnü'l-Cezerî “*en-Neşr*” isimli eserinde “*el-İhtidâ ilâ ma ‘rifeti’l-vakfi ve’l-ibtidâ*” adlı eserine atıfta bulunarak, bu kitabında vakf ve ibtida konusunu ayrıntılı olarak ele aldığını aktarmıştır. Müellif, eserin vakf ve ibtidâ ilmini bilmenin faydalarını içeren iki mukaddime ile başladığını ve Kur’an’da vakfa konu olan yerlerin tamamını sure tertibine riayet ederek derlediğini, “*en-Neşr*”de ise yalnızca “*el-İhtidâ*”nın özeti sayılabilecek bilgilere yer verdiğini ifade etmiştir. Ancak bu eser günümüze kadar varlığını sürdürememiştir.

- ***Tayyibetu’n-Neşr fi’l-Kırâ’âti’l-‘Aşr***

İbnü'l-Cezerî, “*en-Neşr*” isimli eserini muhtasar hale getirerek “*Takrîbü’n-Neşr fi’l-Kırââti’l-‘Aşr*”ı, manzûm hale getirerek de “*Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kırââti’l-‘Aşr*”ı oluşturmuştur. Müellif, bu eserini, Bursa’da hicrî 799 yılı Şâban ayının ortalarında tamamlamıştır. Bin küsur beyitten oluşması sebebiyle “*Elfiyye*” , “*el-Elfiyyetü’t-Tayyibe*” olarak da bilinmektedir. Eser veciz olmasına rağmen pek çok konuyu içerisinde barındırmaktadır. Usul ve ferşü’l-hurûf olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Usul bölümünde 432; ferşü’l-hurûf bölümünde 583 olmak üzere toplamda 1015 beyitten müteşekkildir.

- ***Câmiu’l-esânîd fi’l-kırâât***

İbnü'l-Cezerî’nin kendisinin ve ilminden istifade ettiği hocalarının hayatına dair ayrıntılı bilgiler içeren biyografik bir eserdir. İbnü'l-Cezerî, eserine isnad sisteminin öneminden bahsederek başlamıştır. Nerede ve ne zaman yazıldığı belli değildir. Eser, 1438’de İbnü’l-Cezerî’nin vefatı sonrasında talebesi İbn Mübârek tarafından istinsah edilmiştir.⁹⁸

3.2.2. İbnü’l-Cezerî’nin Diğer İlimlere Dair Eserleri

Daha önce İbnü’l-Cezerî hadis ilmi başta olmak üzere, siyer, tarih, tabakat gibi birçok alanda eser kaleme aldığı ifade edilmişti. İbnü’l-Cezerî’nin “*el-Bidâye fî ulûmi’r-rivâye*”, “*el-Hidâye ilâ ulûmi’r-rivâye*” isimli eserleri hadis ilminde, “*el-Mevlîdu’l-kebîr fî sîrati’n-nebî*”, “*Mevlidu’n-nebî*”, “*Zatu’s-şifâ fî sîrati’n-nebiyyi’l-Mustafâ*” isimli eserleri siyer ilminde, “*Ğâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*”, “*Muhtasaru Tarîhi’l-İslâm li’z-Zehebî*” isimli eserleri

⁹⁸ Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, 20/556.

tabakat, tarih ve terâcim ilminde, “*el-Kitâb fî’t-tıbb*”, “*Muhtasaru’n-nasiha bi’l-edilleti’s-sahîha*”, “*el-Muhtâr fî fıkhi’s-Şâfi’*” isimli eserleri ise diğer ilimlerdeki önemli eserlerindendir.

3.2.3. İbnü’l-Cezerî’nin Vakf ve İbtidâ Konusunu İşlediği Eserleri

Bu başlıkta, İbnü’l-Cezerî’nin tezimize konu olan eserleri hakkında genel bilgiler verilecek olup onun vakf ve ibtidâ ilmine dair tercih ve yöntemlerine değinilecektir.

et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd

İbnü’l-Cezerî, “*et-Temhid*”i hicrî 769 yılında henüz on sekiz yaşında iken kaleme almıştır. Müellif, Kur’an okuyucularının tecvidin elfazından gafil olduklarını, duru bir okuyuşu ihmal ettiklerini görünce muhtasar bir eser kaleme alma zorunluluğu hissettiğini ifade etmiştir. Eser, on baktan oluşmaktadır. Bunlar: “Zamanın kurrâsının kıraat esnasında yaptığı hatalar ve bunların sebepleri, tecvid-tahkik-tertil kavramlarının tanımı, kıraat ihtilafları, lahn kavramı ve çeşitleri, vasl-kat‘ hemzeleri, harfler ve harekeler, harflerin lakapları ve illetleri, harflerin mahreçleri, sakin nûn, tenvînin hükümleri, med ve kasr bahsi, vakf ve ibtidâ, şeddeliler ve mertebeleri”dir. İbnü’l-Cezerî; Kâsım eş-Şâtıbî (öl. 590/1194), Sehâvî ve kendi hatim duası ile eserine son vermiştir.

“et-Temhîd”de Vakf ve İbtidâ Konusu

İbnü’l-Cezerî, konuya vakfın çeşitlerini zikrederek başlamıştır. Müellif, bu eserinde vakfın çeşitlerini Dâni’nin dörtlü tasnifini esas alarak “vakf-ı tâm (muhtâr), vakf-ı kâfi (câiz), vakf-ı hasen (mefhum), vakf-ı kabîh (metruk)” şeklinde diğer isimleri ile birlikte aktarmıştır.⁹⁹ İbnü’l-Cezerî, vakfın çeşitlerine dair açıklamalarına geçmeden Ebû Yusuf’un, vakfları isimlendirmenin bid‘at; bu isimlere riayet ederek kasten vakf yapan kişinin bid‘at sahibi olduğunu ifade ettiği sözünü aktarmıştır. Müellif bu ilmin Kur’an’ın manasının ve maksudunun ortaya çıkmasına katkı sağladığını ifade eder ve şunu ekler: “Buna bid‘at deniliyorsa, bu ne güzel bir bid‘attir.”¹⁰⁰

İbnü’l-Cezerî vakf çeşitlerine dair malumatı delilleriyle ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Müellif vakf-ı tâmda yedi harf ruhsatı ile alakalı rivayet sonrası Dâni’ye atıfta bulunmuştur. Dâni’ye

⁹⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 11-13; Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ed-Dâni, *et-Tahtîd fî’l-ittikân ve’t-tecvîd*, thk. Ğanim Kadduri Hamed (Umman: Dâru Ammar, 2000), 174; Secâvendî, *İlelû’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10-11; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 221.

¹⁰⁰ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 225-227.

göre bu rivayet, Resûlullah'ın vakf-ı tâmı Cebrail'den (a.s) aldığını göstermektedir. Müellif, vakf-ı kâfide ise efendimizin Nisâ suresinin “فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا”¹⁰¹ ayetinde “شَهِيدًا” ifadesi üzerinde vakf yapılmasına müsaade ettiği rivayeti aktarmış ve yine Dâni'nin bu rivayetin vakf-ı kâfinin caiz olduğuna bir delil olarak kabul ettiği görüşünü aktarmıştır. İbnü'l-Cezerî, vakf-ı hasen ile alakalı olarak ulemanın çoğunun Ümmü Seleme validemizden gelen Peygamber efendimizin (s.a.v.) Fâtîha suresinin ayet sonlarında durduğunu aktardığı rivayet nedeniyle lafzî irtibat devam etse bile ayet sonunda durmaya cevaz verdiğini bildirmiştir. Müellif, Ulemanın Adıyy İbn Hatem'den nakledilen “Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden” deyip durması sebebiyle Hz. Peygamber'in kendisine uyarıda bulunduğu kişi hakkındaki rivayetin, vakfın kabih olduğu yerlerde durmanın caiz olmadığına delil kabul ettiğini nakletmiştir.

Müellif, daha sonra bazı edatlar üzerindeki vakf ve ibtidâ kaidelerine dair açıklamalarına geçmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin bu başlıkta konuyu ele aldığı toplam edat sayısı yedidir. O, bu edatların Kur'an'da geçtiği yerlerin tamamını sure tertibine göre aktararak izahatta bulunmuştur. Daha sonra müşedded üzerinde vakf konusunu ele alan İbnü'l-Cezerî, revm ve işmamın tanımını yapıp kısaca açıklamıştır.¹⁰²

İbnü'l-Cezerî'nin “*Mukaddime*” isimli eserinin sonuna “vakf-ibtidâ” ve “mushaf imlası”na dair bazı konuları eklemesi, kendisinden sonra gelen müellifler tarafından eserlerinde “tecvid”, “vakf-ibtidâ” ve “mushaf imlası” konularına yer vermelerine vesile olmuş ve bu şekilde gelenek haline gelmiştir.¹⁰³

en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr

“*en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*”, İbnü'l-Cezerî'nin hicrî 799 yılında Bursa'da başlayıp yaklaşık on ayda Bursa'da tamamladığı kırâat-i aşereye dair eseridir. Hicrî sekizinci asrın sonlarına kadar İbn Mücâhid'in “*Kitâbü's-Seb'a*” isimli eseriyle yedi kıraat tasnifi ön plandaydı. İbnü'l-Cezerî'nin “*en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*”ı ile sisteme Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef b. Hişâm'ın

¹⁰¹ en-Nisâ 4/41.

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 221-268.

¹⁰³ Tuba Çoban, *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 11; Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, çev. Mücella Hacımsıroğlu (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 136-186.

kıraatleri de eklenmiş oldu. Kırâat-i aşereye dair ilk eseri veren kişi İbn Mihrân (öl. 381/992)'dır. Fakat onun döneminde aşere sistemi yaygınlık kazanamamıştır. Müellifimizin eserini yazma amaçlarından biri de aşere sisteminin yeniden yaygınlaşması isteğidir. İbnü'l-Cezerî, bu eserinde her kıraat imamının ikişer ravisine, her ravinin ikişer tariki ve her tarikin ikişer alt tarikine yer vermiştir. Tecvid ve kıraat ilminin Anadolu topraklarında yayılmasını sağlayan bu eser, kaleme alındığı dönemde Ebû Amr ed-Dânî'nin "*et-Teysîr*" isimli eserinin yerini alarak başyapıt olmuştur. İbnü'l-Cezerî, bu çalışmasıyla kırâat-i aşereyi yaygın hale getirdiğini ve "*en-Neşr*" ile bu ilmin diri kaldığını aktarmıştır.¹⁰⁴

Eser, mukaddime ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. İbnü'l-Cezerî eserin mukaddime bölümünde Kur'an'ı öğrenmenin ve öğretmenin fazileti, Kur'an tarihi, sahih kıraatin şartları, namazda şâzz kıraatlerin okunması, yedi harf ruhsatı, farklı bir dilde kıraatte bulunarak kılınan namazın durumu, kıraat farklılıklarının gerekçeleri, kıraat imamlarının biyografileri, kıraat imamlarının silsileleri, ravi ve tariklere dair bilgiler vermiştir. Müellif, bir sonraki bölümde senedleriyle birlikte elli dokuz temel kaynağı, bu kaynakların müelliflerini ve müelliflerin vefat tarihlerini zikretmiştir. İbnü'l-Cezerî; daha sonra imam, ravi ve tarikler ile alakalı hangi kaynaklardan alındığını ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nasıl ulaştığını nakletmiştir. Devamında doğum ve ölüm tarihlerine de yer vererek imam, ravi ve tariklerin hayatını aktarmıştır. Müellif, harflerin mahreçleri ve sıfatları, kıraat mertebeleri, tertîl kavramına değindikten sonra tecvid bahsine tecvidin anlamı ve tecvid öğreniminin aşamaları ile giriş yapmıştır. Sonrasında kalın ve ince harfler, harflere özel sıfatlar, sakın mîm'in hallerinden bahsetmiş ve vakf-ibtidâ konusuna genişçe yer vermiştir. Müellif, son olarak kıraat imamlarının usul ve ferşü'l-hurûf'a dair tercihlerine yer vermiştir. Eserin, "kıraat imamlarının usule dair tercihleri" hakkındaki başlıkları şunlardır: "İstîâze-besmele, idğam-ı kebîr, hâ-i kinâye, med-kasr, hemzeye özel durumlar, idğam-ı sağîr, tenvin veya sakın nûn'un hükümleri, feth-imâle-beyne beyne/imâle-i suğra, hâ-i te'nis ve kendinden önceki harfin vakf durumunda imâleli okunması, râ'nın kalın-ince okunduğu yerler, lâm'ın tefhîmi, kelime sonlarında vakf, resmü'l-mushafa uygun şekilde vakf, izafet yâ'sı-zâid yâ harfleriyle alakalı hususlar, kıraatlerin ifrad-cem'." Müellif, kıraat imamlarının ferşü'l-hurûf'a dair tercihlerini zikrederken tüm sureleri baştan sona ele almıştır. Fâtiha ile ilgili durumları usul kısmında zikrettiğinden bu bölümde tekrar buna değinmemiştir. En son tekbir ve tekbirle ilgili olan meseleleri, hatim ile bağlantılı Fâtiha ve Bakara suresinin

¹⁰⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 92-96; Abdülhamit Birışık, "*en-Neşr*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19.

ilk beş ayetinin kıraat edilmesini ve hatimle alakalı diğer meseleleri de açıklayarak eserini sonlandırmıştır.¹⁰⁵

“en-Neşr”de Vakf ve İbtidâ Konusu

İbnü'l-Cezerî, vakf ve ibtidâ ilminin önemi, gerekliliği ve lüzumuna dair açıklamalar ile konuya giriş yapmıştır. Müellife göre en makul olan, vakfın ihtiyârî ve ıztırârî şeklinde ikiye ayrılmasıdır. Çünkü kelam ya tamdır ya da değildir. O, vakf yapılan yerde kelam tamam oluyorsa bu vakfın, vakf-ı ihtiyârî olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶ Müellif, kelam tamam olmuyorsa bu duruşun ıztırârî olduğunu ve bu vakfın terminolojide vakf-ı kabîh olarak yerini aldığını aktarmıştır.¹⁰⁷ Zikredilen ikili taksimat –vakf-ı ihtiyârî ve vakf-ı ıztırârî-, müellifin dirayeti olup daha önce yapılan taksimatta bu ayrıma rastlanmamıştır.

Müellif, vakf yapmaya neden olan illet bakımından vakfı iki kısımda değerlendirmiş ve Dâni'nin tasnifini esas alarak mâba'di ile bağlantısı itibarıyla vakfı tâm, kâfî, hasen ve kabîh olarak dört¹⁰⁸ başlıkta incelemiştir. O, tüm bu vakf çeşitlerini ayet örnekleriyle ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. İbtidânın da vakf gibi “tâm, kâfî, hasen ve kabîh” şeklinde dörde ayrıldığını ifade ederek açıklamalarını yapan müellif, diğer vakf kurallarına dair önemli ve tamamlayıcı konulara eserinin “tenbihat” başlığında yer vermiştir. İbnü'l-Cezerî bu başlıkta “vakf-ı te'assüf, vakf-ı lâzım, vakf-ı beyân, vakf-ı muâneka, vakf-ı memnu', vakf-ı murahhas, vakf-ı müzdevic” gibi vakf çeşitlerine dair izahatta bulunmuştur.

Müellif, vakf-kat'-sekte kavramlarının açıklamalarına yer verdikten sonra aralarındaki nüânslara değinip mütekaddimûn ve müteahhirûn ulemanın bu kavramları hangi anlamda kullandığını aktarmıştır. Bu başlığın dikkat çekici yanı, akademik çalışmaların başında yer alan kavramsal çerçeveye dair malumatın konunun son başlığında verilmesidir.

Mukaddimetü'l-Cezerî

İbnü'l-Cezerî, yüz yedi beyitten oluşan bu eserini, hicrî 800 yılında nazm formunda recez bahrinde kaleme almıştır. Müellif, eserine harflerin mahreçleri ve sıfatları konusuyla giriş

¹⁰⁵ Halil İbrahim Çörekçi, *İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr Adlı Eserinin Kaynakları* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 13-15.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501-546; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 262.

¹⁰⁸ Dâni, *el-Müktefâ*, 11-13; Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10-11; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226.

yapmıştır. Tecvidin tanımına yer verip hükmünü ve kurallarını açıklayan müellif, devamında ince ve kalın harflerin okunuşuna dair izahatta bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî, bu eserinde “idğâm ve izhâr, “ض” ve “ظ” harflerinin ayrımı, şeddeli nûn ve mîm’e dair kaideler, sakın mîm ile alakalı kurallar, sakın nûn ve tenvînin hükümleri, med, vakf ve ibtidâ, mushafta ayrı ve bitişik yazılan kelimeler, “te”nin açık veya kapalı yazımı, vasl hemzesi, kelime sonunda vakf.” konularına dair malumat vermiştir. Müellif eseri fâsılalar ile ayırmamış, beyitleri birbiri ile irtibatlı olacak şekilde yazmıştır. Tecvid ilmine dair konuların birçoğunu içermesi, anlatımının özlülüğü, hacminin küçük olması ve veciz oluşu eserin önemini artırmaktadır. Telif edildiği dönemden günümüze kadar “*Mukaddime*”ye olan ilgi devam etmiş, eser üzerine pek çok şerh ve istinsah çalışmaları yapılmıştır.¹⁰⁹

“*Mukaddime*”de Vakf ve İbtidâ Konusu

Tecvid ilminin esas konularını tamamlayan İbnü'l-Cezerî, bu ilimle bağlantılı olan vakf ve ibtidâ konusuna girişi, ibtidânın çeşitleri ile yapmıştır. O, eserinde her ne kadar ibtidânın çeşitlerine yer verse de bu hususta açıklamada bulunmamıştır. Müellif, Dâni'nin dörtlü tasnifini esas alarak vakfı “tâm, kâfi, hasen ve kabîh” şeklinde dörde ayırmış ve muhtasar bir şekilde konuyu ele almıştır.¹¹⁰ Vakf taksimatının temel dayanağı olan “mâba'di ile lafız ve mana taalluku”na dair açıklamalarını aktaran müellif, konuyu altı beyitte işlemiştir. İbnü'l-Cezerî vakf ve ibtidâ ilminde Mushaf bilgisine gereksinim duyulması sebebiyle “Mushaf hattında ayrı ve bitişik yazıma konu olan edatları” on dört beyitte, “dişilik tê'si” konusunu da yedi beyitte ele almıştır. Müellif edatların bulunduğu ayetleri, bazen ilgili yerini bazen bir sonraki kelimesini bazense surenin ismini zikrederek aktarmıştır. Mushaf hattında ayrı ve bitişik yazıma konu olan edatların tecvid kitaplarında yer alma gerekçesi, yan yana gelen iki edattan vakfedilecek ya da vasledilecek olanın seçimine dair malumatı vermektir. Dişilik tê'si konusuna gelince müellif, eserinde yalnızca açık te “ت” ile yazılan yerleri zikretmiştir. İbnü'l-Cezerî devamında bu ilim ile mütemmim bir konu olan hemze-i vasl ile ibtidâ konusuna geçmiş ve konuyu üç beyitte ele almıştır. Müellif burada kat' hemzesine değinmeyerek zikri geçen hemzeler dışındaki yerlerin kat' olduğunun bilinmesini istemiştir. İbnü'l-Cezerî, âlimlerin kelime sonundaki vakfa dair uygulamalarını iki beyitte ele alarak konuyu bitirmiştir. Vakf esnasında birtakım fonetik

¹⁰⁹ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 19-20.

¹¹⁰ Dâni, *el-Müktefâ*, 11-13; Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10-11.

kaideler meydana gelmektedir. Müellif bu konuda yalnızca revm ve işmam ile olan vakf uygulamalarına değinmiştir.¹¹¹

¹¹¹ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 135-186.

4. İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN VAKF VE İBTİDÂ TELAKKİSİ

4.1. Vakf

4.1.1. Vakfın Tanımı

Vakf kelimesi, (وقف) kökünden masdar olup sözlükte “durmak, durdurmak, hapsetmek,¹¹² menetmek, alıkoymak,¹¹³ kaçınmak,¹¹⁴ bir işten ve sözden vazgeçmek¹¹⁵, bir yerde beklemek, vakfetmek (ihtiyaç sahiplerine adamak).¹¹⁶” gibi manalara gelmektedir.

Vekafe (وقف) kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in üç farklı suresinin dört ayetinde geçmektedir.

1. “وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقُفُّوا عَلَى النَّارِ”¹¹⁷

“Onları, ateşin karşısında durdurulduklarında bir görsen!”

2. “وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقُفُّوا عَلَى رَءِيقٍ”¹¹⁸

“Onları rablerinin huzuruna getirilirken bir görsen!”

3. “وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ”¹¹⁹

“Zalimleri rablerinin huzurunda durdurulduklarında bir görsen!”

¹¹² İshak b. İbrahim Ebû İbrahim Fârâbî (öl. 350/961), *Divânu'l-edeb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer, İbrahim Enis (Kahire: Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye, 1974), 3/253; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (öl. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attar (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1399/1979), 1440; Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. İbrâhim el-Ebyârî (Dâru'r-Riyâni li't-Türâs, ts.), 328.

¹¹³ Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1144), *Esâsu'l-belâğah*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/350; İbn Manzûr (öl. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab* (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1119), 4898; Mahmûd Halîl el-Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr: Muhammed Talha Bilal Menyâr (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye/Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1999), 251.

¹¹⁴ Fârâbî, *Divânu'l-edeb*, 3/253; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 251.

¹¹⁵ Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 8.

¹¹⁶ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat Kur'an Terimleri Sözlüğü*, çev. Mehmet Yolcu-Abdulkadir Güneş (İstanbul: Yarı Yayınları, 2019), 537.

¹¹⁷ el-En'âm 6/27.

¹¹⁸ el-En'âm 6/30.

¹¹⁹ Sebe' 34/31.

4. ¹²⁰ ”وَقِفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ“

“Ve durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekilecekler!”

Vakf kelimesinin ıstılahî manası İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429)'ye göre şu şekildedir:

¹²¹ ”الوقف: عبارة عن قطع الصوت على الكلمة زمنا يتنفس فيه عادة بنية إستئناف القراءة“

“Vakf: Kıraate tekrardan başlama gayesiyle bir kelime üzerinde âdet olduğu üzere nefes alacak kadar bir süre sesi kesmekten ibarettir.”

İbnü'l-Cezerî, duruşların ancak ayet başında ve ortasında mümkün olduğunu, kelimelerin ortasında veya bitişik yazılan iki kelime arasında vakf yapılamayacağını ve duruş esnasında nefes almanın da kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.¹²²

İbnü'l-Cezerî'nin vakf tanımı, efrâdını câmi‘, ağyârını mâni‘ niteliği taşıması nedeniyle tercihe şayan görülerek kendisinden sonra gelen âlimler tarafından esas alınmıştır.¹²³

İbnu'l-Enbârî vakfı “Kelimenin sonunda bir süre sesi kesmek veya kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeden ayırmaktır.” şeklinde tarif etmiştir.¹²⁴

Ebû Hayyan (öl. 745/1344) ise vakfı şu şekilde tanımlamıştır: “Vakf, lafzın bitiminde konuşmayı kesmekten ibarettir.”¹²⁵

Şeyhülislâm Zekerîyya el-Ensârî (öl. 926/1520), Kur'an okuyan kişiyi yolcuya; durakları ise konaklama yerlerine benzeterek konuyu izah etmiştir. Bu teşbihe dair ifadeleri ve vakf tanımı şu şekildedir: “Vakf iki manada kullanılır. Birincisi, Kur'an okuyan kimsenin sustuğu kat'; ikincisi ise kurrânın nassa dayanarak vakfettiği yerlerdir. Okuyucu bu yerlerde durmasa dahi bunların tamamına vakf denilir. “Bu vakftır.” kavlimizin manası, durulabilecek yerlerden birisidir demektir. Bununla kastedilen vakf mahallerinin tamamında durmanın vacip olması

¹²⁰ es-Sâffât 37/24.

¹²¹ İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, (Muhakkikin mukaddimesi) 5; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/491; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 247; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 201; Suâd Abdulhamîd, *Teyşîru'r-rahmân fî tecvîdi'l-Kur'ân* (Dârü't-Takvâ, ts.), 241.

¹²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/561; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 247; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 251; Suâd, *Teyşîru'r-rahmân*, 241.

¹²³ Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 251; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 15.

¹²⁴ Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 8.

¹²⁵ Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/490.

değil bilakis burada murad edilen, vakf yerlerinde durmanın caiz olduğudur. Şayet bir okuyucunun nefesi uzun olsa ve Kur'an'ın tamamını tek nefeste okuyabilecek tâkate sahip olsa, bunu yapmak ona caizdir. Kur'an okuyan kimse, yolcuya benzer. Okumanın son bulduğu yerler de yolcunun konak yerleri gibidir. Konak yerleri mümbitlik (verimlilik), suyun ve gölgelenecek ağaçların bulunması gibi hususlar ile farklılaştığı gibi vakflar da tam ve hasen gibi özellikler ile birbirlerinden ayrılır.”¹²⁶

4.1.2. Vakf ile Bağlantılı Kavramlar

Mütekaddimûn ulema vakfla aynı anlamda farklı kavramlar da kullanmıştır. Kat‘, sekte, fasıl/fâsılâ, temâm bunlardan bir kısmıdır. İbnü'l-Cezerî, bu kavramlardan sadece kat‘ ve sekteye değinmiştir. Müellif, üç kavramı da mütekaddimûn ulemanın vakf anlamında kullandığını fakat bir takyid varsa yani manayı başka bir yöne çekmeyi gerektirecek deliller bulunursa durumun farklı olacağını belirtmiştir.¹²⁷

4.1.2.1. Kat‘

Kat‘ kelimesi (قطع) kökünden masdar olup sözlükte “durmak, bölmek, kesmek, koparmak, ayırmak, kesinleştirmek, son kararı vermek.”¹²⁸ gibi manalara gelmektedir.

Kata‘a (قطع) kelimesi, farklı türevleriyle Kur'an-ı Kerim'in birçok suresinde geçmektedir. Bunlardan yalnızca birkaçı örnek olarak verilecektir.

1. “وَقَطَّعْتَ بِهِمُ الْأَسْبَابَ”¹²⁹

“Aralarındaki bağlar kopmuştur.”

2. “وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا”¹³⁰

¹²⁶ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (öl. 926/1520), *el-Maksad li telhisi mâ fi'l-Mürşîd* (Mısır, 1353/1934), 2-3; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavlî'l-müfîd*, 200.

¹²⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/560; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukîl*, 247.

¹²⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1266; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3674-3680; İsfahânî, *Müfredat*, 2/244.

¹²⁹ el-Bakara 2/166.

¹³⁰ el-A'râf 7/168.

“Onları grup grup yeryüzüne dağıttık.”

3. “وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ”¹³¹

“Bu yüzden ellerini kestiler.”

Kat‘ kelimesinin ıstılahî manası kurrâya göre şu şekildedir:¹³²

“عبارة عن قطع القراءة رأساً”¹³³

“Kat‘, doğrudan kıraati kesmekten ibarettir.”

İbnü’l-Cezerî, “*en-Neşr*” isimli eserinde kurrânın bu tanımına yer verdikten sonra kat‘ın kıraati sonlandırmak gibi olduğunu ve kârinin kıraatten vazgeçmesinden veya başka bir hâle intikal etmesinden ibaret olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴ Yani kat‘, “Kur’an okuyan kişinin, kendi tercihi ile kıraatini kesmesinden ibarettir.”

İbnü’l-Cezerî şöyle der: “Bir kimse namazda bir hizb, vird ya da aşrı tamamlayarak rükûya gittiğinde kıraati kat‘ etti (kesti) ve kıraat dışında farklı bir hâle intikal etti denilir. Daha sonrasında kıraate tekrar başlanacaksa, istiâze besmele ile başlanır. Kat‘ yalnızca ayet bitiminde olur. Zira ayet sonları başlı başına bir duraktır.”¹³⁵ Kişi okumaya başladığı ayeti tamamlamadan rükûya gitmemelidir. İbnü’l-Cezerî “*en-Neşr*”deki bu açıklamalarından sonra konuyla alakalı rivayetleri aktarmıştır. Müellifin İbn Ebî’l-Huzeyl’den aktardığı konuyla alakalı ilk rivayet şudur: “Sizden biriniz bir ayeti okumaya başladığında bitinceye kadar bırakmasın.”¹³⁶ Yani bütünlük arz edecek bir yere varmadan kıraati kesmediklerini ifade etmiştir. Huzâî, bu rivayetin namazda ayetin bir kısmını okumamanın caiz olmadığına delil kabul edileceğini fakat namaz dışında bunun caiz olduğunu hatta bu konuda icmân bulunduğunu ifade etmiştir. Müellif, Huzâî’nin fikrinin tartışmaya açık olduğunu ve ikisi arasında -namazda ya da namaz dışında- bir fark olmadığını ifade etmiştir. İbn Ebî’l-

¹³¹ Yûsuf 12/31.

¹³² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Uşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 8.

¹³³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Saçaklızâde, *Cühdü’l-mukıl*, 247; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd*, 201; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 236.

¹³⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/560.

¹³⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 239; Abdulfettâh es-Seyyid Acemî el-Mersafî (öl. 1989), *Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî* (Medine: Mektebetüt-Tayyibeh, 1399), 247.

¹³⁶ Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 21; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239-240; Husarî, *Ahkâmu kırâati’l-Kur’ân*, 264; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd*, 201; Meymûnî, *Fazlu ilmi’l-vakfî ve’l-ibtidâ*, 68.

Huzeyl'den gelen “Ayetin bir kısmını okuyup bir kısmını bırakmayı kerih görürlerdi.” şeklindeki ikinci rivayet sonrası müellif, bu ifadenin namazda ya da namaz dışında şeklinde bir ayırım olmaksızın mutlak anlamda geçtiğini ifade etmiştir. İbnü'l-Cezerî, İbn Ebî'l-Huzeyl'in tabiunun büyüklerinden olduğunu ve “كَاتَرَا” ifadesinin de sahabenin bunu kerih gördüğüne delil olduğunu belirtmiştir.¹³⁷

Uşmûnî ve Dâni tam vakfa olduğu gibi kâfi vakf yerlerinde de kıraatin kat' edilmesinin (kesilmesinin) caiz olduğunu ifade etmekte ve Abdullah b. Mesud (öl. 32/652) (r.a.)'dan gelen şu rivayeti delil olarak göstermektedir: “Nebî (s.a.v.), Kur'an okumamı istedi. ‘Yâ Resûlullah! Kur'an sana indirilmişken ben mi sana okuyayım?’ dedim. “Ben Kur'an'ı başkasından dinlemeyi gerçekten çok severim.” buyurdular. Bunun üzerine Nisâ suresini okumaya başladım. ¹³⁸“إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا” ayetine gelince, “Şimdilik yeter.” dedi. Kendisine dönüp baktım, gözlerinden yaşlar boşalıyordu.”¹³⁹

İbnü'l-Cezerî, selef ulemanın takyid edilmedikçe kat' kavramını vakf ile eş anlamlı kullandığını, halef ulemanın ise okumayı durdurmak, kıraati re'sen bitirmek manasında kullandıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁰ Nehhâs, vakf-ibtidâ ilmine dair kaleme aldığı eserine “*el-Kat'u ve'l-i'tinâf*” ismini vermiştir. Kimi mütekaddimûn âlimleri, “maktu‘, mekâtî” gibi kelimeleri de vakf ile eş anlamlı kullanmışlardır. İbn Âmir el-Yahsubî (öl. 118/736) eserine “*Kitâb fî maktu‘i'l-kur'âni ve mesûlih*” ismini verirken Hamza b. Habîb, “*Kitâbü'l-maktû‘ ve'l-mevsûl fî'l-kur'ân*” ismini vermiştir.¹⁴¹

Vakf ve Kat' Kavramları Arasındaki Farklar

1. Kat' ayet sonunda vakf ise ayet başı, ortası veya sonunda olabilmektedir.

¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239-240; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/560-561; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 264; Meymûnî, *Fazlu ilmi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, 68.

¹³⁸ en-Nisâ 4/33.

¹³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emeriyye, 1311/1894), 6/45; Dâni, *el-Müktefâ*, 17; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 25-26; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 11; Safâkusi, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 134; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 27; Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 2012), 20.

¹⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 247.

¹⁴¹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 55.

2. Kat'da maksat kıraati tamamen bitirmek iken vakfta maksat -nefes alarak- kıraate devam etmektir.
3. Kârînin vakf sonrası kıraate istiâze ile başlaması gerekmezken, kat'da gerekmektedir.
4. Kârînin vakf sonunda “صدق الله العظيم” demesi gerekirken kat'da durum böyle değildir.¹⁴²

4.1.2.2. Sekte

Sekte kelimesi, (سكت) kökünden masdar olup sözlükte “susmak, kelamı kesmek, engel olmak, az konuşmak, iki nağme arasını soluk almaksızın ayırmak, sunmak.”¹⁴³ gibi manalara gelmektedir.

Sekete (سكت) kelimesi Kur'an-ı Kerim'in yalnızca bir ayetinde (A'râf suresinin 154. ayetinde) geçmektedir.

“وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ”¹⁴⁴

“Mûsâ'nın öfkesi yatışınca levhaları aldı.”

Sekte kelimesinin ıstılâhî manası, İbnü'l-Cezerî'ye göre şu şekildedir:

“السكت: هو عبارة عن قطع الصوت زمنا هو دون زمن الوقف عادة من غير تنفس”¹⁴⁵

“Sekte: Sesi, âdet olduğu üzere vakf müddetinin altında bir süre nefes almaksızın kesmekten ibarettir.”

Sekte vasla özel bir durum olup sakin harf üzerinde yapılır. Harekede sekte yapılmamaktadır.¹⁴⁶

Sektenin gayesi mananın daha doğru anlaşılması iken sektenin bekleme süresi, sonraki harfi unutmuş gibi bir müddet duraksamaktır.¹⁴⁷ Tanımlardan çıkarılacağı üzere sektenin müddeti,

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230-243; Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri*, 339; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 300; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 54; Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Ayetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 19; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 17.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2046.

¹⁴⁴ el-A'râf 7/154.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/492; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 8; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 247; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 407; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'an*, 261.

¹⁴⁶ Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2019), 210.

¹⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240.

vakf müddetinden daha kısadır.¹⁴⁸ Bu müddet, okuyuş hızına göre değişebilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin "*en-Neşr*" isimli eserinde naklettiği üzere Ebû Şâme (öl. 665/1267), bu müddeti "Kıraatten ayrılmaya müsaade etmeyen bir uzatmadır." şeklinde, Ca'berî (öl. 732/1332) ise "Nefes alma süresinden daha kısa bir zaman." olarak tarif etmiştir. Kıraat imamıların sektenin müddetinde ihtilaf etse de vakf müddetinden daha kısa olması gerektiği hususunda ittifak halindedirler. Okuyuş hızı göz önünde bulundurulduğunda sekte müddetinin takriben iki hareke yani bir elif olduğu söylenebilir. Bu miktardan fazlası sekteyi, besmele gerektiren bir vakfa dönüştürür.¹⁴⁹

İbnü'l-Cezerî, sektenin semâ ve nakil ile mukayyet olduğunu ifade etmiştir. Yani hakkında sahih rivayet olmaması durumunda sekte olduğuna dair nakil caiz olmamaktadır.¹⁵⁰ Ayet başlarındaki sektenin hükmü mutlak olarak vakfın hükmüne benzer, diğer tüm sekteler ise rivayete dayanmaktadır. Zira sesin kesildiği yer birbirine benzemektedir.¹⁵¹

Mütekaddimûn ulema, sekte kavramını vakf manasında kullanmıştır.¹⁵² Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/771)'nin ayet başlarında sünnete uyarak durduğu aktarılan rivayette "Her ayetin başında sekte yapardı." şeklindeki ifade de buna delildir.¹⁵³

İbnü'l-Cezerî, "*en-Neşr*" isimli eserinde kıraat âlimlerinin sekte için "sekte-i yesîre", "sekte-i kasîre", "vakf-ı yesîr", "vakf-ı hafîf", "vukayfe", "sekte-i hafîfe", "sekte-i hafîyye" ve "sekte-i latîfe" gibi kavramları kullandığını aktarmaktadır.¹⁵⁴ Âlimlerin bu ıstılahları kullanması, sekte ile vakf arasında sıcak ilişkinin olduğuna işaret etmekle birlikte sektedeki bekleme müddetinin vakfta beklenen süreden daha kısa olduğunu da âşikâr etmektedir.¹⁵⁵

Vakf ve Sekte Kavramları Arasındaki Farklar

¹⁴⁸ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, 339.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/241.

¹⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/562; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 283; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 261.

¹⁵¹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 283.

¹⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 283.

¹⁵³ Dâni, *el-Müktefâ*, 23; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 46; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/564; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/559.

¹⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240-241; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 283.

¹⁵⁵ Temel, *Kur'an Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, 55.

1. Vakfta, ihtiyârî ya da iztırârî şekilde duruş mümkünken; sektede yalnızca ihtiyârî olarak durulur.
2. Vakf yapıldıktan sonra nefes alınıp kıraate devam edilirken, sektede iki kelimenin arası kesilir fakat nefes alınmaz.
3. Vakf ile sektenin durma süreleri farklıdır. Bu süre, vakfta nefes alma ve istirahat söz konusu olduğu için sekteye nazaran daha uzun iken sektede nefes alma söz konusu olmadığından daha kısadır.
4. Sekte, yalnızca rivayet ve nakil ile sabit olurken; vakf ve kat‘da bu şekilde değildir.
5. İmam Hamza’nın kıraatindeki sekte, kelimenin ortasında ve sonunda olabiliyorken; vakf yalnızca kelime veya cümle sonlarında olur.¹⁵⁶

4.1.2.3. Fasil-Fâsıla

Fasil kelimesi, (فصل) kökünden masdar olup sözlükte “iki şeyin arasının açılması, ayrılmak, ayırmak, ara, aralık, yarmak, bölmek, süttten kesmek, mani olmak.”¹⁵⁷ gibi manalara gelmektedir. Bu fiilin ism-i fâil kalıbı olan “fâsıla/fevâsıl” ise “iki şeyin arasını açan” manasına gelmektedir.

Fesale (فصل) kelimesi, farklı türevleriyle Kur’an-ı Kerim’in birçok suresinde geçmektedir. Bunlardan yalnızca birkaçı örnek olarak verilecektir.

1. “فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ”¹⁵⁸

“Tâlût askerleriyle birlikte ayrıldığında dedi ki: ‘Allah sizi bir ırmakla sınayacak.’”

2. “إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ”¹⁵⁹

“Şüphesiz Kur’an, (hak ile batılı birbirinden) ayıran hak bir kelimadır.”

¹⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240-243; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri*, 339.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 3422-3424.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/249.

¹⁵⁹ et-Târik 86/13.

Fasıl kelimesinin ıstılahî manası: “Kur’an ayetlerinin birbirinden ayrılmasıdır.”¹⁶⁰ Kur’an hakikatlerinin anlaşılabilmesi için evvela fâsıların bilinmesi gerekir.¹⁶¹ Fâsıla, vakf işaretleri olmayan mushafların okunması sırasında durulması gereken yerlerin tayini, cümlelerin başı ve sonunun gösterilmesi için tertip edilmiştir.¹⁶² Cümlelerin nerede bittiğini bilmeksizin, Kur’an’ın manasını bilmek ve ondan şer’î deliller istinbat etmek mümkün değildir.¹⁶³ Fâsıla, “ruûsü’l-ây” olarak da isimlendirilmektedir.¹⁶⁴ Dâni, fâsıla kavramını “Cümlelerin son kelimesidir.” şeklinde tanımlamıştır. Dâni’nin ifadesine göre fâsıla ayet sonu da ayette bulunan bir cümlelerin sonu da olabilir. Bu durumda her ayet sonu fâsıla olabilirken her fâsıla ayet sonu olmamaktadır.¹⁶⁵ Peygamber efendimiz (s.a.v.) ayetlerin indiği ilk dönemde, her ayetin sonunda durmuş ve bu şekilde tilavette bulunmuştur. Ashab, ilmî birikiminin artması neticesinde mana açısından bütünlük arz eden ayetleri vaslederek okumuştur. Ayet sayısındaki farklılık, büyük ihtimalle bu uygulamadan kaynaklanmıştır.¹⁶⁶

Mütekaddimûn tarafından “el-mevsûl ve’l-mefsûl” ifadesi, yaygın olmamakla birlikte vakf ve ibtidâ manasında kullanılmıştır.¹⁶⁷ Bu terim, Kur’an-ı Kerim’deki “فصلت”¹⁶⁸, “فصلناه”¹⁶⁹ ve “مفصلات”¹⁷⁰ kelimelerinden kaynağını almıştır. Rıdvân b. Muhammed el-Muhallêlâtî, “el-Kavlü’l-vecîz fî fevasli’l-kitâbi’l-‘azîz”de; Muhammed el-Hasnâvî ise “el-Fâsıla fî’l-Kur’ân” isimli eserinde bu konuya yer vermiştir.¹⁷¹

¹⁶⁰ Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 18.

¹⁶¹ Uşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 5.

¹⁶² Abdurrahman Çetin-Tevfik Rüşdü Topuzoğlu, “Fâsıla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/209.

¹⁶³ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/541.

¹⁶⁴ Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 159.

¹⁶⁵ Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/521; Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 62.

¹⁶⁶ Mehmet Ali Sarı, *Kur’an-ı Kerîm’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 107.

¹⁶⁷ Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 19.

¹⁶⁸ Fussilet 41/3.

¹⁶⁹ el-A‘râf 7/52.

¹⁷⁰ el-A‘râf 7/133.

¹⁷¹ Çetin-Topuzoğlu “Fâsıla”, 12/209-210.

4.1.2.4. Temâm

Temâm kelimesi, (ف) kökünden gelmekte olup sözlükte “tam olmak, bitmek, bitirmek, bir şeyin tam olması, eksiksiz olması.”¹⁷² gibi manalara gelmektedir.

Temâm kelimesinin ıstılahî manası ise “Lafız ve mana yönünden mâba‘di ile ilişkisi olmayan yerlerde yapılan vakftır.”¹⁷³ Müttekaddimûn âlimleri eserlerinde vakfın temel kaidelerine yer vermiş ve vakf yapılması kuvvetli mahalleri, “vakfu’t-temâm” ile ifade etmişlerdir. Yani temâm kavramını, vakf manasında kullanmışlardır. Nâfi‘ b. Abdurrahman, Ya‘kûb b. İshak el-Hadramî, Saîd b. Mesadeh el-Ahfeş (öl. 215/830), Îsâ b. Mînâ Kâlûn (öl. 220/835), Ravh b. Abdü’l-mü’min el-Hüzelî (öl. 230/844) ve Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) eserlerine “*el-Vakfu’t-temâm*” ismini vermişlerdir.¹⁷⁴

4.1.3. Vakfın Çeşitleri

Vakf ve ibtidâya dair çeşitli tasnifler yapılmıştır. İbnü’l-Cezerî, bu konuda öne çıkan kişinin Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî olduğunu, onun da kimi zaman kendi tercihlerinin dışına çıktığını ifade etmiştir.¹⁷⁵ Secâvendî, vakfı “lâzım, mutlak, câiz, mücevvez li-vech, murahhas zarûreten, mâ lâ yecûzü’l-vakf” olmak üzere altı kısımda incelemiştir.¹⁷⁶ Dâni’nin, “vakf-ı tâm (muhtâr), vakf-ı kâfî (câiz), vakf-ı hasen (mefhum), vakf-ı kabîh (metruk)”¹⁷⁷ şeklindeki dörtlü tasnifi genel kabul görmüştür. Kimi âlimler, hasen ve kâfîyi vakf-ı tâma dâhil ederek vakfı “tâm” ve “kabîh” olarak iki kısımda incelerken kimisi de haseni, vakf-ı kabîh’in içine alarak “tâm, kâfî ve kabîh” olmak üzere üç kısımda değerlendirmiştir.¹⁷⁸ İbnü’l-Enbârî ise vakfı “vakf-ı tâm”, “vakf-ı hasen” ve “vakf-ı kabîh” olarak üç kısımda inceler.¹⁷⁹

İbnü’l-Cezerî kendine has bir metod ile meseleye yaklaşmış ve en mâkul olanın vakfı ihtiyârî ve ıztırârî şeklinde ikiye ayırmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁰ Bu, İbnü’l-Cezerî’nin dirayeti olup

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 447-449.

¹⁷³ Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları* (İstanbul: Emin Yayınları, 2017), 269.

¹⁷⁴ İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 54.

¹⁷⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225.

¹⁷⁶ Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10.

¹⁷⁷ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 221; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544.

¹⁷⁸ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/563.

¹⁷⁹ Secâvendî, *İlelü’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10.

¹⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 513; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225.

vakf ve ibtidâya dair yapılan taksimatta buna rastlanmamaktadır. Eserinde bu taksimata yer veren Süyûtî'nin kaynağı da İbnü'l-Cezerî'dir.¹⁸¹

İbnü'l-Cezerî, “*et-Temhîd*” isimli eserinde vakf konusunu; vakf-ı tâm (muhtâr), vakf-ı kâfî (câiz), vakf-ı hasen (mefhum), vakf-ı kabîh (metruk)¹⁸² şeklinde dörtlü tasnif ile ele alırken “*en-Neşr*”de vakf yapmaya neden olan illet bakımından vakfı ihtiyârî-ıztırârî şeklinde iki kısımda değerlendirmiş ve Dâni'nin dörtlü tasnifi ile konuya dair izahatta bulunmuştur.¹⁸³ Zikredilecek bu vakf türleri arasında keskin bir ayırım olmadığı ve birbirleri ile ilişkili olduğu da unutulmamalıdır.

Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yûsuf (r.a.) (öl. 182/798) şöyle der: “Vakfların tâm, kâfî, hasen, kabîh gibi adlandırılması bid'attir. Vakf esnasında bu adlara uyarak kasıtlı bir şekilde bilerek vakf yapan kimse ise bid'at sahibidir.”¹⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, vakf ve ibtidâ ilminin Kur'an'ın manasının ve maksudunun ortaya çıkmasına katkı sağladığını ifade eder ve şunu ekler: “Buna bid'at deniliyorsa, bu ne güzel bir bid'attir.”¹⁸⁵

4.1.3.1. Vakf Yapmayı Gerektiren İlet Bakımından Vakfın Çeşitleri

İbnü'l-Cezerî der ki: “Vakf taksimatında en mâkul olan, vakfın ihtiyârî ve ıztırârî şeklinde ikiye ayrılmasıdır. Çünkü kelimeler ya tamdır ya da değildir.”¹⁸⁶

Vakf-ı İhtiyârî

Kârînin zorunlu bir neden olmaksızın kendi iradesine bağlı olarak yaptığı vakftır. Gelişigüzel bir yerde değil de mananın olduğu yerlerde yapılan vakflardır. İbnü'l-Cezerî “*en-Neşr*”de kelimeler tâm ise vakfın ihtiyârî olduğunu ifade eder. Kelamın tam olması, mâba'di ile hem lafız hem de mana açısından hiçbir irtibatının olmamasıdır.¹⁸⁷

¹⁸¹ Çoban, *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki “Vakf-ı Lâ”ların Tahlili*, 14-15.

¹⁸² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 1/221; es-Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544.

¹⁸³ Dâni, *el-Müktefâ*, 11-13; Secâvendî, *İlelû'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10-11; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 221; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 225-226.

¹⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 1/225-226.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 1/225-227.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227.

¹⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226; Veli Kayhan, Vakf ve İbtida İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri (C. Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2006), 312; Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 40; Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü*, 84-85.

Vakf-ı İzturârî

Kur'an kıraati esnasında nefesinin tükenmesi, unutma, hapsirme uyuklama, ağlama gibi zarurî bir sebepten ötürü okumaya devam edilemediği için yapılan vakflardır.¹⁸⁸ İbnü'l-Cezerî "*en-Neşr*"de kelimeler tamam olmuyorsa bu duruşun ızturârî olduğunu ve bu vakfın, terminolojide vakf-ı kabîh olarak yerini aldığını ifade etmiştir. Bu yerlerde bilerek vakf yapılması caiz değildir. Ancak nefesin kesilmesi gibi bu ve buna benzer zarurî bir sebep olursa o zaman caiz olabilir."¹⁸⁹ Eğer ibtidâ yapılacak yer başlamaya uygun değilse mananın uygun düşeceği, öncesindeki bir kelimededen alınarak okunmalıdır.¹⁹⁰

4.1.3.2. Lafız ve Mana Taalluku Bakımından Vakfın Çeşitleri

İbnü'l-Cezerî, lafız ve mana açısından vakfları "vakf-ı tâm", "vakf-ı kâfi", "vakf-ı hasen" ve "vakf-ı kabîh" olarak dört kısımda değerlendirmiştir.¹⁹¹ Bu şekilde tasnifi ilk dile getiren kişi Ebû Amr ed-Dânî olup onun bu dörtlü tasnifi genel kabul görmüştür. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin onun bu tasnifini benimsediği söylenebilir.¹⁹² Bu hususta Dânî'ye uyan kurrâ ve müfessirlerden İbnu't-Tahhân, Sehâvî, İbn'ül-Cezerî ile Safâkusî de vakfın dörde ayrıldığı hususundaki fikre katılmakta ve her birini de kendi içerisinde "tâm/etemm", "kâfi/ekfâ", "hasen/ahsen", "kabîh/akbah" şeklinde ikiye ayırmaktadırlar.¹⁹³

Vakf-ı Tâm

Üzerinde vakfedildiğinde kendisinden sonraki kelime ile ibtidânın güzel olduğu vakflardır.¹⁹⁴ Zira vakfedilen yer ile ibtidâ edilen yer arasında lafız ve mana açısından herhangi bir ilişki yoktur.¹⁹⁵ Ulema, kelimeler mutlak anlamda tamam olduğu için ıstılahta "tâm" olarak

¹⁸⁸ Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 223-224; Husarî, *Ahkâmu kıraati'l-Kur'ân*, 251.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501-546; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 262.

¹⁹⁰ Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü*, 84.

¹⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 249-250.

¹⁹² Dânî, *el-Müktefâ*, 11-13; Secâvendî, *İlelül'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 10-11; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 221; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226; Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 139; Mehmet Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2018), 60; Kaya, *Ebü'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, 142.

¹⁹³ Safâkusî, *Tenbihu'l-ğâfilîn*, 131; Dalsooz Ahmed Mohammed Al-Caf, *Kur'an'da Vakf-ı Hasen ve Tefsire Yansıması* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 6.

¹⁹⁴ Dânî, *el-Müktefâ*, 19; Dânî, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 30; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 10.

¹⁹⁵ Dânî, *el-Müktefâ*, 19; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 30; Zerkeşi, *el-Burhan*, 506; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 10; Safâkusî, *Tenbihu'l-ğâfilîn*, 131; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 252; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 16; Husarî, *Ahkâmu kıraati'l-Kur'ân*, 255; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 202; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 225.

isimlendirmiştir. Bu tarz yerlerde durulur ve sonrası ile ibtidâ edilir.”¹⁹⁶ Vakfedilen yerde anlatılan olayın bitmesi gerekir ki bu da çoğunlukla ruûsü'l-ây'da olur.¹⁹⁷

İbnü'l-Cezerî, hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Lebban'ın onlara naklettiği Abdurrahman b. Ebû Bekir'den şu rivayeti aktarmıştır: “Hz. Peygamber (s.a.v), ‘Azap ayeti rahmet ayetiyle bitmedikçe ya da rahmet ayeti azap ayetiyle bitmedikçe yedi harfin hepsi de şâfidir, kâfidir.’ buyurmuştur.”¹⁹⁸ Dâni'ye göre bu rivayet, Resûlullah'ın vakf-ı tâmı Cebrail'den (a.s) aldığını göstermektedir. Çünkü hadiste, azaptan ya da cehennemden söz eden ayet üzerinde vakf yapılarak devamındaki sevap ya da cennetten söz eden ayetten ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Cennet önce, cehennem sonra anıldığında da durum aynıdır.¹⁹⁹ Müttekaddimûn ulema bu rivayeti vakf-ı tâm için temel dayanak olarak kabul etmiştir.²⁰⁰

Bedreddîn Aynî (öl. 855/1451), Adıyy İbn Hatem'den rivayet edilen, Allah Resulünün huzurundayken “Allah’a ve Resulüne itaat eden doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden” deyip durması sebebiyle Peygamber efendimizin (s.a.v.) ikazına uğradığı bilinen kişi hakkındaki rivayetin²⁰¹, müfessirler tarafından “gayr-ı tâm” olarak vakf yapmanın hatalı oluşuna delil olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.²⁰²

İbnü'l-Cezerî, vakf-ı tâmın ayet sonu ve kıssa bitiminde olduğu gibi ayet bitmeden önceki bir kelimedede, ayetin ortasında ya da ayet bittikten sonra bir kelimedede de olabileceğini bildirmiştir.

• Ayet Sonları ve Kıssa Bitimleri

¹⁹⁶ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/563; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225-226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/548.

¹⁹⁷ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 174; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 10.

¹⁹⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (öl. 241/855), *Müsned el-İmam Ahmed bin Hanbel*, thk: Şuayb Arnavud (Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 34/70; Dâni, *el-Müktefâ*, 14; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/550; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 227-228; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/497; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 6; Safâkusî, *Tenbihu'l-ğâfilîn*, 128.

¹⁹⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 14-15; İbnü't-Tahhân, *Nizâm'l-edâ*, 23-24; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/550; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 227-228; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/497.

²⁰⁰ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 13; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/550; Yakup Uzun, “Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ”, *Bilimname* (2021), 174.

²⁰¹ Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, 3/12; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, 12-13; Dâni, *el-Müktefâ*, 16. Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/504; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 6.

²⁰² Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Ebu'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Mısırî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999), 4/441; Muhammed Ersöz, “Vakf-ı Murâkabe ve Kur'an'ı Anlamaya Etkileri (Secâvendî'nin İlelü'l-Vukûf Adlı Eserindeki Açıklamalar Özelinde)”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2015), 160.

Vakf-ı tâm genellikle fâsılalar, kıssa bitimleri ve sure sonlarında gerçekleşmektedir.²⁰³ İbnü'l-Cezerî, bu duruma şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

“ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي ”²⁰⁵ “ مَا لِكِ يَوْمَ الدِّينِ / إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ”²⁰⁴ “ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ / الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ”

“ وَأَنْتُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ / أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ ”²⁰⁶

“ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ ”²⁰⁷ “ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ”

“Kurtuluşa erenler de ancak onlardır. İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da birdir, onlar asla iman etmezler.”

Ayet sonunda “وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” ifadesi ile müminlere dair vasıflandırmalar son bulmuş ve devamında “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا” “Küfre sapanlara gelince...” ifadesi ile inkâr edenlerden bahsedilmeye başlanmıştır. Bu sebeple vakfın “الْمُفْلِحُونَ” ifadesi üzerinde yapılması neticesinde sonrası ile lafız ve mana açısından bir irtibatı kalmayacaktır. Ayet sonunda yapılan bu vakf, vakf-ı tâma örnek olup ibtidâ peşi sıra gelen ayet ile yapılmaktadır. Sure sonlarındaki vakfların tamamında da durum böyledir.²⁰⁸

Ayet Bitmeden Önce

Vakf-ı tâm, kıssa bitimi ve sure sonlarında bulunduğu gibi ayet bitmeden önce de bulunabilir.²⁰⁹ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

“قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ”²¹⁰

²⁰³ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; Dâni, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 30; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 229; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544-545; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/495; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 131; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 16; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 255; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 226.

²⁰⁴ el-Fâtiha 1/1-2. Fâtiha suresine başlarken besmelede yapılan vakf, vakf-ı tâmdır.

²⁰⁵ el-Fâtiha 1/4-5.

²⁰⁶ el-Bakara 2/46-47.

²⁰⁷ el-Bakara 2/ 5-6.

²⁰⁸ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226-227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544.

²⁰⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 31; Zerkeşî, *el-Burhân*, 507; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/495; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 18.

²¹⁰ en-Neml 27/34.

“Kraliçe dedi ki: ‘Doğrusu hükümdarlar bir ülkeye girince orayı harap eder, halkının ileri gelenlerini de sefil ve zelil ederler.’ Evet, onlar öyle yaparlar.”

İbnü'l-Cezerî, “وَكَذَلِكَ” ifadesinde Kraliçe Belkıs’ın sözünün bittiğini ve peşi sıra gelen “وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ” ifadesinin, Allah Teâlâ’ya ait olup “ruûsü’l-ây”olduğunu ifade etmiştir.²¹¹ Müfessirlerin birçoğu, Allah’a izafe edilen “وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ” ifadesi ile Belkıs’ın sözünün birbirinden ayrılması için “وَكَذَلِكَ” kelimesi üzerinde vakf yapılması gerektiği görüşündedirler.²¹² İbnü'l-Enbârî, “وَكَذَلِكَ” ifadesi üzerinde yapılan vakfın tâm vakf olduğunu ve Allah Teâlâ’nın Belkıs’ın sözünün gerçek olduğunu “Hakikaten de böyle yaparlar.” ifadesi ile bildirdiğini ifade etmiştir.²¹³ Yani Allah, Belkıs’ın sözünü “وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ” ifadesi ile tasdik etmiştir.²¹⁴

Ayet Ortasında

Vakf-ı tâm, ayet ortasında da bulunabilir.²¹⁵ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayeti vermiştir:

”لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا“²¹⁶

“Andolsun, zikir (Kur’an) bana geldikten sonra o, beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (böyle) çaresizlik içerisinde yapayalnız ve yardımsız bırakır.”

“لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي” Übey b. Halef’in sözü ile konu bitmektedir ve burada vakf-ı tâm oluşmaktadır. Ayette geçen “وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا” “Şeytan insanı (böyle) çaresizlik içinde

²¹¹ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; Zerkeşi, *el-Burhan*, 506-507; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/496; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 10; Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 248; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 131.

²¹² Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü*, 211.

²¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (öl. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006), 16/156.

²¹⁴ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (öl. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fi İlmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1423/2002), 1046; Nâsiruddîn Ebî Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî (öl. 685/1286), *Tefsîru'l-Beydâvî el-müsemma envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk: Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk, Mahmud Ahmed el-Atraş, Beyrut, Daru'r-Reşid/Müessesetü'l-Eymân, 1421/2000), 2/566; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 131; İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725), *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 344.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/496.

²¹⁶ el-Furkân 25/29.

yapayalnız ve yardımsız bırakır.” ifadesi zalim Übey b. Halef’in sözlerinden değil, Allah’ın sözlerindendir ve ayet burada bitmektedir. Allah’a izafe edilen “وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا” ifadesi ile Übey b. Halef’in sözünün birbirinden ayrılması için vakfın “تَجَاءَنِي” kelimesi üzerinde yapılması gerekmektedir.²¹⁷

Ayet Bittikten Sonraki Bir Kelimede

Vakf-ı tâm, ayet bittikten sonraki bir kelime üzerinde de olabilir.²¹⁸ İbnü’l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

”حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَلِكَ وَقَدْ أُخْطِئَ بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾“²¹⁹

“Nihayet Güneş’in doğduğu yere vardı ve Güneş’i kendileri için bir örtü kılmadığımız bir kavim üzerine doğarken buldu. İşte böyle oldu! Biz onunla alakalı her şeyi ayrıntısıyla biliyorduk.”

Kelam, “كَذَلِكَ” ifadesi ile tamam olduğundan bu kelime üzerinde vakf yapıldığında vakf-ı tâm oluşmaktadır.²²⁰ Buna göre Allah Teâlâ, “O kavimlerin durumu Zülkarneyn’in bulduğu şekildeydi.” buyurmuş ve sonrasında da durumun bu şekilde olduğunu zaten bildiğini aktarmıştır.²²¹

”وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِالْبَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾“²²²

“Siz, sabah akşam onların yurtlarına uğruyorsunuz. Hâlâ akledip düşünmez misiniz?”

²¹⁷ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi l-Kur‘ân*, 15/403; Zerkeşî, *el-Burhân*, 507; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 229; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544; Kastallânî, *Letâîfü l-işârât*, 2/496; Uşmûnî, *Menârü l-hüdâ*, 10; Safâkusî, *Tenbîhu l-ğâfilîn*, 131-132; Nasr, *Ğâyetü l-mürîd*, 227.

²¹⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Dâni, *el-Müktefâ*, 19; Kastallânî, *Letâîfü l-işârât*, 2/496; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü l-edâ*, 32.

²¹⁹ el-Kehf 18/90-91.

²²⁰ Dâni, *el-Müktefâ*, 20; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü l-edâ*, 32; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 229; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâîfü l-işârât*, 2/496.

²²¹ Ebü’l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (öl. 606/1210), *Mefâtihü l-ğayb*, (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 1401/1981), 21/170.

²²² es-Sâffât 37/137-138.

Kelam, “وَبِالْأَيْلِ” ifadesi ile tamam olduğundan bu kelime üzerinde vakf yapıldığında vakf-ı tām oluşmaktadır. Zira sabah/akşam anlamında önceki kelimenin manasına atfedilmiştir.²²³ Allah Teâlâ, müşriklerin dikkatini çekerek “Siz, sabah akşam onların yurtlarına uğruyorsunuz.” buyurmuştur. Zira onlar Şam’a çoğunlukla gece ya da gündüzün ilk saatlerinde yolculuk yaparlardı. Bu sebeple Allah, bu iki vakti özel olarak zikretmiştir.²²⁴

Tefsir, İ‘râb ve Kıraatler Açısından Vakf-ı Tām

Vakf; bir tefsir, i‘râb ya da kıraate göre tām iken bir başkasına göre tām olmayabilir.²²⁵ İbnü’l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

“وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ”²²⁶

“Onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde rusuh sahibi olanlar (derinleşenler): ‘Ona inandık, hepsi Rabbimiz’in katındandır.’ derler.”

İbnü’l-Cezerî, “إِلَّا اللَّهُ” ifadesi üzerinde yapılan vakfın vakf-ı tām olduğunu bildirmiştir. Zira “وَالرَّاسِخُونَ” ile başlayan cümle istînâf cümlesi “يَقُولُونَ” onun haberidir.²²⁷ Müellif, bu görüşün Nâfi‘, Kisâî, Ya‘kub, Ferrâ (öl. 458/1066) Ahfeş, Ebû Hâtim, İbn Keysân (320/932[?]), İbn İshak, Taberî (öl. 310/923), Ahmed b. Musâ el-lü’lü’î, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (öl. 224/838), Ebû Ubeyde, Muhammed b. İsa el-İsfahânî, İbnü’l-Enbârî, Ebu’l-Kâsım Abbas b. el-Fazl’a ait olduğunu bildirmiştir.²²⁸ İbnü’l-Cezerî, ulemanın birçoğunun bu hususta ittifak halinde olduğunu belirttikten sonra Urve b. Zubeyr’in (öl. 94/713) şu ifadelerini aktarmıştır: “İlimde rusuh sahibi olanlar te’vili bilmezler ancak onlar Allah’a iman ettik derler.”²²⁹ Cumhura göre,

²²³ Dâni, *el-Müktefâ*, 19; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 32-33; Zerkeşî, *el-Burhân*, 507; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 229; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/544; Uşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 10; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 248; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 227.

²²⁴ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 26/163.

²²⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/548; Uşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 10-11.

²²⁶ Âl-i İmrân 3/7.

²²⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, nşr. Ahmed Yusuf Necâti, M. Ali en-Neccâr, Abdülfettâh İsmail Şiblî (Kahire: Daru’l-Mektebeti’l-Mısriyye, 1374/1955), 1/191; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 230; Uşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 11.

²²⁸ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/572; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 230.

²²⁹ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/572; Zerkeşî, *el-Burhân*, 503; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 230; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/496; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 264.

“إِلَّا اللَّهُ” ifadesi üzerinde vakfedilmelidir. Çünkü müteşâbih ayetlerin te’vilini Allah’tan başkası bilemez.²³⁰

İbnü’l-Cezerî, sayıları az olan İbnü’l-Hâcib (öl. 646/1249) ve bir grup ulemanın ise tâm vakfin “إِلَّا اللَّهُ”da değil “بِئِی الْعِلْمِ” ifadesinde gerçekleşeceği görüşünde olduğunu aktarmıştır. Onlara göre “وَالرَّاسِخُونَ” ifadesindeki “و”, “vâv-ı âtife”dir ve bir önceki ifadeye atfedilmiştir. “وَالرَّاسِخُونَ” ifadesi lafzatullah’a atfedilirse, ilimde rusuh sahibi olanların da ayetlerin te’vilini bileceği manası anlaşılabacaktır. Bu sebeple “إِلَّا اللَّهُ” ifadesinde yapılan vakf tâm değildir.²³¹ Eğer kendisinden sonra gelen cümle, yeni bir cümle ise tâm; atfedilmişse tâm değildir.²³²

Âlimlerin bir kısmına göre sure başlarında bulunan hurûf-ı mukattaalarda vakf-ı tâm oluşurken, diğer bir kısmına göre gayr-ı tâm oluşmaktadır.

1. İlk görüşe göre sure başlarındaki hurûf-ı mukattaalarda, tâm vakf oluşmaktadır. Bu durumda mübtedâ veya haber hazfedilmiş olabilir. “هَذَا أَلَمْ” örneğinde hurûf-ı mukattaa haber konumundadır. “أَلَمْ هَذَا” örneğinde ise mübtedâ konumunda olup haberi hazfedilmiştir. Bu görüşe göre muzmar fiil de olabilir. Yani “قُلْ أَلَمْ” şeklinde olup sonrasında yeni bir cümle başlayacaktır.
2. İkinci görüşe göre ise sure başlarındaki hurûf-ı mukattaalarda, tâm vakf oluşmamaktadır. Şayet kendisi mübtedâ olur da sonrası haberi olursa bu durumda yapılan vakf, tâm değildir. Bu görüşü savunanlar bunun sebebini Bakara suresinde²³³ hurûf-ı mukattaa sonrasının haber konumunda olması ile açıklamaktadırlar.”²³⁴

”وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى“²³⁵

²³⁰ Ferrâ, *Meâni 'l-Kur'ân*, 1/191; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü 'l-mesîr*, 179; Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl ve esrâru 't-te'vîl*, 1/244; Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed en-Neseffî (öl. 710/1310), *Medâriku 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vîl*, thk. Mervan Muhammed Şa'âr (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1435/2014), 1/222; Safâkusî, *Tenbihu 'l-ğâfilîn*, 133.

²³¹ Sehâvî, *Cemâlü 'l-kurrâ*, 2/572-573; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâifi 'l-işârât*, 2/496; Uşmûnî, *Menârü 'l-hüdâ*, 11.

²³² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/548.

²³³ “الْعَمَّ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” el-Bakara 2/1-2.

²³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/548.

²³⁵ el-Bakara 2/125.

“Biz, Beyt’i (Kâbe’yi) insanlar için toplanma alanı ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin.”

İbnü’l-Cezerî, “وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا” ifadesi üzerinde yapılan vakfın, “وَالتَّحْدُوا” kelimesindeki “ح” harfini kesre ile okuyanların kıraatine göre, tâm; “ح” harfini fetha ile okuyanların kıraatine göre ise kâfi olduğunu ifade etmiştir.²³⁶

Emir kipi ile “ح” harfini kesreli “وَالتَّحْدُوا” şeklinde okuyanlar İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Halef’tir. Ve bu kıraate göre manası “Namaz yeri edinin.”dir. Haber olarak mazi sigası ile “ح” harfini fethalı “وَالتَّحْدُوا” şeklinde okuyanlar ise Nâfi’ ve İbn Âmir’dır. Ve bu kıraate göre “Namaz yeri edindiler.” manasındadır.²³⁷ Kıraat âlimlerinin cumhuru emir ifade etmek üzere “وَالتَّحْدُوا” şeklinde okumuş ve böylelikle söz ilk bölümünden ayrılarak bir başka cümleye atfedilmiştir.²³⁸ Bu şekilde “وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا” ifadesinde yapılan vakfta sonrası ile bağlantısı kalmayacağından vakf-ı tâm oluşmuştur.

”الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ“²³⁹

“Bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır. O Allah ki, göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O’nundur.”

²³⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 230; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/548-549.

²³⁷ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Kitâbu’t-teysîr fi’l-kıraati’s-seb’*, nşr. Otto Pretzl (Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, 2005), 18; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 4/52; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/373; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/222; Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü’l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 67; Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 116-117.

²³⁸ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 4/52; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/373; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/222.

²³⁹ İbrâhîm 14/1-2.

İbnü'l-Cezerî, “إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ” ifadesi üzerinde yapılan vakfın, peşi sıra gelen ayetteki lafzatullahı merfu okuyan kıraate göre tâm, kesre okuyan kıraate göre lafzî ilişkinin devam etmesi sebebiyle hasen olduğunu dile getirmiştir.²⁴⁰

Merfu okuyanlar Nâfi‘, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer’dir. Bu kıraate göre Allah lafzı mübteda, devamını da onun haberi olmuştur. Öncesi ile herhangi bir bağlantısı bulunmadığı için burada yapılan vakf, tâmdır. Kesre ile okuyanlar ise İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef’tir. Buna göre Allah lafzı, öncesindeki “الْعَزِيزِ” ve “الْحَمِيدِ” kelimelerine atfedilmiştir. Ebû Amr b. Alâ, cer ile okumanın takdim ve tehir yaparak olacağını belirtmiş ve takdirini de şu şekilde ifade etmiştir. “Göklerde var olan her şeyin ona ait olduğu, hamid ve aziz olan Allah’ın yolu...” Görüldüğü üzere lafzî olarak bağlantı devam ettiği için bu kıraate göre yapılan vakf tâm değildir.²⁴¹

Vakf-ı Tâmmın Dereceleri

Vakf; tâm, kâfî, hasen ve kabîh olarak nasıl dörde ayrıldı ise tâm vakf da kendi içerisinde kategorilere ayrılmıştır. İbnü'l-Cezerî, “vakf-ı tâm” ile “vakf-ı etemm” arasındaki farka işaret etmek adına şu ayeti örnek olarak vermiştir:

“مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ”²⁴²

“(O), din gününün sahibidir. Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz.”

Fâtiha suresindeki her iki duruş da tâm vakfa örnektir. Fakat birincisinin yani “مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ” ifadesindeki duruş, ikinciye göre daha tâm olur, yani vakf-ı etemmdir. İkinci ayette ise vakf-ı tâm vardır. Çünkü ikinci ayetle hitap açısından sonrasına iştirak eden bir üslup ortaklığı bulunmaktadır.²⁴³

Vakf-ı Kâfî

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 229-230; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/496; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 133.

²⁴¹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 19/73; Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü'l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, 187.

²⁴² el-Fâtiha 1/ 4-5.

²⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/227-228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/549; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 31.

Vakf-ı kâfi, kendisinden sonrası ile lafız yönüyle değil mana yönüyle irtibat bulunan yerlerde yapılan vakftır.²⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, durulan yerler ile iktifa edilebilmesi, kendisinden sonrasına ihtiyaç duyulmaması sebebiyle bu şekilde adlandırıldığını bildirmiştir. Müellif, bu gibi yerlerde yapılan vakfın caiz olduğunu, sonrası ile de ibtidâ yapılabileceğini belirtmiştir.²⁴⁵ Açıklamadan anlaşılacağı üzere bu vakf, hüküm açısından vakf-ı tām gibidir.²⁴⁶ Esasen İbnü'l- Enbârî ve Dâni gibi âlimler kâfi vakfı vakf-ı tāmın bir çeşidi olarak görmektedirler.²⁴⁷

Peygamber efendimizin, Nisâ suresinin “فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا”²⁴⁸ ayeti okunurken gözleri dolmuş ve o, “شَهِيدًا” ifadesi üzerinde vakf yapılmasına müsaade etmiştir. Burada vakf yapıldığında vakf-ı tām değil kâfi oluşmaktadır. Vakf-ı tām “شَهِيدًا” lafzında değil kıssanın bittiği yerde, bir sonraki ayetin sonu olan “وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا”²⁴⁹ ifadesindedir.²⁴⁹ Bu rivayet, vakf-ı kâfinin caiz olduğuna bir delildir.²⁵⁰

Vakf-ı kâfi, genellikle fâsılalarda bazen de ayet ortasında olmaktadır.²⁵¹ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir: “وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ”²⁵², “مِنْ قَبْلِكَ”²⁵³, “هَدَىٰ مِنْ رَبِّهِمْ”²⁵⁴, “بُجَادِعُونَ”²⁵⁵, “اللَّهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا”²⁵⁵, “إِنَّمَا تَحْنُ مُصْلِحُونَ”²⁵⁶, “إِنَّمَا أَنْفُسُهُمْ”²⁵⁷. Bu gibi yerlerin tümü, cümleden murad edilen mefhumun anlaşıldığı yerlerdir. Bu yerlerin devamı, öncesi ile lafzî bir irtibatı olmayan yeni

²⁴⁴ Dâni, *el-Müktefâ*, 19-20; Dâni, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 38; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/563; Zerkeşî, *el-Burhân*, 507; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 231; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/549; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 250-252; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 25; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 257; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 202; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 228.

²⁴⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 39; Zerkeşî, *el-Burhân*, 507; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/545-549; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 257.

²⁴⁶ Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 257.

²⁴⁷ Dâni, *el-Müktefâ*, 20.

²⁴⁸ en-Nisâ 4/41.

²⁴⁹ Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Safâkusî, *Tenbihu'l-ğâfilîn*, 134; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 27.

²⁵⁰ Dâni, *el-Müktefâ*, 17; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 25-26; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 231-232; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 27.

²⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 25.

²⁵² el-Bakara 2/3.

²⁵³ el-Bakara 2/4.

²⁵⁴ el-Bakara 2/5.

²⁵⁵ el-Bakara 2/9.

²⁵⁶ el-Bakara 2/9.

²⁵⁷ el-Bakara 2/11.

cümlelerdir. Lâkin mana açısından irtibat devam etmektedir.²⁵⁸ Vakf-ı tâmdaki gibi vakf-ı kâfide de vakf, maksud olunan manayı beyan için gerekli görülmüş ve hem vakf yapmak hem de peşi sıra gelen lafızdan ibtidâda bulunmak uygun bulunmuştur.²⁵⁹

Tefsir, İ'râb ve Kıraatler Açısından Vakf-ı Kâfi

Vakf bir tefsir, i'râb ya da kıraate göre kâfi iken bir başkasına göre kâfi olmayabilir.²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

”وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَازُوتَ وَمَاوُتَ“²⁶¹

”يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ“ ifadesindeki vakf, kendisinden sonraki ”مَا“ nâfiye kabul edilirse kâfi; mevsûle kabul edilirse hasendir ve sonrası ile ibtidâ yapılmaz.²⁶²

”مَا“ nâfiye kabul edildiği durumda kâfi vakfa dâhil edilmiş ve ”وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ“ ayetine atfedilmiştir.

Zira Yahudiler, Allah'ın Cebrail ve Mikail ile büyüü indirdiğini iddia etmiş, Allah da bunu reddetmiştir. Buna göre manası şöyledir: “Babil’de iki meleğe, Hârût’la Mârût’a bir şey indirilmemişti.”²⁶³ Sonrası ile yalnızca anlam ilişkisi devam ettiği için burada yapılan vakf, kâfidir. ”مَا“, mevsûle kabul edildiğinde hasen vakfa girer. Çünkü sonrası ile lafzî ilişkisi arttı ve kâfilikten hasen mertebesine düştü. Bu tarkdire göre manası şu şekildedir: “İnsanlara sihri, Babil’de iki meleğe Hârût ile Mârût’a indirileni öğretiyorlardı.”

”وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ“²⁶⁴

“Âhirete de yakînen inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler.”

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228.

²⁵⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/563; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498.

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/550; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11.

²⁶¹ el-Bakara 2/102.

²⁶² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 233; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/550; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/498; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11.

²⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 2/282.

²⁶⁴ el-Bakara 2/4-5.

“وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ” ifadesindeki duruş, peşinden gelenin mübtedâ olması sebebiyle kâfidir. Haberi ise “عَلَىٰ هٰذِهِ مِن رَّبِّهِمْ” ifadesidir. Lakin “الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ”²⁶⁵ ya da “وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ”²⁶⁶ ayetine haber olursa o zaman hasendir.²⁶⁷

“قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾” أم تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ”²⁶⁸

“De ki: ‘Bizimle Allah hakkında tartışmaya mı girişiyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O’na gönülden bağlanmış kimseleriz. Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Yâkub ve torunlarının Yahudi veya Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?’”

“وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ” ifadesindeki duruş, sonrasında gelen ifadeyi muhatap sîgasıyla “أَمْ تَقُولُونَ” şeklinde okuyanlara göre kâfi, gâib sigasıyla “أَمْ يَقُولُونَ” şeklinde okuyanlara göre ise irtibat tamamıyla koptuğu için tâmdır.²⁶⁹

Muhatab sîgasında “أَمْ تَقُولُونَ” şeklinde okuyanlar İbn Âmir, Hamza, Kisâi ve Hafs’ın rivayetine göre Âsım’dır. “أَمْ تَقُولُونَ” ifadesindeki “أَمْ” edatı, bir önceki ayetin “أَتُحَاجُّونَنَا” ifadesindeki hemzenin muadilidir. Buna göre manası şöyledir: Siz bizler ile Allah hakkında mı tartışıyorsunuz, yoksa peygamberlerin sizin dininizden olduğunu mu söylüyorsunuz? Bu takdire göre yoksa manasındaki “أَمْ” muttasıl’dır.²⁷⁰ Tüm bu açıklamalardan hareketle “وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ” ifadesi üzerinde yapılan vakfın, mâba‘di ile anlam bakımından ilişkisi devam ettiği için kâfi olduğu söylenebilir. Diğer kıraat imamları ise, gâib sigasında “أَمْ يَقُولُونَ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre “أَمْ” edatı öncesinden farklı bir delil getirmeye intikal etmesi sebebiyle em-i munkatı‘a’dır. Hemze ise

²⁶⁵ el-Bakara 2/3.

²⁶⁶ el-Bakara 2/4.

²⁶⁷ Râzî, *Meftâihü'l-ğayb*, 2/37; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/38; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

²⁶⁸ el-Bakara 2/139-140.

²⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500.

²⁷⁰ “أَمْ” edatı ile alakalı ayrıntılı bilgi “Edatlar Üzerinde Vakf ve İbtidâ Kaideleri” başlığında verilmiştir.

inkâr içindir. Buna göre “وَنَحْنُ لَهُ خُلُصُونَ” ifadesinde yapılan vakf, mâba‘di ile ilişkisi tamamen koptuğu için tâmdır.²⁷¹

“فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ”²⁷²

“Dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder”

“يُحَاسِبُكُم بِهٖ اللّٰهُ” ifadesindeki duruş, sonrasında gelen “فَيَغْفِرُ” ve “وَيُعَذِّبُ” ifadelerini merfu okuyanlara göre mana açısından irtibat devam ettiği için kâfi, cezim ile “فَيَغْفِرُ وَيُعَذِّبُ” şeklinde okuyanlara göre ise i‘râbî irtibat devam etmesi sebebiyle hasendir.²⁷³ İbn Âmir ve Âsım müste‘nef cümle kabul ederek merfu okumuştur. Bu kıraate göre manası şöyledir: “O; mağfiret eder, azaplandırır.” Diğer kıraat imamaları ise şartın cevabına atıf için cezimli olarak okumuşlardır.²⁷⁴

“يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ”²⁷⁵

“Onlar; Allah’ın nimetine, keremine ve Allah’ın müminlerin mükâfatını zayi etmeyeceğine sevinirler.”

“يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ” ifadesindeki duruş “إِنَّ” edatını kesre ile okuyanlara göre yeni bir cümle başlayacak olması sebebiyle kâfi, fetha ile “أَنَّ” şeklinde okuyanlara göre ise öncesi ile lafzî irtibatın devam etmesi sebebiyle hasendir.²⁷⁶ Kisâi istînaf cümlesi olarak edatın hemzesini kesre ile “إِنَّ” şeklinde okumuştur. Bu cümleyi, cümle-i mu‘teriza (parantez cümlesi) olarak kabul etmiştir. Kisâi’nin delili, İbn Mes‘ûd’un kıraatidir. Bu kıraate göre manası şöyledir: “Onlar, Allah’ın nimetine ve keremine sevinirler. Şüphesiz Allah müminlerin mükâfatını zayi etmeyecektir.” Kisâi dışındakiler ise hemzeyi fetha ile “أَنَّ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate

²⁷¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 91; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 4/98; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur‘ân*, 2/424; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 1/144; Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 1/131.

²⁷² el-Bakara 2/284.

²⁷³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/500; Alî el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 265.

²⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 174; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 7/137; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur‘ân*, 3/490; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 1/237.

²⁷⁵ Âl-i İmrân 3/171.

²⁷⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 232-233; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228.

göre manası, “Onlar; Allah’ın nimetine, keremine ve Allah’ın müminlerin mükâfatını zayi etmeyeceğine sevinirler.”dir.²⁷⁷

Vakf-ı Kâfinin Dereceleri

”حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ...”²⁷⁸

“Size analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz... haram kılındı.”

İbnü'l-Cezerî, uzun ayetlerde fâsıla öncesi duruşun daha kâfi olduğunu aktarmıştır. Yani “وَالْمُحْصَنَاتُ”²⁷⁹ öncesinde durmak vakf-ı ekfâdır, burası da ayet bitişine denk gelmektedir.²⁸⁰ Bu şekilde neseb açısından tahrîm ile sonradan olan tahrîm birbirinden ayrılmış olur.²⁸¹ Fakat bu duruş ile vakf-ı kâfinin tarifinde geçen “kendisinden sonrası ile lafzen değil manen bağlantılı olması” ifadesinin birbiriyle uyumlu olmadığı söylenebilir.²⁸² Alî el-Kârî, ma'tuf ile ma'tufun aleyh arasında lafzî bir bağ bulunduğunu, bu sebeple burada yapılan vakfın vakf-ı hasen kabilinden olduğunu bildirmektedir.²⁸³ Sehâvî de aynı görüştedir.²⁸⁴ Muhtemelen bu sebeple İbnü'l-Cezerî de vakf-ı tâm gibi vakf-ı kâfiyi de kendi içerisinde kategorilere ayırmış ve vakf-ı kâfinin “kâfi” ve “ekfâ” olmak üzere iki çeşidinden bahsetmiştir.²⁸⁵

Vakf-ı kâfi çoğunlukla ayet ortasında bulunurken vakf-ı ekfâ genelde ayet sonu olur.²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

”فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ”²⁸⁷

²⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-meşîr*, 240; Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 9/99; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/418; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 1/290; Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri, ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, 99; Abdurrahman Çetin, *Kiraatların Tefsire Etkisi*, 146-147.

²⁷⁸ en-Nisâ 4/23.

²⁷⁹ en-Nisâ 4/24.

²⁸⁰ İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 39-40.

²⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/555.

²⁸² Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 33.

²⁸³ Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 248.

²⁸⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/566.

²⁸⁵ Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 34.

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228.

²⁸⁷ el-Bakara 2/10.

“Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar nedeniyle de onlar için elem verici bir azap vardır.”

“فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” ifadesinde yapılan vakf, kâfîdir. “فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” ifadesinde yapılan vakf, kâfîdir. “بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ” ifadesindeki vakf ise her ikisinden de kâfîdir. Yani her ikisinden de güçlü olan vakf, ayet sonudur.²⁸⁸

Vakf-ı Hasen

Vakf-ı hasen, kendisinden sonrası ile lafız cihetiyle irtibatı bulunan yerlerde yapılan vakftır. Durulan yerde bir anlam ifade edilebildiği için vakf-ı hasen olarak isimlendirilerek terminolojideki yerini almıştır. Bu yerlerde vakf caiz fakat sonrası ile ibtidâ caiz değildir. Çünkü lafzî irtibat devam etmektedir.²⁸⁹ Lâkin ayet sonunda yapılan vakf, bunun isitisnasıdır. İbnü'l-Cezerî, ehl-i edânın birçoğunun Ümmü Seleme validemizden gelen Peygamber efendimizin (s.a.v.) Fâtiha suresinin ayet sonlarında durduğunu ifade ettiği rivayet sebebiyle lafzî irtibat devam etse bile ayet sonunda durmanın caiz olduğu görüşünü aktarmıştır. Vakf-ı hasen caiz, ayet sonundaki duruş sünnet kabul edilmiştir.²⁹⁰ Ulema lafzî ilişki devam etse bile en kuvvetli vakfin ayet sonunda olduğunu bildirmiştir.²⁹¹ Konuyla alakalı Beyhakî'nin şu ifadeleri önemlidir: “Allah Resûlüne (s.a.v.) tâbi olup ayet sonunda vakf yaparak tilavette bulunmanın, vakf sebeplerine riayet ederek okumaktan evlâ olduğu kanaatindeyim.”²⁹²

²⁹³ بِسْمِ اللَّهِ, ²⁹⁴ الْحَمْدُ لِلَّهِ, ²⁹⁵ الرَّحْمَنِ, ²⁹⁶ الرَّحِيمِ, ²⁹⁷ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ, ²⁹⁸ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ.

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/549.

²⁸⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 22; Dâni, *et-Tahdîd*, 174; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 45; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/564; Zerkeşî, *el-Burhân*, 508; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 234; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/545; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/499; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 11; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 250-252; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 202; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 229-230.

²⁹⁰ Dâni, *el-Müktefâ*, 22; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 26-27; Zerkeşî, *el-Burhân*, 505-506; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 234-236; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/499; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 12; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 263.

²⁹¹ Dâni, *el-Müktefâ*, 22; Zerkeşî, *el-Burhân*, 505-506; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 234-236; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/499; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 12.

²⁹² Zerkeşî, *el-Burhân*, 505-506; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 262.

²⁹³ el-Fâtiha 1/1.

²⁹⁴ el-Fâtiha 1/ 2.

²⁹⁵ el-Fâtiha 1/3.

²⁹⁶ el-Fâtiha 1/7.

İbnü'l-Cezerî bu ifadeler ile bunlara benzer yerlerde durmanın vakf-ı hasene girdiğini ifade etmiştir. Zira sonrası ile lafzî irtibat devam etmekte ve durulan yerde mefhum oluşmaktadır. Vakf-ı hasenin, vakf-ı kabîhten farkı da budur. İkisinde sonrası ile irtibatı bulunmakta fakat vakf-ı hasende durulan yerde mefhum oluşurken vakf-ı kabîhte oluşmamaktadır. Durulan yerden ibtidâ yapmak doğru değildir. Çünkü öncesine tâbidir, lafzî irtibat devam etmektedir. Fakat “ruûsü'l-ây” olması bunun istisnasıdır. Zira daha önce de geçtiği üzere ayet sonu duruş, sünnettir.²⁹⁷

Vakf; bir takdire göre hasen, bir diğerine göre kâfî, bir başkasına göre ise tâm olabilir.²⁹⁸ İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayeti vermiştir:

“ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ”²⁹⁹

“الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ” ayeti, “لِّلْمُتَّقِينَ”nin sıfatı kabul edilirse “لِّلْمُتَّقِينَ” ifadesi üzerinde yapılan vakf, hasendir. Çünkü ciddi bir lafzî irtibat söz konusudur. Merfu makamında “هُمْ” takdir edilerek “أَعْنَى الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ” şeklinde ya da “أَعْنَى” takdiri ile nasb makamında “أَعْنَى الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ” şeklinde olduğu kabul edilirse, mana cihetiyle irtibat söz konusu olduğu için vakf-ı kâfî olur. “الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ” ifadesi mübtedâ, “أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ”³⁰⁰ ifadesi de onun haberi konumunda olduğu kabul edilirse vakf-ı tâm olur.³⁰¹

Vakf-ı Kabîh

Sonrasıyla hem lafız hem de mana bakımından kuvvetli bir alakanın bulunması nedeniyle durulması kabîh addedilen vakflardır.³⁰² Eğer kelam tamam olmuyorsa bu duruş ıztırârîdir. Bu vakf, terminolojide vakf-ı kabîh olarak yerini almıştır. Bu yerlerde bilerek vakf yapılması caiz değildir. Ancak nefesin kesilmesi gibi bu ve buna benzer zarurî bir sebep olursa o zaman caiz

²⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 235; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228-229; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 6.

²⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/551; Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 12.

²⁹⁹ el-Bakara 2/2-3.

³⁰⁰ el-Bakara 2/5.

³⁰¹ Sehâvî, *Cemâlu'l-kurrâ*, 2/564; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 236-237; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/228-229; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/502.

³⁰² Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 13; Husarî, *Meâlimu'l-ihtidâ*, 39; Husarî, *Ahkâmu kırıâti'l-Kur'ân*, 259; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 232.

olur.³⁰³ Bu yerlerde kastedilen mana anlaşılmaz.³⁰⁴ Hasen vakftan farkı da mananın eksik olmasıdır. Vakf-ı kabîhin üç farklı çeşidi bulunmaktadır:

1)Herhangi bir anlamın oluşmadığı vakflar

2)Hatalı anlamın ortaya çıktığı vakflar

3)İtikadi anlamda riskli manaların ortaya çıktığı vakflar³⁰⁵

³¹⁰. “غَيْرِ الْمَعْضُوبِ”, “صِرَاطَ الَّذِينَ”, “إِيَّاكَ”, “مَالِكِ يَوْمِ”, “رَبِّ”, “الْحَمْدُ”, “بِسْمِ”³⁰⁶

Örneklerin tamamında da görüldüğü üzere bu ve bu gibi yerlerde yapılan vakflarda kelam tamam olmadığı gibi buradan bir mana da anlaşılamamaktadır.³¹¹ Bu gibi yerlerde kasıtlı bir şekilde durmak caiz görülmemiştir.³¹² Kıraat uleması bu şekilde yapılan vakfı yasaklamıştır.³¹³ Bu yerlerde vakf yapmak uygun olmadığı gibi sonrası ile ibtidâda bulunmak da uygun değildir. İbtidâ ancak durulan yer ile ya da öncesinde mananın anlaşılabileceği bir başka kelime ile yapılır. Bu yerlerde vakf yapıldığında durulan yerin öncesi ile vaslederek okunmalıdır.³¹⁴

Ulema, Adiyy İbn Hatem'den nakledilen “Kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden” deyip durduğu için Hz. Peygamber’in kendisine uyarıda bulunduğu kişi hakkındaki rivayetin, vakfın kabih bulunduğu yerlerde vakf yapmanın caiz olmadığına delil olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Kur’an okuyan kişi burada vakf yaptığında, “Allah ve resulüne itaat edenler ile ona isyan edenlerin doğru yolda oldukları” şeklinde hatalı bir mana ortaya çıkacaktır.³¹⁵

³⁰³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/226; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501-546; Saçaklızâde, *Cühdü’l-mukıl*, 262.

³⁰⁴ Dâni, *el-Müktefâ*, 25; Dâni, *et-Tahdîd*, 175; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 50; Zerkeşî, *el-Burhân*, 508; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/545; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 232.

³⁰⁵ el-Husarî, *Me’âlimü’l-ihidâ*, 42; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 39.

³⁰⁶ el-Fâtîha 1/1.

³⁰⁷ el-Fâtîha 1/ 2.

³⁰⁸ el-Fâtîha 1/ 4.

³⁰⁹ el-Fâtîha 1/5.

³¹⁰ el-Fâtîha 1/7.

³¹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229; Dâni, *et-Tahdîd*, 175.

³¹² Dâni, *el-Müktefâ*, 26; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 51; Zerkeşî, *el-Burhân*, 508; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 237; Kastallânî, *Letâîfü’l-işârât*, 2/503.

³¹³ Dâni, *et-Tahdîd*, 175; Dâni, *el-Müktefâ*, 25; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 51.

³¹⁴ Dâni, *el-Müktefâ*, 25; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/546.

³¹⁵ Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu’s-sahîh*, 3/12; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 237-238.

“Yahudiler, ‘Uzeyr, Allah’ın oğludur.’ dediler.”

İbnü'l-Cezerî nefesin kesilmesi sebebiyle “عُزَيْرٌ ابْنُ” ifadesi üzerinde durulduğunda ibtidânın “عُزَيْرٌ” ya da “ابْنُ” ifadeleri ile değil “وَقَالَتِ الْيَهُودُ” ile yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Müellif, verdiği ayet örneğinden sonra “فقس على هذه الأمثلة ما شاكلها” ifadesi ile bu örnek üzerinden diğerlerinin kıyas edilmesini istemiştir.³¹⁷

Vakf-ı Kâbihin Dereceleri

İbnü'l-Cezerî bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:

“فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا بَوَىٰهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ”³¹⁸

“(Mirasçılar) ikiden fazla kız iseler ölenin geride bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kız ise yarısı onundur. Ölenin çocuğu var ise mirastan anne ve babasından her birinin altıda bir hissesi vardır.”

“وَلَا بَوَىٰهِ” ifadesi üzerinde vakf yapıldığında kastedilen mananın dışına çıkılmış olur. Çünkü burada durulması halinde kızın malın yarısını bölüşme hususunda anne ve babası ile müşterek olduğu zannedilebilir. Fakat kız için doğru olan yarım, ebeveyni buna dâhil değildir. “وَلَا بَوَىٰهِ” ile yeni cümle başlar. Bu cümle ile anne ve babanın mirastan alacağı pay belirtilmiştir. Bu sebeple “وَلَا بَوَىٰهِ” ifadesi üzerinde vakf yapıldığında anlam tamamen ters yüz olduğundan akbah vakf olarak kabul edilmiştir.³¹⁹

320 “إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ”

³¹⁶ et-Tevbe 9/30.

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 237.

³¹⁸ en-Nisâ 4/11.

³¹⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 26; İbnü't-Tahhân, *Nizâmü'l-edâ*, 51; Sehâvî, *Cemâlu'l-kurrâ*, 2/565; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 237; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 137; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 40.

³²⁰ el-En'âm 6/36.

“Ancak (samimiyetle) dinleyenler davete icabet eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltir sonra O’na döndürülürler.”

“وَالْمَوْتَى” ifadesinde durulduğunda, samimiyetle kulak verenlere ölüler de dâhil edilmiş olur fakat ölüler isticab edemez. “وَالْمَوْتَى” ifadesinin başında bulunan “و” “başlangıç vâvı olup bu ifadeyle yeni bir cümle başlamaktadır. “وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ” ifadeleri ile Allah Teâlâ ölülere dirilteceğini haber vermektedir.³²¹

Manayı bozan ve Allah Teâlâ’ya uygun olmayacak nitelikleri ona nisbet etmeye sebebiyet verecek duruşlar, en kabîh vakflardır. İbnü’l-Cezerî bu tarz duruşların ıztırârî olması durumunda caiz olduğunu, yalnızca nefesin kesilmesi gibi vasletmeye imkân vermeyecek derecede ârızî durumlar sebebiyle caiz olabileceğini ifade etmiş ve şu ayetleri örnek olarak vermiştir:³²²

لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ “³²⁶ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ “³²⁵ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي “³²⁴ فَبِهِتَ الَّذِي كَفَرُوا “³²³ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي “³²⁸ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ “³²⁷ وَلِلَّهِ

İbnü’l-Cezerî; Kur’an okuyan kişinin fiili fâilden, fâili mef’ulden, te’kidi müekkidden, bedeli mübeddelden, istisnayı müstesna minhten, atfî mâtufun aleyhten, muzâfı muzâfun ileyhten, mübtedâyı haberden, hâli sahib-i hâlden, cevabı sorulardan, temyizi mümeyyezden, velhasıl tüm âmilleri ma’mûllerinden ayırmadan ve aralarındaki ilişkiyi koparmadan tilavette bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.³²⁹ Yani tüm bu sayılanlar arasında vakf yapılmamalıdır.³³⁰ Vakf-ı hasenin bulunduğu yerlerde aralarında irtibat bulunan kelimelerin birbirinden ayrılması söz konusudur. Fakat burada kelimelerin anlaşılmasıdır. Eğer anlaşılmaz, eksik

³²¹ en-Nehhâs, *el-Kat’ ve l-i’tinâf*, 21; Dâni, *el-Müktefâ*, 26-27; Secâvendî, *İlelû’l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 11; İbnü’t-Tahhân, *Nizâmü’l-edâ*, 52; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 237; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229; Uşmûnî, *Menârü’l-hüdâ*, 13; Safâkusî, *Tenbihu’l-ğâfilîn*, 137; Husarî, *Meâlimu’l-ihidâ*, 40-41.

³²² İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 237; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/229-230.

³²³ el-Bakara 2/26.

³²⁴ el-Bakara 2/258.

³²⁵ Yûsuf 12/52.

³²⁶ en-Nahl 16/38.

³²⁷ en-Nahl 16/60.

³²⁸ el-Maûn 107/4.

³²⁹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 178.

³³⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 176.

olur ya da değişir yani farklı bir anlam oluşursa o zaman vakf, kabîh olur. Ve zorunlu herhangi bir sebep olmaksızın bu şekilde kasten vakfetmek caiz görülmemiştir.³³¹

4.1.3.3. Diğer Vakf Çeşitleri

İbnü'l-Cezerî, diğer vakf kurallarına dair önemli ve mütemmim konulara “*en-Neşr*” isimli eserinin “tenbihat” başlığında yer vermiştir. Müellifin, bu başlık altında ele aldığı vakf çeşitleri şunlardır: “Vakf-ı te‘assüf, vakf-ı lâzım, vakf-ı beyân, vakf-ı muâneka, vakf-ı memnu‘, vakf-ı murahhas ve vakf-ı müzdevic.”

Vakf-ı Te‘assüf

İbnü'l-Cezerî; kimi kurrâ ve dil âlimlerinin ya da birtakım ehl-i hevânın ayetlerde kastedilen manayı gözetmeksizin kendi fikirleri doğrultusunda zorlama olarak yaptığı bu vakflara itimat etmenin gerekmediğini ifade etmiştir. Müellif, mananın tamam olduğu yerler ile vakf yapmanın çok daha uygun olduğu yerleri tetkik etmek gerektiğini belirterek³³² şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

“وَإِذْ جَاءْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ”³³³

“Bize merhamet et. Sen bizim Mevlâmızsın. İnkârcı topluluğa karşı bize yardım et.”

“وَإِذْ جَاءْنَا أَنْتَ” ifadesinde vakf yapılıp sonrası ile yani “مَوْلَانَا فَانصُرْنَا” ifadesi ile ibtidâ yapıldığında “مَوْلَانَا” nidâ manasına gelmektedir. Oysaki “أَنْتَ مَوْلَانَا” cümlesi, yeni bir cümledir ve mübtedâ-haber konumundadır.³³⁴

“وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ”³³⁵

“O, göklerde ve yerde tek Allah’tır. O, sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir. (Hayır ve şerden) ne kazandığınızı da bilir.”

³³¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 175; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/564.

³³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/231; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/553; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/517.

³³³ el-Bakara 2/286.

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/231; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/553; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/518.

³³⁵ el-En‘âm 6/3.

İbnü'l-Cezerî, “وَهُوَ اللَّهُ” ifadesinde durup “فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ” ile ibtidâ yapmanın diğer örneklerle göre çok daha kabîh olduğunu ifade etmiştir. Zira itikadî anlamda mana ters yüz olmaktadır. “فِي السَّمَوَاتِ” ifadesinde durup “وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرُّكُمْ” ile ibtidâ yapmak da aynı şekilde zorlama bir vakftir.³³⁶ Hâşâ Allah yalnızca yerlerde olanı bilir gibi ters bir anlam ortaya çıkmaktadır. Yani Allah’ın ilmi burada yapılan vakfla takyid edilmiş olur.

337 “وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ”

“فِي السَّمَوَاتِ” ifadesinde durulduğunda “مَا” nâfiye olmakta ve “Onlar için bir seçenek yoktur.” manasına gelmektedir. Bu sebeple “مَا كَانَ” şeklinde atıfsız gelmiştir. Ayetin Velid b. Muğire’nin “Kur’an iki kentten -Mekke ve Taiften- büyük bir adama indirilseydi ya!”³³⁸ şeklindeki söylemi üzerine nazil olduğu bilinmektedir. Yani Allah Teâlâ peygamberlerini, onların seçimlerine göre göndermez. “وَيَخْتَارُ” ifadesinden vaslederek okunduğunda ise “مَا” mevsûle olmakta ve mana bozulmaktadır. Anlamı ise “Onlar için hayırlı olanı seçer”dir.³³⁹

340 “عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا”

“Orada bir pınar ki ona “selsebil” ismi verilir.”

“تُسَمَّى” ifadesinde durup “سَلْسَبِيلًا” ile ibtidâ yapılırsa bu bir emir cümlesi olur ve “Yol ara.” manasına gelir. İbnü'l-Cezerî bu fikrin batıl olduğunu, “سَلْسَبِيلًا” ifadesinin tek bir kelime olduğu hususunda icmân bulunduğunu ifade etmiştir.³⁴¹

342 “ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ”

“Bu, kendisinde şüphe bulunmayan kitaptır. Müttakiler -Allah’a karşı gelmekten sakınanlar- için yol göstericidir.”

³³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/231.

³³⁷ el-Kasas 28/68.

³³⁸ ez-Zuhuf 43/31.

³³⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1070; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/305-307; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/22; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 3/351-352; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/231.

³⁴⁰ el-İnsân 76/18.

³⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/231-232; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/517-518.

³⁴² el-Bakara 2/2.

İbnü'l-Cezerî, “لَا رَبَّ” ifadesinde durup “فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” ile ibtidâ yapmanın da zorlama bir vakf olduğunu ifade etmiştir. Mushafımızda Bakara suresinde “لَا رَبَّ” ifadesi ile “فِيهِ” üzerinde vakf-ı murakabeye işaret eden alametler bulunmaktadır. Müellif, burada Secde suresinden istişhâd getirmiştir. Secde suresindeki “لَا رَبَّ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ”³⁴³ ayeti ile Bakara suresinde bahsi geçen ayetteki “لَا رَبَّ فِيهِ” ifadesi lafız ve mana açısından aynıdır. Fakat mushafımızda Secde suresinde bahsi geçen ifadeler üzerinde durulmasına cevaz verilen işaretler bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî, Secde suresinde vakf yapılmazken Bakara suresinde vakf yapılmasının vakf-ı te‘assüfe delalet ettiğini belirtmiştir.³⁴⁴

“وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ”³⁴⁵

“Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe sizler (bir şey) dileyemezsiniz.”

“وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ” ifadesinde vakf yapıp “اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ” ile ibtidâ yapıldığında “يَشَاءَ” fiili fâilsiz kalacağından yine zorlama bir vakf yapılmış olmaktadır. Bu şekilde kelimeler bağlamından koparılmaktadır.³⁴⁶

Vakf-ı Lâzım

İbnü'l-Cezerî, vakf-ı lâzımı “Kastedilen mananın beyanı için gerekli olan anlamı tekit eden vakflardır.” şeklinde tanımlamıştır. Vakf yerine vasl yapılması durumunda murad edilen mananın dışına çıkmış olur.³⁴⁷ Secâvendî'nin sistematüğinde “vakf-ı lâzım” olarak ifade edilen vakf, budur. Müellif bazılarının bu vakfı, “vakf-ı vâcib” olarak isimlendirdiğini, bu yerlerde durmanın fikhî anlamda bir vücûbiyeti bulunmadığı gibi terk edildiğinde de ceza gerektirmediğini ifade etmiştir.³⁴⁸

³⁴³ es-Secde 32/2.

³⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁴⁵ et-Tekvîr 81/29.

³⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/518.

³⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/546; Husarî, *Meâlimu'l-ihidâ*, 14; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 254.

³⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/1/232.

Vakf-ı lâzımda kelimenin kendisinden sonraki kelime ile fasledilmesini (birbirinden ayrılmasını) gerektirecek sebepler şunlardır:

1. Kelamın tamamlanması
2. Kendisinden sonraki cümlelerin başlangıç cümlesi olması
3. Vasl yapıldığında ayetin manasının değişmesi³⁴⁹

İbnü'l-Cezerî, vakf-ı lâzımı kendi içerisinde kategorilere ayırmıştır. Vakf-ı lâzım; tâm, kâfi veya hasen olabilir.³⁵⁰ Bu, eserlerde pek rastalanan bir durum değildir. Müellif, konuyla alakalı şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

Tâm:

”وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ”³⁵¹

“Onların sözleri seni üzmesin. Kuşkusuz izzet tamamıyla Allah’ındır.”

“قَوْلُهُمْ” ifadesinde durup “إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا” ifadesi ile ibtidâ yapmak buna örnektir. Burada durulmaması halinde “إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا” ile başlayan söz, inkârcılara aitmiş gibi bir yanlış anlam ortaya çıkar, mekûlü’l-kavl olur. Lâkin aksine bu cümle, inkârcılara bir reddiyedir. Onlara ait bir söz değil yeni bir cümledir.³⁵²

”وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا”³⁵³

“Onun te’vilini ancak Allah bilir. İlimde rusuh sahibi olanlar (derinleşenler): ‘Ona inandık, hepsi Rabbimiz’in katındandır.’ derler.”

Cumhur, “إِلَّا اللَّهُ” lafzında durulması gerektiği görüşündedir. Burada durulmaması halinde müteşâbih ayetlerin te’vilini Allah ile ilimde derinleşen kişilerin de bileceği anlaşılır ki ehl-i

³⁴⁹ Mehmet Kara, Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller, *Kilitbahir* (Mart 2021), 11.

³⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁵¹ Yûnus 10/65.

³⁵² Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/571; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 2/496; Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ân*, 254.

³⁵³ Âl-i İmrân 3/7.

sünnete göre müteşâbih ayetlerin te’vilini Allah’tan başkası bilemez. İlimde derinleşenler “Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır.” derler.³⁵⁴

”أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ”³⁵⁵

“Kâfirlere cehennemde kalacak bir yer mi yok! Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya işte takvâ sahipleri onlardır.”

Ayette, doğrulukla gelip onu tasdik eden kişilerin muttakiler olduğu ifade edilmiştir. Fakat “لِّلْكَافِرِينَ” ifadesinde durulmayıp devam edilmesi halinde atıf tevehhümü oluşur ve muttakilerin de gideceği yer cehennemmiş gibi anlaşılır. Bu sebeple vakfın “لِّلْكَافِرِينَ” ifadesi üzerinde yapılması gerekmektedir.³⁵⁶

”وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ رِيبُكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ”³⁵⁷

“Böylece Rabbinin kâfirlere verdiği hüküm hak oldu: Şüphe yok ki onlar, cehennemliktir. Arşı yüklenip taşıyan ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tesbih ederler.”

“الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ” ifadesi ile yeni bir ayet başlamaktadır. Önceki cümle ile i’râbî bağlantısı yoktur.

“أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ” ifadesinde durulmayıp devam edilmesi halinde sıfatı olduğu tevehhümü oluşur ve arşı taşıyanların cehennem ehli olduğu gibi hatalı bir anlam ortaya çıkar. Oysaki ikinci ayet yeni bir isim cümlesidir.³⁵⁸

”رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ”³⁵⁹

“Ey Rabbimiz! Doğrusu sen gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”

³⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁵⁵ ez-Zümer 39/32-33.

³⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁵⁷ el-Mü’min 40/6-7.

³⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232; Kastallânî, *Letâîfü’l-işârât*, 2/497; Husarî, *Meâlimu’l-ihidâ*, 15.

³⁵⁹ İbrâhîm 14/38.

“وَمَا يُخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ” ifadesinde geçen iki “مَا” da mevsûledir. “رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ” ifadesindeki “مَا” ise nâfiyedir. Eğer “وَمَا نُعْلِنُ” ifadesinde durulmaz da vasledilirse “مَا” ifadeleri birbirine atfedilmiş gibi olur. Fakat burada i'râben yeni bir cümle başlamaktadır. “مِنْ” edâtı istiğrak içindir. “Allah’a ne yerde ne de gökte hiçbir şey gizli kalmaz” anlamındadır.³⁶⁰

Kâfi:

“وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَه قَانِتُونَ”³⁶¹

“Allah çocuk edindi” dediler. Hâşâ! O, (Allah) bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O’nundur, hepsi O’na boyun eğmiştir.”

“وَلَدًا” ifadesinde durmayıp “سُبْحَانَهُ” ile devam edilmesi halinde mekûlû’l-kavl tehlikesi oluşmaktadır. “سُبْحَانَهُ” ifadesi “قَالُوا” ile ifade edilen “diyen kişiler”e nisbet edilen söz değil onlara bir reddiyedir. “وَلَدًا” ifadesi üzerinde vakf yapılarak Yahudi ve Hristiyanların “Allah çocuk edindi.” sözü ile Allah’ı tenzih eden “سُبْحَانَ” ifadesi birbirinden ayrılmış olacaktır.³⁶²

Secâvendî, “وَلَدًا” ifadesi üzerinde vakfı yasaklamıştır. Secâvendî, ehl-i kitabın bu isnadı üzerine tenzih ifade eden “سُبْحَانَ”nin bir an önce söylenmesi gerektiği kanaatindedir. Fakat Enbiyâ suresinin “وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ”³⁶³ ayetinde aynı ifade üzerine “لَا” secavendi konulmamıştır.

İbnü’l-Cezerî, iki düşünce arasındaki tenakuza dikkat çekerek Secâvendî’nin “لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ”³⁶⁴ ayetinde ise tenzihi önce yapmak için vasletmek gibi bir uğraşı olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁵

³⁶⁰ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf ve İsmâ Fâris (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 4/458; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 19/140; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 2/227; Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, 2/378; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁶¹ el-Bakara 2/116.

³⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, 503; Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 240.

³⁶³ el-Enbiyâ 21/26.

³⁶⁴ el-Mâide 5/73.

³⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

³⁶⁶”أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ“

“Onlar yeryüzünde Allah’ı âciz bırakabilecek değiller. Onların Allah’tan başka (kendilerini kurtarabilecek) dostları da yoktur. Azap onlar için kat kat artırılacaktır.”

“أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ” ifadesinde durulmayıp “يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ” ile devam edilirse sıfat ya da hal tehlikesi oluşabilir.³⁶⁷ Buna göre kâfirlerin ahiretteki durumlarını içeren ve onlara azabın şiddetini bildiren “يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ” cümlesi “أُولَئِكَ”nın sıfatı zannedilebilir. Bu durumda azabın kâfirler için değil de veliler için artırılacağı tevehhümü oluşabilir. Bu zannı ortadan kaldırmak için vakfın “أُولَئِكَ” ifadesi üzerinde yapılması ve “يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ” başlangıç cümlesi ile de ibtidânın yapılması gerekmektedir.³⁶⁸

³⁶⁹”بَلِّغْ الرُّسُلَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ“

“Peygamberlerden bazısını bazısından üstün kıldık. Onlardan bir kısmı ile Allah konuşmuş, bazılarının da derecelerini yükseltmiştir.”

“مِنْهُمْ” kelimesi, teb’iz ifade eder. “عَلَى بَعْضٍ” ifadesinde durmaksızın “مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ” ile devam edildiğinde teb’izde “فَضَّلْنَا” fili ile irtibat kurulabilir. “مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ” ile başlayan cümlenin öncesi ile i’râbî bir bağlantısı olmadığından kendi içinde müstakil yeni bir cümle kabul edilerek ibtidâ yapılabilir.³⁷⁰

³⁷¹”لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ“

“Ant olsun ki, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur.”

³⁶⁶ Hûd 11/20.

³⁶⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

³⁶⁸ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1413/1993), 5/212.

³⁶⁹ el-Bakara 2/253.

³⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/232.

³⁷¹ el-Mâide 5/73.

“لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ” ifadesinde durmayıp “وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ” ile devam edildiğinde mekûlül-ı-kavl tehlikesi oluşmaktadır. Bu durumda “وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ” cümlesi de inkâr edenlerin sözüne dâhil edilir. Oysaki bu ifade, önceki cümleye reddiyedir.³⁷²

“وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ”³⁷³

“وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ” ifadesinde durulmaz da “لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” ile devam edilirse sıfat tehlikesi oluşur ve ters bir mana ortaya çıkar.³⁷⁴ Sıfat-mevsuf takdirine göre anlam şöyle olmaktadır: “Allah ile beraber ‘kendinden başka ilah olmayan bir başka tanrıya’ taparak ona yalvarma!”

Hasen:

“أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّهِمْ هُمْ ائْتِنَا مَلِكًا يُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ”³⁷⁵

“Mûsâ’dan sonra İsrâiloğulları’nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine ‘Bize bir hükümdar gönder ki Allah yolunda savaşalım.’ dediler.”

“وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ” ifadesinde durulmaz “إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّهِمْ” ile devam edilirse “إِذْ قَالُوا” diye başlayan cümlenin amili “أَلَمْ تَرَ” olur. Oysaki “إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّهِمْ” ile yeni bir cümle başlamaktadır.³⁷⁶

Secâvendî, “بِالْحَقِّ” ifadesinde durup “إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا”³⁷⁷ ile ibtidâyı ve “وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ نُوحٍ” ifadesinde durup “إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ”³⁷⁸ ile ibtidâyı vakf- lâzım olarak tespit etmiştir. Buradaki “إِذْ”lerin amilinin öncesinde geçen fiilin olacağına dair bir tevehhüm oluşmaması için “إِذْ”lerden önce durulması istenmiştir.³⁷⁹

Vakf-ı Beyân

³⁷² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

³⁷³ el-Kasas 28/88.

³⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

³⁷⁵ el-Bakara 2/246.

³⁷⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

³⁷⁷ el-Mâide 5/27.

³⁷⁸ Yûnus 10/71.

³⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233.

Vakfetmeden anlaşılamayan bir manayı vakfederek açıklığa kavuşturmak ve beyan ederek ortaya çıkarmaktır.³⁸⁰ İbnü'l-Cezerî bu vakfı, vakf-ı lâzımın hasen kateorisi içerisinde ele alarak şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

“لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا”³⁸¹

“(Ey iman edenler!) Allah’a ve Resulüne iman edesiniz, Resulünü destekleyesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam O’nu (Allah’ı) tesbih edesiniz diye (Peygamber’i gönderdik.)”

“وَتُوَقِّرُوهُ” ifadesi üzerinde durmak, vakf-ı beyâna örnektir. Kurrânın çoğu burada vakf yapmayı tercih etmiştir.³⁸² İbtidâ ise “وَتُسَبِّحُوهُ” ile yapılmalıdır. “وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ” ifadelerindeki zamirler efendimize (s.a.v.), “وَتُسَبِّحُوهُ” ifadesindeki zamir ise Allah’a dönmektedir.³⁸³ “وَتُوَقِّرُوهُ” kelimesi üzerinde vakfedildiğinde iki zaminin arası ayrılmakta böylelikle kastedilen mana ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde zamirlerin tek bir şahsa döndürülme tevehhümü ortadan kaldırılmış olmaktadır.

“فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا”³⁸⁴

“Allah onun üzerine katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi.”

“عَلَيْهِ” kelimesi üzerinde yapılan vakf da vakf-ı beyâna örnektir. İbtidâ “وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ” ile yapılmalıdır. Müellif, “سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ” ifadesindeki zaminin Hz. Ebû Bekir’e “وَأَيَّدَهُ” ifadesindeki zaminin ise Hz. Muhammed’e (s.a.v.) döndüğünü belirtmiştir. Zamirlerin dönüş yeri hususunda herhangi bir karışıklık yaşanmaması için burada vakf yapılmalıdır.³⁸⁵

³⁸⁰ Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, 42; Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü*, 93; Mahmut Erdem, *Kastallâni'nin Letâifü'l-İşârât'ında Vakf ve İbtidâ Konusu* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 74.

³⁸¹ el-Fetih 48/9.

³⁸² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1319.

³⁸³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/567; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 10.

³⁸⁴ et-Tevbe 9/40.

³⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 226.

³⁸⁶”وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ“

“Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, (kadın) yalan söylemiştir. O, (Yusuf) ise doğrulardandır.”

“فَكَذَبَتْ” ifadesi üzerinde durarak “وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ” ifadesinden ibtidâ yapmak, Hz. Yusuf’un içinde bulunduğu durumda doğrulardan olduğunu beyan etmek içindir.³⁸⁷

Verilen örneklerde yapılan vakflar, beyan içindir. Mushafların ilgili yerlerinde herhangi bir işaret yoktur.

Vakf-ı Memnu‘

Vakf ve ibtidâya dair eserler veren imamların ifadelerine göre vakf-ı memnu‘, durmanın ve sonrasıyla da ibtidâ yapmanın uygun olmadığı yerlerdir. Her nerede vakf caiz denildiyse sonrası ile ibtidâ da caizdir.³⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, Secâvendî’nin eserinde bu kısma çok fazla yer verdiğini hatta mübalağa ettiğini ifade etmiştir. Secâvendî’nin sistematığına göre ‘ل’ burada durulmaz anlamındadır. Müellifimizin ifadelerine göre bu yerlerin birçoğunda ‘ل’ işareti sonrası ibtidâ caiz olduğu gibi vakf yapmak da caizdir. Konuyla alakalı yeterli bilgiye sahip olmayıp Secâvendî’yi taklit edenlerin tevehhüm ettiği durum vakfın tamamen memnu‘ olduğu, bu gibi yerlerde vakfın güzel olmadığı, peşinden ibtidânın da caiz olmadığıdır. Oysaki durum böyle değildir. “ل” işaretinin bulunduğu yerler hasen vakf olabilir ve burada durmak güzel iken kendisinden sonra ibtidâ yapmak güzel olmayabilir. İztırâî vakf sonucu nefes yetmeyecek olursa caiz olan vakf-ı hasen burada terk edilmiş olur. Ve memnu‘ olan bir vakf-ı kabîh teammüden yapılmış olabilir.³⁸⁹

“صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ”³⁹⁰ ayetinde “غَيْرِ” ifadesinde durup daha sonra “غَيْرِ” ile ibtidâ yaparak “غَيْرِ”³⁹¹ ile ibtidâ yaparak “غَيْرِ”³⁹² ile ibtidâ

³⁸⁶ Yûsuf 12/27.

³⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/233-234.

³⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/234; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/568; Mersafî, *Hidâyetü’l-kârî*, 407.

³⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/234.

³⁹⁰ el-Fâtiha 1/7.

³⁹¹ el-Bakara 2/2.

³⁹² el-Bakara 2/3.

yapmak bu duruma örnektir. “عَلَيْهِمْ” ve “مُتَّقِينَ” lafızları üzerinde vakf terk edilmektedir. Hâlbuki buralarda yapılan vakflar kesinlikle caizdir. “غَيْرَ” ile “الَّذِينَ” kelimelerinde durulmaktadır. Oysaki bu iki kelime üzerinde kasten durmak icmâ ile kabîhtir. İlk örnekteki “غَيْرَ” ifadesi muzâftır ve muzâfun ileyhi peşinden gelmektedir. İkinci örnek ism-i mevsul ile başlayan cümledir. Bu kelimelerde kasten, bilinçli olarak vakf yapmak memnu’dur. İbnü’l-Cezerî, bu şekilde yapanların hüccetinin Secâvendî’nin “لَا” kavli olduğunu ifade eder. Müellif der ki: “Orada vakf yapmayı menetmiş de “غَيْرَ” ile “الَّذِينَ” lafızları ile ibtidâyı caiz mi kılmıştır?” İbnü’l-Cezerî, diğer vakf çeşitlerinde nasıl vakfedilip sonrası ile ibtidâ yapılabiliriyorsa “لَا” işaretinde kesinlikle böyle olmadığını yani vakfetmeyi değil de durduktan sonra devam etmeyi yasaklayan bir işaret olduğunu dile getirmiştir.³⁹³ Secâvendî’nin daha çok vasla bağlı keyfiyete yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.³⁹⁴ Secâvendî’ye göre ‘لَا’ işareti bulunan yerlerdeki en önemli ayrıntı “duraktan sonra ibtidânın kabih olması”dır.

İbnü’l-Cezerî, konuyla alakalı şu ayeti örnek olarak vermiştir:

“ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ”³⁹⁵

Mushafımızda “لِّلْمُتَّقِينَ” ifadesi üzerinde “لَا” secavendi bulunmaktadır. Müellif, “الَّذِينَ” ile ilgili takdirde bunun kâfî, tâm ya da hasen olabileceğini hasen bahsinde ifade etmişti. İmamların çoğu burada vakf-ı kâfî olduğu görüşünü tercih etmiştir. Yani burada vakf caiz sonrası ile ibtidâ da caizdir.

İbnü’l-Cezerî, “Tercümânü’l-Kur’ân olan İbn Abbas’tan daha uyulabilecek biri mi var?” ifadelerini kullanarak İbn Abbba’s’tan gelen rivayeti bu duruma delil olarak getirmiştir:

“Hz. Peygamber kuşluk namazını kıldı. İlk rek’atta Fâtiha’dan sonra “ذَلِكَ أَمْرٌ

³⁹³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/234.

³⁹⁴ Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 157.

³⁹⁵ el-Bakara 2/2-3.

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا “³⁹⁶ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ
”³⁹⁷ okudu, sonra selam verdi.”³⁹⁸

İbnü'l-Cezerî, aktardığı rivayet sonrası konuyla alakalı örnekleri şu ayetler ile vermiştir:

”³⁹⁹ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا“

“Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır.”

“فَزَادَهُمُ” ifadesinin sonuna Secâvendî “لا” işaretini koymuştur. Bunun sebebinin “فَزَادَهُمُ” ifadesindeki “ف”nin ceza cümlesi olması ile açıklamaktadır. “فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” yani “مَرَضٌ” ifadesi tekit olduğu için durulmaması gerektiğini ifade etmektedir. İbnü'l-Cezerî, vakf-ı lâzımda da zahiren böyle bir durum olduğunu aktarmıştır. Müfessir ve Arap dili âlimlerine göre “فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” cümlesi, beddua cümlesidir. “Allah marazlarını artırdı.” anlamındadır.⁴⁰⁰ Vakf-ı lâzımın olduğu yerlerde haber cümlesi olabilir. Bu tarz yerlerde mânevî birtakım irtibatlar söz konusu olduğundan vakf-ı mümteni‘ değildir. Yani vakfa mani herhangi bir şey yoktur.⁴⁰¹

”⁴⁰² صُمِّ بُكْمٌ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَنُبُقٌ“

Secâvendî, ayette geçen “و” atıf edatı olduğu için burada durmanın memnu‘ olduğunu ifade eder. Ve bunun tahyîr olduğunu, tahyîrin olduğu yerde fasla yer olmadığını ekler. Yani tahyîr bildiren bir cümle varsa öncesiyle fasledilmemeli, vasledilmelidir. Hâlbuki Dâni ve birçok âlim kâfi hatta tâm demiştir. İbnü'l-Cezerî, “أَوْ كَصَيِّبٍ” ifadesinin burada tahyîr için gelmediğini ifade etmiştir. Bu, haber noktasında bir tahyîr değil emir ile alakalı bir seçenektir. Müellif konunun tartışmaya giden yönleri olduğunu, işin tafsilatının bulunduğunu dile getirmektedir. İbnü'l-Cezerî, “أَوْ كَصَيِّبٍ” ifadesindeki teşbihte “كَ” harfinin merfu makamında, mübtedâ ve haber şeklinde olduğunu hatta mübtedâsı hazfedilmiş olduğunu söyler. Yani müstakil bir cümle

³⁹⁶ el-Bakara 2/1-2.

³⁹⁷ el-Bakara 2/3.

³⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/235.

³⁹⁹ el-Bakara 2/10.

⁴⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi'l-Kur‘ân*, 1/300.

⁴⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/235.

⁴⁰² el-Bakara 2/18-19.

olarak “مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ صَيْبٍ” şeklindedir. Bu da burada vakf yapılacağına bir delildir. Ya da “صَيْبٍ كَأَصْحَابٍ” şeklinde olup kelime hazfedilmiştir. Bu ise merfu makamındaki bir cümleye atıf yapılmasının da caiz olduğunu göstermektedir.⁴⁰³

Vakf-ı Murahhas

Ayetlerin uzun olması ve nefesin kesilmesi gibi sebeplere bağlı olarak vakf yapmaya ruhsat verilen yerlerdir. Vakf yapılan yerlerin sonrası müstakil ve anlaşılır bir cümle oluşturacağından durulan yerin öncesinden ibtidâya gerek olmaz. İbnü'l-Cezerî'nin ele aldığı bu vakf türü, Secâvendî'nin sistematığında “ص” ile remzedilir.⁴⁰⁴

İbnü'l-Cezerî yalnızca üç hususta vakfa tolerans gösterilebileceğini ve bunların dışında itibar edilecek bir durumun söz konusu olmadığını dile getirmiştir. Zikredilenlerin bazısında vakf ve ibtidânın caiz olduğunu ancak bu husuların dışında bir mübahlık söz konusu olmadığını aktarmıştır. Vakfa tolerans gösterilebilecek yerler şunlardır:⁴⁰⁵

1. Fâsıla, kıssa ve cümle-i mü'terizalar
2. Kıraatlerin indirâcı (cem'i)
3. Tahkik ve tertîl

İbnü'l-Cezerî'nin aşağıda verdiği örneklerin Secâvendî'nin “ص” olarak remzettği yerler olmadığını görmekteyiz. Secâvendî bu vakf türüne “murahhas zarûraten” ismini vermiştir.⁴⁰⁶ Müellifimiz bu örneklerin de aynı kategoriye girebileceğini ifade etmekte ve fâsılları ahsen (hasen) kalıbıyla ifade etmektedir.⁴⁰⁷ İbnü'l-Cezerî'ye göre fâsıla ve kıssalara verilebilecek en uygun örnekler, “وَالسَّمَاءُ بَنَاءٌ”⁴⁰⁸, “قَبْلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ”⁴⁰⁹, “وَالنَّبِيِّنَ”⁴¹⁰, “وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ”⁴¹¹, “غَاهِدُوا”⁴¹¹

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/235-236.

⁴⁰⁴ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, 131; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/547.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 2/508.

⁴⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/554.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

⁴⁰⁸ el-Bakara 2/22.

⁴⁰⁹ el-Bakara 2/177.

⁴¹⁰ et-Tevbe 9/18.

⁴¹¹ el-Ahzâb 33/23.

kıssanın bitişine kadar devam eden ayetlerde yapılan vakflardır. Müellif, bunların hepsinin kâfi olduğunu aktarmıştır.⁴¹²

“حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ...”⁴¹³

“Size analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz... haram kılındı.”

İbnü'l-Cezerî uzun ayetlerde fâsıla öncesi duruşun daha kâfi olduğunu aktarmıştır. Yani “وَالْمُحْصَنَاتُ”⁴¹⁴ öncesinde durmak daha kâfidir, burası da ayet bitişine denk gelmektedir.⁴¹⁵ Bu şekilde neseb açısından tahrîm ile sonradan olan tahrîm birbirinden ayrılmış olur.⁴¹⁶

“هُم فِيهَا خَالِدُونَ”⁴¹⁷ Mü'minûn suresindeki fâsılalar kıssanın sonuna kadar yani “قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ”⁴¹⁸ ifadesine kadar devam etmektedir. Bu ayetle konu biterek başka konu başlamaktaadır. Buna “âhirü'l-kıssa” denmektedir.⁴¹⁹

“ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ”⁴²⁰ Sâd suresindeki fâsılalar da bu duruma örnektir. Ahfeş, Kûfeliler ve Zeccâc'a (öl. 311/923) göre başta bir kasem vardır, kasemin cevabının “إِنْ كُنْ إِلَّا كَذَّابٌ فَحَقُّ”⁴²¹ ifadesi olduğu görüşündedirler. Zayıf bir görüşe göre ise yeminin cevabı “كَمْ أَهْلَكْنَا”⁴²² ayetidir. Ya da “ل” hazfedilmiştir. Takdiri ise “لَكُمْ”dir. Bir görüşe göre ise kasemin cevabı “ص”dır. Manası ise “صَدَقَ اللَّهُ” ya da “صَدَقَ مُحَمَّدٌ”dir. Ya da cevap hazfedilmiş olabilir.⁴²³

⁴¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/554.

⁴¹³ en-Nisâ 4/23.

⁴¹⁴ en-Nisâ 4/24.

⁴¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

⁴¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/545.

⁴¹⁷ el-Mü'minûn 23/1.

⁴¹⁸ el-Mü'minûn 23/11.

⁴¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

⁴²⁰ Sâd 38/1.

⁴²¹ Sâd 38/14.

⁴²² Sâd 38/3.

⁴²³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

“وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا”⁴²⁴ Şems suresindeki fâsılalar, “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا”⁴²⁵ ayetine kadar bu vakfa örnek yerlerdir. Secâvendî bu yerleri “ص” ve “لا” ile remzetmiştir. “لا”, cümlelerin devam ettiğini göstermekte “ص” ise fâsıla olması sebebiyle durmaya ruhsattır.⁴²⁶

Kâfirûn suresinde vakf, “قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ”⁴²⁷ ayetinde değil “لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ”⁴²⁸ ayetinde caizdir. İhlâs suresinde ise vakf, “اللَّهُ الصَّمَدُ”⁴²⁹ ayetinde caizdir. Her ikisinde de sure başında “قُلْ” ifadesi vardır. Bundan hareketle ilim erbabı, daha önceki amilin tekrarlanması ya da yeni amilin tekrarlanması şeklinde tercihe gitmiştir.⁴³⁰

İbnü'l-Cezerî, daha önce vakf yapılması hoş görülebilecek yerleri belirtmişti. Bundan sonra lafzî taalluku olmasa da cümleler kısa olduğu için vakfın hoş karşılanmayacağı yerleri örnek olarak vermiştir.⁴³¹ Bu, müellifimizin bu konudaki dirayetidir. Secâvendî'nin sistematüğinde buna rastlanmamaktadır.

“وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ”⁴³²

“Andolsun, biz Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ardından peş peşe peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik.”

Ayetteki duruşlar, “رُسُل” ve “قُدُس” kelimelerinde olmalıdır.⁴³³ Vakfta dikkate alınan uygunluktur.

Üzerinde vakfın gerçekleştiği kelime, vakf-ı tâmın oluştuğu ve kendisinden sonrası ile bağlantısının kesildiği benzer bir kelimeye bağlanır.⁴³⁴

⁴²⁴ eş-Şems 91/1.

⁴²⁵ eş-Şems 91/9.

⁴²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

⁴²⁷ el-Kâfirûn 109/1.

⁴²⁸ el-Kâfirûn 109/2.

⁴²⁹ el-İhlâs 112/2.

⁴³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236.

⁴³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/555.

⁴³² el-Bakara 2/87.

⁴³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/555.

⁴³⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/555.

”قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ يَبْدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ“⁴³⁵

“(Resulüm!) De ki: Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verir dilediğinden de alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Şüphesiz sen, her şeye gücü yetensin.”

“مَالِكَ الْمُلْكِ” ifadesinde durmak, “مَالِكِ الْمُلْكِ” ifadesinin açılımı gelecek ifadeler ile karşılandığı için hoş görülmemekte bu sebeple “تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ” ifadesine kadar getirilmesi gerekmektedir. “وَتُعِزُّ” ifadesinin “مَنْ تَشَاءُ” ile olan yakınlığı, “وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ” ifadesinin ise “يَبْدِكَ الْخَيْرُ” ile olan yakınlığı sebebiyle belirtilen ilk ifadeler üzerinde durmak bir kısım âlim tarafından hoş karşılanmamıştır.⁴³⁶ Aynı şekilde “تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ” ile “وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ” ifadelerinin yakınlığı ve “وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ” ile “وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ”⁴³⁷ ifadelerinin birbiri ile olan yakınlığı sebebiyle yine belirtilen ilk ifadeler üzerinde vakf yapmak uygun bulunmamıştır.⁴³⁸ Görüldüğü gibi birbirine benzer iki ifade, birbirini tamamlamış oluyor. İfade edilen genel ilkeyi zorlaştıracak ârızî birtakım sebepler ortaya çıkarsa o zaman devreye ruhsat giriyor.

Vakfın tanımında “nefeslenecek bir süre” ifadesi geçer. Burada İbnü’l-Cezerî buna eklemektedir. Müellifimiz, kısa da olsa tek bir kelimedede de olsa ayette gizli tenbihin olduğu durumlarda vakf yapılacağını belirtir. İfadelerin altının çizilmesi ya da vurgulanması istendiğinde de vakf yapılır. “بلى”, “كَلَّا” ve buna benzer yerlerde ibtidâ yapılabilir. Çünkü tek kelime de olsa, cümle konumundadır. Yani hem vakf hem de ibtidâ gözetilebilir.⁴³⁹

Vakf-ı Müzdevic

Bu vakf çeşidi, lafız ve mana bakımından birbirine benzer iki cümle arasında gözetilir.⁴⁴⁰ Birbirine benzer cümleler birbirine vasledilir. Devamında vakf-ı tâm olacak bir durum söz

⁴³⁵ Âl-i İmrân 3/26.

⁴³⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/236-237.

⁴³⁷ Âl-i İmrân 3/27.

⁴³⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237.

⁴³⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237.

⁴⁴⁰ Koyuncu, *Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 57.

konusu olursa okuyuş kesilmez ve vakf-ı tâmin olduğu yere kadar gelinir ki sonrası ile irtibat bitmiş olsun.⁴⁴¹

⁴⁴²“لَهَا مَا كَسَبَتْ” / “وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ”

⁴⁴³“فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ” / “وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ”

⁴⁴⁴“لَهَا مَا كَسَبَتْ” / “وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ”

⁴⁴⁵“تُؤْلَجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ” / “وَتُؤْلَجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ”

⁴⁴⁶“وَتُخْرَجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ” / “وَتُخْرَجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ”

⁴⁴⁷“مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ” / “وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا” ifadeleri birlikte okunmalıdır.⁴⁴⁸

Görüldüğü üzere “تَعَجَّلَ”, “تَأَخَّرَ” ya da “لَهَا”, “عَلَيْهَا” gibi birbiri ile zıt; cennet ve cehennem gibi birbirini tamamlayıcı ifadeler de geçmektedir. Ayrıca, cennet ve cehennemin aynı ayet ve cümlede bulunması şarttır.

Vakf-ı Muâneke

Ulemanın bir kısmı bir kelimedeki vakfı caiz görürken diğer bir kısmı ise bir başka kelimedeki vakfa cevaz vermiştir. Birbirine yakın olan bu iki vakf arasında zıtlık noktasında bir keyfiyeti gözetme söz konusudur. Birinde durulduğunda diğerinde durmak caiz olmayacaktır.⁴⁴⁹ Kelamın öncesi ya da sonrası ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu yerlerin her ikisinde de durulduğunda mana tamamlanmamış olacaktır.⁴⁵⁰ Vasledildiğinde bir problem teşkil etmemektedir. Problem

⁴⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/556.

⁴⁴² el-Bakara 2/134.

⁴⁴³ el-Bakara 2/203.

⁴⁴⁴ el-Bakara 2/286.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân 3/27.

⁴⁴⁶ Âl-i İmrân 3/27.

⁴⁴⁷ Fussilet 41/46.

⁴⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237.

⁴⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/556; Husarî, *Meâlimu'l-İhtidâ*, 37.

⁴⁵⁰ Husarî, *Meâlimu'l-İhtidâ*, 53.

ikisinde birden durulduğunda ortaya çıkmaktadır. Müellif konuyla alakalı şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

⁴⁵¹”إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا“

”فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا“

“ما” ya bakılarak “مثلاً” de yapılan vakf da buna örnektir. “مثلاً ما بَعُوضَةً” ikisi arasında bir murakabe vardır. İbnü'l-Cezerî aynı ayet içerisinde “مَاذَا” ile “مثلاً” arasında da muânaka olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵² İbnü'l-Cezerî'nin aksine Secâvendî “مثلاً” ifadesi üzerinde vakfı lâzım oluştuğunu ve burada vasledilmesi halinde “يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا” cümlesinin “مثلاً”ın sıfatı olacağını ifade etmiştir. “فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا” cümlesi inkâr edenlere aitken “يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا” cümlesi Allah Teâlâ'ya aittir.

⁴⁵³”وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ“ / ”كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ“

⁴⁵⁴”وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ“ / ”وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ“

⁴⁵⁵”وَقُودُ النَّارِ“ / ”كَدَّابٍ آلِ فِرْعَوْنَ“

⁴⁵⁶”مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ“ / ”أَزْبَعِينَ سَنَةً“

⁴⁵⁷”مِنَ النَّادِمِينَ“ / ”مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ“⁴⁵⁸ ifadelerin arasında muâneka vardır.

İbnü'l-Cezerî, bu vakf çeşidinin sayısına değinmemiştir. Mushafımızda, İbnü'l-Cezerî'nin örnek olarak verdiği ayetlerin bazısında muâneka işareti yoktur. Konunun yoruma dayalı olması, mushaflarda bulunan muâneka işaretleri arasında bir tutarlılık bulunmamasına

⁴⁵¹ el-Bakara 2/26.

⁴⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237; Mücella Hacımsıroğlu, *Vakf-ı Muânaka ve Kur'ân Tefsirine Etkisi* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 59-60.

⁴⁵³ el-Bakara 2/282.

⁴⁵⁴ Âl-i İmrân 3/ 7.

⁴⁵⁵ Âl-i İmrân 3/10-11.

⁴⁵⁶ el-Mâide 5/26.

⁴⁵⁷ el-Mâide 5/31-32.

⁴⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/237-238.

sebebiyet vermektedir. Müellif, vakf-ı muanekeadan ilk bahseden kişinin Ebû'l-Fadl er-Râzî (öl. 454/1062) olduğunu ve onu “Arûz”da terim olarak kullanılan murâkabe sanatından aldığını ifade etmiştir.⁴⁵⁹

4.2. İbtidâ

4.2.1. İbtidânın Tanımı

İbtidâ kelimesi (بدء) kökünden masdar olup sözlükte vakfın zıddı olarak “başlamak, bir şeye ilk defa başlamak, ilk sırada yapmak.”⁴⁶⁰ gibi manalara gelmektedir.

Bede'e (بدأ) kelimesi, farklı türevleriyle Kur'an-ı Kerim'in birçok suresinde geçmektedir. Bunlardan yalnızca birkaçı örnek olarak verilecektir.

1. “كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ”⁴⁶¹

“İlkin sizi yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz.”

2. “قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ”⁴⁶²

“De ki: İlkten yaratan da sonra yaratmayı tekrar eden de Allah'tır.”

3. “وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ”⁴⁶³

“Ve insanı yaratmaya çamurdan başladı.”

İbtidâ kelimesinin ıstılâhî manası kurrâya göre şu şekildedir:

“الشروع في القراءة بعد قطع أو وقف”⁴⁶⁴

“İbtidâ, kat' veya vakftan sonra kıraate yeniden başlamaktır.”

⁴⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/557.

⁴⁶⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/ 35; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 234.

⁴⁶¹ el-A'râf 7/29.

⁴⁶² Yûnus 10/34.

⁴⁶³ es-Secde 32/7.

⁴⁶⁴ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, 392.

İbtida, vakfın zıddıdır. İbnü'l-Cezerî, “*en-Neşr*” isimli eserinde Allah’ın murad ettiği manaya aykırı olmayan yerler ile okunduğunda mananın tahrif edilmediği yerlerde ibtidâ yapılmasının caiz olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁵ İbtidâ, ayetin maksadını ifade edebilecek müstakil bir mananın elde edildiği yerlerde caiz olur.⁴⁶⁶ Kur’an okuyan kimsenin vakfı mana bütünlüğüne uygun düşen yerden yapmaya özen göstermesi ne denli önemliyse en münasip yerden ibtidâ etmesi de bir o kadar önemlidir.

Kur’an okuyan kişinin hüsnü’l-ibtidâ’ya riayet etmesi gerekir. Çünkü ibtidâ yalnızca ihtiyârî olur. Vakftaki gibi bir zaruret söz konusu değildir.⁴⁶⁷ İbtidâ, yalnızca hareke ile yapılır zira sükûn üzere kıraat mümkün değildir.⁴⁶⁸

Vakf veya kat’dan sonra ibtidâ edilen ayetin, suredeki konumuna göre istiâze-besmele çekilme durumu hakkında Abdülfettâh el-Mersafî şu ifadeleri kullanmıştır: “İbtidâ, kat’dan sonra yapılıyorsa evvela istiâze çekilir. Sonrasında okumaya başlanılan yer, sure başı ise besmele çekilir; sure ortası ise Kur’an okuyucusu, istiâze sonrasında besmele çekip çekmeme hususunda muhayyerdir. Fakat ibtidâ, vakftan sonra yapılırsa ne istiâze ne de besmele çeker. Zira vakfın tanımında da geçtiği üzere kişi bu durumda kendini rahatlatmak için durup sonra kıraate yeniden başladığından okumaya devam ediyor sayılır. Okumaya devam eden kişi, sure sonunda vasledip diğer sureye başlamayı isterse Hafs (öl. 248/862[?])’da olduğu gibi sureteyn beyinde besmele ile okuyanlara göre besmele çekerek okumasına devam eder.”⁴⁶⁹

4.2.2. İbtidâ ile Bağlantılı Kavramlar

4.2.2.1. Mebadi’

Mebâdi’ kelimesi, (مَبْدِئ) kökünden gelmekte olup sözlükte “bir şeyin başı, başlangıcı, başladığı mahaldir.” İstilahî manası ise “Okumaya başlanılan yerdir.” Ebû Hâtim es-Sicistânî (öl.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/225.

⁴⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 138; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 392.

⁴⁶⁷ Secâvendî, *İlelü'l-vukûf*, (Muhakkikin mukaddimesi) 17; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501; Safâkusî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, 138. Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 233-234; Husarî, *Meâlimu'l-ibtidâ*, 69.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230.

⁴⁶⁹ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 392.

255/869), Ebû'l-‘Alâ el-Hemedânî (öl. 569/1173) eserlerine “*el-Mekâtî’ ve’l-mebâdi*” ismini vermişlerdir.⁴⁷⁰

4.2.2.2. İstînâf-İ’tinâf

İstînâf kelimesi, (أنف) kökünden istif‘âl babında masdar olup sözlükte “bir şeyin evveli, ilk kısmı, ön tarafı, ucu, bir şeye yeniden başlamak, ilk defa başlamak.”⁴⁷¹ gibi manalara gelmektedir.

İstînâf kelimesinin ıstilahî manası: “Vakfettikten sonra mana açısından bütünlük bulunan yerden kıraate tekrar başlamaktır.” Ulema vakf sonrası gerçekleşmesi sebebiyle ibtidâ yerine i’tinâf kavramını kullanmışlardır. İstînâf da ibtidâ gibi ihtiyârî olur. Ayet başları haricinde, mâba‘di ile lafız ve mana yönünden irtibatı olmayan yerlerde gerçekleşmektedir.⁴⁷² Müttekaddimûn âlimlerinin bazıları, i’tinâf kavramını ibtidâ anlamında kullanmakta ve eserlerini de “*el-Kat‘u ve’l-i’tinâf*” olarak isimlendirmektedir. Ebû Ca‘fer en-Nehhâs “*el-Kat‘u ve’l-i’tinâf*” isimli eserinde, ibtidâ yerine i’tinâf; vakf yerine kat‘ kavramını kullanmaktadır.

İstînâf ve İbtidâ Kavramları Arasındaki Farklar

1. İbtidâ, kıraate ilk defa başlamak ve vakf yapıldıktan sonra araya herhangi bir fâsıla girmeksizin okumaya devam etmek manasında iken; istînâf, okumayı tamamen sonlandırıp araya fâsıla girdikten sonra tilavete tekrardan başlamak manasındadır.⁴⁷³
2. İbtidâ, istînâf kavramından daha geniştir. İlk defa kıraate başlamak ibtidâ kavramı ile ifade edildiği gibi vakf sonrası tekrar kıraate başlamak da ibtidâ olarak ifade edilmektedir.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, 86-91.

⁴⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 152.

⁴⁷² Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 17.

⁴⁷³ Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 57.

⁴⁷⁴ Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ’nın Rolü*, 58.

4.2.2.3. Vasl-Mevsûl

Vasl kelimesi, (وصل) kökünden masdar olup sözlükte “birleştirmek, yan yana getirmek, bir yere ulaşmak, ulaştırmak.”⁴⁷⁵ gibi manalara gelmektedir.

Vesale (وصل) kelimesi, Kur’an-ı Kerim’in birçok suresinde geçmektedir. Bunlardan yalnızca birkaçı örnek olarak verilecektir.

1. “وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ”⁴⁷⁶

“Allah’ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar.”

2. “وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ”⁴⁷⁷

“Gerçek şu ki düşünüp öğüt alsınlar diye biz sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca ulaştırmışızdır.”

Vakf veya kat’ın zıddı olan “vasl” kelimesinin ıstılahî manası: “Tilavet esnasında kelimeyi peşi sıra gelen kelimeyle ses ve nefes kesmeksizin birleştirerek okumaktır.”⁴⁷⁸ Vasl, ses-nefes kesilmeksizin kelime ve cümlelerin birbirine bağlanması ya da atıf harfî olan “vâv” harfî ile birbirine atfedilerek bağlanmasıdır.⁴⁷⁹ Vaslda aslolan harekedir. Vasl ile okunacak kelimede vakf yapılmak istendiğinde, harekesine göre değişen kurallarına riayet edilerek yapılmalıdır.⁴⁸⁰

Mütekaddimûn âlimlerinin bazısı, vakf ve ibtidâ yerine “el-maktû‘ ve’l-mevsûl” kavramlarını kullanmakta ve eserlerini de bu şekilde isimlendirmektedir. Kat’ bahsinde de geçtiği üzere vakf ve ibtidâ ilminde eser veren ilk müelliflerden biri olan Abdullah İbn Âmir el-Yahsûbî’nin kitabının adı “*Maktû‘u’l-Kur’ân ve mevsûluhû*”dur.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 1842-1843; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4850-4853.

⁴⁷⁶ el-Bakara 2/27.

⁴⁷⁷ el-Kasas 28/51.

⁴⁷⁸ Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/461.

⁴⁷⁹ Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021), 27.

⁴⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Karaçam, *Kur’an-ı Kerîm’in Faziletleri*, 350-351; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 281-283; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 289-290.

⁴⁸¹ İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, 55.

4.2.3. İbtidânın Çeşitleri

İbnü'l-Cezerî, vakf gibi zarurî bir durum olmadığından ibtidânın ihtiyarîden başka türü olamayacağını⁴⁸², mananın tamamlanmadığı ve kastedilen anlamın ortaya çıkmadığı yerden ibtidânın caiz olmayacağını belirtmiştir. İbtidâ maksud olunan mananın tamamlandığı yerden yapılır.⁴⁸³ Müellif ibtidânın mananın tâm olup olmaması, değişmesi ya da birbirine karışması gibi birtakım sebeplerle tâm, kâfî, hasen ve kabîh olarak derecelere ayrıldığını ifade etmiştir.⁴⁸⁴

- Vakf kabîh, ibtidâ kabîh ya da akbah olabilir.

“وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ”⁴⁸⁵

“İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık.’ derler.”

“وَمِنَ النَّاسِ” ifadesinde durulursa “النَّاسِ” ile yapılan ibtidâ kabîh olur. Zira bir anlam ortaya çıkmamaktadır. “وَمِنَ” ile ibtidâ tâmdır. İbnü'l-Cezerî, “مَنْ يَقُولُ” ifadesinde durulursa “يَقُولُ” ile ibtidâ yapmanın “مَنْ” ile ibtidâ yapmaktan daha güzel olacağını ifade etmiştir. “يَقُولُ” ile ibtidâ yapıldığında istifham tevehhümü oluşabilir. “مَنْ” ile ibtidâ hasendir. Zira “وَمِنَ النَّاسِ” mukaddem haber, “مَنْ يَقُولُ” ise muahhar mübtedâdır. Bu şekilde isim cümlesinin öğeleri birbirinden ayrılrsa da mana açısından bozulma yaşanmadığı için hasen olur.⁴⁸⁶

“حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ”⁴⁸⁷

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir.”

⁴⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 24; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 13; Safâkusî, *Tenbihu'l-ğâfilîn*, 138; Mersafî, *Hidâyetu'l-kârî*, 392.

⁴⁸³ Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 12.

⁴⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/501-502; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265; Mersafî, *Hidâyetu'l-kârî*, 393.

⁴⁸⁵ el-Bakara 2/8.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/502; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 98-99.

⁴⁸⁷ el-Bakara 2/7.

“حَتَمَ اللَّهُ” ifadesindeki duruş kabîhtir. Zira mef’ul zikredilmemiştir. “اللَّهُ” lafzı ile ibtidâ yapmak akbahdır. İbtidânın fiil ile fâili birbirinden ayırmadan yapılması gerekir. “حَتَمَ” ile ibtidâ ise kâfîdir. Zira bu ayetin, öncesiyle mana bakımından bir ilişkisi vardır.⁴⁸⁸

“عَزَّيْرُ ابْنِ” ve “الْمَسِيحُ ابْنِ”⁴⁸⁹ üzerinde duruş kabîhtir. “ابْنِ” ile ibtidâ akbah, “عَزَّيْرُ” ve “الْمَسِيحُ” ile ibtidâ ise ikisinden de kabîhtir. Çünkü izafet sebebiyle lafzî irtibat söz konusudur.⁴⁹⁰

“مَا وَعَدَنَا اللَّهُ”⁴⁹¹ ifadesinde zarureten vakf yapılsa “اللَّهُ” lafzı ile ibtidâ kabîh, “وَعَدَنَا” ile ibtidâ akbah, “مَا” ile ibtidâ ise her ikisinden de kabîh olur.⁴⁹²

“بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ”⁴⁹³ ayetinin “الْعِلْمِ” ifadesinde zaruret sebebiyle vakf yapılsa sonrasındaki “مَا” ile ibtidâ kabîh olur. Öncesiyle yani cümlelerin başıyla ibtidâ yapılmalıdır. Şart-cevap birbirinden ayrılmamalıdır.⁴⁹⁴

- Vakf hasen, ibtidâ kabîh olabilir.

“يُخْرِجُونَ الرُّسُولَ وَإِيَّاكُمْ”⁴⁹⁵ ifadesi üzerinde yapılan vakf, hasendir. Mana bozulduğu için “وَإِيَّاكُمْ” ile ibtidâ kabîhtir. Manası şu şekilde olacaktır: “Rabbimize iman ettiğinizden resulü vatanından çıkarıyorlar.” “وَإِيَّاكُمْ” ifadesi tahzir ifade etmektedir.⁴⁹⁶

- Vakf kabîh, ibtidâ güzel olabilir.

“قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا”

“‘Vah halimize! Bizi kim yattığımız yerden kaldırdı?’ derler.”

⁴⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/502; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265.

⁴⁸⁹ et-Tevbe 9/30.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 265.

⁴⁹¹ el-Ahzâb 33/22.

⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/502.

⁴⁹³ el-Bakara 2/120.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 24.

⁴⁹⁵ el-Mümtehhine 60/1.

⁴⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/502; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, 12; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 100.

“مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا”⁴⁹⁷ ifadesindeki vakf, mübtedâ ile haberin arasını ayırdığı ve “هَذَا” ism-i işaretinin “مَرْقَدٍ” için olduğu izlenimi verdiği için kabîhtir.⁴⁹⁸ “هَذَا” ile ibtidâ yapıldığında cümle, başlangıç cümlesi olacağından kâfî veya tâm olur. “هَذَا مَا وَعَدَ” ifadesi onların sorularına cevap niteliğinde, red ve inkâr anlamında müstakil yeni bir cümledir. Burada durulduğunda küffarın sözü ile meleklerin cevabı birbirinden ayrılmış olur.⁴⁹⁹

4.3. Vakf ve İbtidâ Kaideleri

4.3.1. Şeddeli Harflerde Vakf

İbnü'l-Cezerî, şeddeli harf üzerinde durmanın dile ağır geldiğini ifade etmiştir. Şedde, kıraati dinleyen kişilerin duyabileceği şekilde vurgulanarak telaffuz edilmelidir. İbnü'l-Cezerî, konuyla alakalı şu örnekleri vermiştir: “مِنْ وَلِيٍّ”⁵⁰⁰, “مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ”⁵⁰¹, “وَهَذَا النَّبِيُّ”⁵⁰², “مُسْتَمِرٌّ”⁵⁰³, “صَوَافٍ”⁵⁰⁴. Müellif, şeddeli harfte vakfedilirken kelimenin sonunun sakın kılınmasının caiz olduğunu ve bunun vakfedilen tüm harflerde geçerli olduğunu bildirmiştir.⁵⁰⁵

4.3.2. Kelime Sonlarında Vakf

Kur'an okuyan kişi, nefesin kesilmesi gibi zorunlu bir durum sebebiyle ya da dinlenmek, manayı beyan etmek gibi gayeler ile kıraati sonlandırmak isteyebilir. Bu gibi durumlarda vakf yapılacak yerlere dair kaidelere uyulmalıdır.

İbnü'l-Cezerî, “*en-Neşr*” isimli eserinde Arap kelimelerinde kelime sonlarında yapılan vakf çeşitli yönleri olduğunu bildirmiştir. Kıraat imamları tarafından kullanılanlar şunlardır: “Sükûn,

⁴⁹⁷ Yâsîn 36/52.

⁴⁹⁸ Alî el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 268.

⁴⁹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 501; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/230; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/502.

⁵⁰⁰ El-Bakara 2/120.

⁵⁰¹ eş-Şûrâ 42/45.

⁵⁰² Âl-i İmrân 3/68.

⁵⁰³ El-Kamer 54/2.

⁵⁰⁴ el-Hac 22/36.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 267-268.

revm, işmam, ibdâl⁵⁰⁶, nakil⁵⁰⁷, idgam⁵⁰⁸, hazf⁵⁰⁹, isbât⁵¹⁰ ve ilhak.^{511,512} Müellif, “*Mukaddime*” isimli eserinde ise kelime sonlarında vakfın yalnızca sükûn, işmam ve revm olmak üzere üç vechine yer vermiştir. Zikredilen bu kavramların müellife göre tanımları ve konuya dair açıklamaları şu şekildedir:

1. Sükûn:

Sükûn kavramının ıstılahî manası: “Harfin sonundan harekenin hazfedilmesidir.”⁵¹³ Kur’an okuyan kimse, kelimenin sonundaki harekeyi kaldırarak sükûn ile vakfetmelidir. Aynı şekilde şeddeli harf üzerinde de vakf yapılırken kelimenin sonu sükûn ile okunmalıdır.⁵¹⁴ Vakfta aslolan, vasl durumunda harekeli olan kelimede -mu’rab ya da mebnî olması farketmeksizin vakfedildiğinde sükûn üzere durmaktır. Çünkü vakf, ibtidânın zıddıdır. İbtidâ hareke ile, vakf sükûn ile yapılır.⁵¹⁵

Müellif, aşağıda zikredilen yerlerde kıraat imamlarına göre yalnızca sükûn ile vakfedildiğini, bu yerlerde revm ve işmamın caiz olmadığını aktarmıştır.

- Kelime vasl durumunda sakın olduğunda sükûn ile vakfedilmektedir. İbnü’l-Cezerî, bu duruma örnek olarak şu ayetleri vermiştir:⁵¹⁶ “فَلَا تَنْهَرُ، وَلَا تَمْنُنُ، وَمَنْ يَعْصِمُ”
- “لَا رَيْبَ، وَإِنَّ اللَّهَ، وَيُؤْمِنُونَ” örneklerinde olduğu gibi vasl durumunda fetha harekeli olması halinde sükûn ile vakfedilmektedir.⁵¹⁷

⁵⁰⁶ İbnü’l-Cezerî ibdâlin üç çeşidi olduğunu ifade etmiştir. Bunların ilki tenvinden bedel olan elif üzerinde vakfedilen mansup isimlerdir. İkincisi vasl halinde “te” harfinden bedel olan müennes isimlerdir. Üçüncüsü ise kelime sonlarında hemzeden bedel olarak gelen med harflerinde yapılan ibdâldir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120.

⁵⁰⁷ Müellif, nakli şu şekilde tarif etmiştir: “Hemzenin harekesini öncesinde bulunan sakın harfe nakletmektir.” İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120.

⁵⁰⁸ Öncesinde med harflerinden “و،” bulunan hemzenin bu harflere çevrilerek idgam edilmesine cevaz verilmiştir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/572; İsmail Durmuş, “Hemze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/192.

⁵⁰⁹ Vasl halinde kelimede sabit bulunan “ي” harfinin hazfedilmesidir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120.

⁵¹⁰ Vasl halindeki kelimede “yâ-i mahzufat”ın sabit kılınmasıdır. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120.

⁵¹¹ Kelimenin sonuna “hâ-i sekt”in ilhak edilmesidir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120.

⁵¹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/569.

⁵¹³ Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 184.

⁵¹⁴ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 267.

⁵¹⁵ Dâni, *Câmiu’l-beyân*, 381; Dâni, *et-Tahdîd*, 169; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 67; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120-121; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/569.

⁵¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/122.

⁵¹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/122.

- Müellif, “الجنة, والملائكة, ومرة” kelimelerinde olduğu gibi vakf halinde tâ-i te’nîsten bedel olarak isimlere “ه” harfinin ilhak edilmesi durumunda sükûn üzere vakfedileceğini bildirmiştir. Bu durumda revm ve işmamın caiz olmama sebebi, vakfedildiğinde tenvinde bulunan elifin vasl halinde “te”ye çevrilmesidir. Vakf esnasında tenvinden bedel olan elif üzerinde durulduğunda, müenneslik alameti kalkacağından sükûn ile vakfedilir.⁵¹⁸
- “عَلَيْهِمْ, وَفِيهِمْ, وَمِنْهُمْ, وَبِهِمْ, وَأَنْهُمْ” örneklerinde olduğu gibi cemi miminde sükûn üzere vakfedilmektedir. Cemi miminde sıra yapıldığında revm ve işmamın caiz görülmemesi sebebi vakfedildiğinde “و” ile birlikte harekenin de yok olması bu şekilde sakın kalmasıdır.⁵¹⁹
- “فَمُ اللَّيْلِ, وَمَنْ يَشَاءُ اللَّهُ, وَنُحْزِرُكُمْ, وَمَنْ يَسْتَبِرْ, وَخَلَوْا إِلَى” âyetlerinde olduğu gibi nakil durumunda, “فَمُ اللَّيْلِ, وَمَنْ يَشَاءُ اللَّهُ, وَنُحْزِرُكُمْ, وَمَنْ يَسْتَبِرْ, وَخَلَوْا إِلَى” örneklerinde olduğu gibi iki sakın harfin yan yana geldiği vasl durumunda sükûn ile vakfedilmektedir. Ârızî hareketlerde vakf yapıldığında revm ve işmamın caiz görülmemesi nedeni, hareke ile harekelenen harfin sakın olup vakf esnasında kaybolan illetin vasl durumunda dâhil olmasıdır.⁵²⁰

Dânî, kurrânın çoğunun vasl halindeki kelimenin hareke durumunun gösterilebilmesi için vakfta harekenin işaretle belirtilmesi gerektiği görüşüne sahip olduklarını bildirmiştir. Bu işaret ise iki türden oluşur: Revm ve işmam.”⁵²¹

2. Revm:

İbnü'l-Cezerî “*en-Neşr*” isimli eserinde revmin kıraat ve dil âlimlerine göre tanımlarını şu şekilde sıralamıştır: Revm, kurrâyâ göre harekenin bir kısmını okumaktan ibarettir. Bazı kıraat âlimlerine göre harekeyi okurken sesi alçaltmaktır. Ta ki harekenin büyük bir çoğunluğu kaybolur. Arap dili âlimlerine göre ise gizli bir sesle harekeyi telaffuz etmekten ibarettir. Sîbeveyhi’ye (öl. 180/796) göre revm, harekeyi hafif bir sesle hızlıca okumaktır.⁵²² Bu, kaynaklarda ihtilâs kavramına işaret eden bir tanımdır. Bu durum, iki kavramın birbirine

⁵¹⁸ Dâni, *Câmiu’l-beyân*, 385; Dâni, *et-Tahdîd*, 170-171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/122; Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 2/54.

⁵¹⁹ Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 67; Dâni, *et-Tahdîd*, 171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/122.

⁵²⁰ Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 67; Dâni, *et-Tahdîd*, 171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/122-123; Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, 2/53.

⁵²¹ Dâni, *Câmiu’l-beyân*, 382; Dâni, *Kitâbu’t-teysîr*, 67; Dâni, *et-Tahdîd*, 169.

⁵²² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121; Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, 2/48.

uygulamada benzer yönlerinin olmasındandır.⁵²³ İbnü'l-Cezerî, “*et-Temhid*” isimli eserinde revmî, “Harekenin ihtilâsıdır.” şeklinde tanımlamıştır.⁵²⁴ Müellif der ki: “Revm, harekenin bir kısmını okumaktan ibarettir. Revmi icra ederken sesin çoğu gider ve gizli bir ses işitilir. Gözleri görmeyen kişi, bunu işitip anlayabilir fakat kulakları durmayan kişi bu sesi hissedemez.⁵²⁵ Revm, aynı zamanda şu şekilde de tanımlanmıştır: “Harekenin, telaffuz esnasında sesin üçte birlik kısmıyla okunmasıdır.”⁵²⁶ Kurrâya göre revm, kesre ve zammede yapılır.⁵²⁷ Dâî, fethada revm yapılmama sebebinin harekenin hafif olması ile açıklamaktadır. O, fetha harekenin bir kısmı seslendirilmeye çalışıldığında birden işbâ⁵²⁸ (tam hareke) oluşacağını belirtmiştir.⁵²⁹ Müellif, “*Mukaddime*” isimli eserinde kelime sonlarında tam hareke ile vakf yapmaya karşı ikazda bulunmuştur.⁵³⁰ Revm yalnızca kasr ile icra edilir.⁵³¹ Zira o, hareke hükmündedir ve kelimenin son harfinin harekesi, sesin çoğu giderilerek telaffuz edilse dahi okunmaktadır. Böylelikle uzatma nedeni ortadan kalkar. Bir kelimede harf-i medden sonra sebep-i meddden herhangi biri bulunmaz ise medd-i tabîî olur ve kasr ile bir elif miktarı okunur.⁵³²

İhtilâs

İbnü'l-Cezerî'ye göre ihtilâs, “Harekeyi hızlı biçimde okumaktan ibarettir. Hızlı bir şekilde telaffuz edilmesi sebebiyle harekeyi duyan kimsenin, vezinde kâmil olmasına rağmen yok olduğuna hükmetmesidir.”⁵³³ İhtilâs; uzatılmadan, tehir edilmeden, hareke tam okunmaksızın işbâ'ı gizlenerek telaffuz edilmektedir.⁵³⁴

⁵²³ İki kavrama da sesin bir kısmı ile telaffuz edildiğinden “harekenin ihfâsı” denmektedir. Nitekim iki kavramın da tanımlarında geçen “خفي , مخفاة” ifadeleri bunun delilidir. Hareke, hafif bir sesle süratle okunarak ihfâ edilmiş olmaktadır. Bu açıdan iki terim birbirine yakındır. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (dipnot) 166. Ayrıca bk. Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 2/49.

⁵²⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 268.

⁵²⁵ Dâî, *Kitâbu't-teysîr*, 67; Dâî, *et-Tahdîd*, 169; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 77-78.

⁵²⁶ Dâî, *et-Tahdîd*, 169; Suâd, *Teyşîru'r-rahmân*, 242; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 221.

⁵²⁷ Dâî, *et-Tahdîd*, 169; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 268; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/569; Suâd, *Teyşîru'r-rahmân*, 242.

⁵²⁸ Siğadaki zayıflığın giderilerek istenilen hükmün tam olarak yapılmasını ifade etmektedir. Bu kavram, aynı zamanda harekenin edasında bir noksanlık ya da ihtilâs olmaksızın tam olarak telaffuz edilmesi anlamında da kullanılmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 71.

⁵²⁹ Dâî, *Câmiu'l-beyân*, 384; Dâî, *Kitâbu't-teysîr*, 67; Dâî, *et-Tahdîd*, 169; Ebû Bekr Ahmed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 2/49; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/569.

⁵³⁰ Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 183-184.

⁵³¹ Suâd, *Teyşîru'r-rahmân*, 242.

⁵³² Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 222.

⁵³³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 78-79.

⁵³⁴ Dâî, *et-Tahdîd*, 95-96.

Revm ile İhtilâs Kavramlarının Farkları

1. Revimde hareke, sesin çoğu kısılıp azı ile telaffuz edilirken, ihtilâsta sesin azı kısılarak çoğu ile okunmaktadır.
2. Revim, vakfa mahsus iken ihtilâs vasla has bir durumdur.
3. Revim kelime sonunda yapılırken ihtilâsın kelime sonunda da ortasında da yapılması mümkündür.
4. Revim, kesre ve zammede; ihtilâs ise tüm hareketlerde yapılabilir.⁵³⁵

3. İşmam

İbnü'l-Cezerî, işmamı şu şekilde açıklamıştır: “Sakin harften sonra ses çıkarmaksızın dudakların zamme pozisyonuna getirilmesidir. Bunu, kulakları duymayan kişi idrak edebilir fakat gözleri görmeyen ne yapıldığını anlayamaz.”⁵³⁶ İşmam, “Sakin harften sonra dudakları öne doğru toplamaktır.”⁵³⁷ ya da “Ses olmadan harekeye işaret etmektir.” şeklinde de tanımlanmıştır. Müellif bazı âlimlerin işmamı revm, revmi de işmam yerine kullandıklarını bildirmiştir.⁵³⁸ İşmam, yalnızca merfu durumunda, zamme harekede olur.⁵³⁹ Zira zamme “,” dandır. “,” harfinin mahreç yeri dudaklardır. Bu sebeple işmamın uygulaması da dudakların yardımı ile yapılmaktadır.⁵⁴⁰ Tûl, tavassut ya da kasr ile okunması caizdir. Zira işmam sükûn hükmündedir. İşmamın icrası sırasında zamme harekeye işaret edilmekte fakat hareke okunmamaktadır. Bu şekilde uzatma sebebi ortadan kalkmadığından üç vecih ile de okunması uygun bulunmuştur.⁵⁴¹

İşmamın Çeşitleri:

⁵³⁵ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (dipnot) 166; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 176.

⁵³⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 78; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121.

⁵³⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 268.

⁵³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121.

⁵³⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, 170; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 268; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/569; Suâd, *Teysîru'r-rahmân*, 242.

⁵⁴⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 170; Mustafa Kemal Önder, *Tecvîd İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 158.

⁵⁴¹ Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 177.

1. Vakf yapıldığında sakın harften sonra gelen zamme harekeye işaret etmek üzere dudakları öne doğru toplamaktır. “نَسْتَعِينُ”⁵⁴² kelimesindeki “ن” harfinin zammesini işmam yaparak okumak bu duruma örnektir. Bu vakf çeşidi tüm kıraatlerde bulunmaktadır.⁵⁴³
2. Harekenin bir başka harekeye karışmasıyla meydana gelen işmamdır. Harfin aslî harekesine işaret etmek amacıyla kesre hareke ile zamme harekenin birbirine karıştırılmasıyla meydana gelmektedir. “فِيلٌ”⁵⁴⁴ kelimesinde yapılan işmam bu duruma örnektir. Kisâî, sülâsî ecvef fiillerin mazi müfredlerinde bu şekilde işmamda bulunmaktadır.⁵⁴⁵
3. Harfin harfe karışması ile ortaya çıkan işmamdır. “ص” harfi ile “ز” harfinin birbirine karışması ile meydana gelmektedir. “الصِّراطُ”⁵⁴⁶ ve “أَصْدَقُ”⁵⁴⁷ kelimelerinde yapılan işmam bu duruma örnektir. Bu iki kelime, Hamza kıraatinin Halef rivayetine göre geçtiği tüm yerlerde işmam ile okunmaktadır.⁵⁴⁸
4. Yusuf suresinde geçen “لَا تَأْمَنَّا” kelimesindeki uygulama da işmama örnektir.⁵⁴⁹ Bu kelime üç farklı şekilde telaffuz edilmiştir.⁵⁵⁰ Bunun ilk vechi işmam, ikincisi ise ihtilâstır. Bu iki vecih Ebû Ca’fer kıraati dışındaki tüm kıraatlerde bulunmaktadır. Ebû Ca’fer ise “ن” harfini şeddeli haliyle tilavet etmektedir.⁵⁵¹

4.3.3. Mushaf İmlasında Farklı Yazımlara Konu Olan Kelimelerde Vakf

İbnü'l-Cezerî vakf ve ibtidâ ilmi ile bağlantılı olması sebebiyle, vakf ve ibtidâ bahsinden sonra resmü'l-mushaf konusunu ele almıştır. Müellif, ehl-i edânın ve kıraatte önde gelen âlimlerin, mushaf imlâsına bağlı kalma hususunda icmâ ettiklerini dile getirmiştir.

⁵⁴² el-Fâtiha 1/5.

⁵⁴³ Suâd, *Teysîru'r-rahmân*, 243; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 177.

⁵⁴⁴ El-Bakara 2/11.

⁵⁴⁵ İbnü'l Cezerî, *et-Temhîd*, 78; Suâd, *Teysîru'r-rahmân*, 243; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 179.

⁵⁴⁶ el-Fâtiha 1/6.

⁵⁴⁷ en-Nisâ 4/87.

⁵⁴⁸ Suâd, *Teysîru'r-rahmân*, 243; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 179.

⁵⁴⁹ Suâd, *Teysîru'r-rahmân*, 243.

⁵⁵⁰ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve “Zübdetü'l-İrfân” Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, 72.

⁵⁵¹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 225.

4.3.3.1. İki Farklı Edattan Oluşan Kelimeler Üzerinde Vakf

İbnü'l-Cezerî, “*en-Neşr*” ve “*Mukaddime*” isimli eserinde edatların resmü'l-mushaftaki resmedilişini -ayrı ya da bitişik yazılma durumunu” ayet örnekleri ile aktarmıştır. Müellif, örnekleri bazen ayetin kendisini bazen sonraki kelimesini bazen ise surenin adını zikrederek aktarmıştır.

Vakf; ibdâl, hazf ve isbâta konu olan durumlarda kelime sonunun yazım şekline göre -ayrı ya da bitişik- yapılır. Vakf, bitişik yazılan kelimelerde ikincisi üzerinde; ayrı yazılan iki kelimenin, her ikisinde de yapılabilir. İki kelime üzerinde yapılabilecek vakfa dair aktarılan bilgi, nefesin yetmemesi halinde ulemanın nasıl bir uygulama yaptığını anlatmaya da aittir. Yoksa burada bir zorunluluk söz konusu değildir.⁵⁵²

4.3.3.1.1. En-Lâ (أَنْ لَا-أَلَا)

İbnü'l-Cezerî “*en-Neşr*” isimli eserinde on yerde edatların ayrı şekilde resmedildiğini bildirmiştir. Bahsi geçen ayetler şunlardır: “⁵⁵³أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ”, “⁵⁵⁴أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ”, “⁵⁵⁵أَنْ لَا تَلْبِسُوا كَلِمَةَ اللَّهِ بِلَا إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ لِيُفْهَمَ أَلَا إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ”, “⁵⁵⁶أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ”, “⁵⁵⁷أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا”, “⁵⁵⁸أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ”, “⁵⁵⁹أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ أَلَا إِلَهِ إِلَّا أَنْتَ”. Müellif, Enbiyâ suresinin “⁵⁶⁰أَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ”, “⁵⁶¹أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا”, “⁵⁶²أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ”, “⁵⁶³أَنْ لَا تَلْبِسُوا كَلِمَةَ اللَّهِ بِلَا إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ لِيُفْهَمَ أَلَا إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ” ayetinde ihtilafın bulunduğunu, Mushafların çoğunda ayrı yazılırken bazısında ise bitişik yazıldığını ifade etmiştir.⁵⁶⁴ Sehâvî, edatların ayrı yazıldığı bu on yerde “أَنْ” edatında vakfedilip “لَا” edatı ile ibtidâ edilebileceğini bildirmiştir.⁵⁶⁵ İbnü'l-Enbârî ise nasbeden “أَنْ”

⁵⁵² Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 165.

⁵⁵³ el-A‘râf 7/105.

⁵⁵⁴ el-A‘râf 7/169.

⁵⁵⁵ et-Tevbe 9/118.

⁵⁵⁶ Hûd 11/14.

⁵⁵⁷ Hûd 11/26.

⁵⁵⁸ el-Hac 11/26.

⁵⁵⁹ Yâsîn 36/60.

⁵⁶⁰ ed-Duhân 44/19.

⁵⁶¹ el-Mümtehhine 60/12.

⁵⁶² el-Kalem 68/24.

⁵⁶³ el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 258-259.

⁵⁶⁵ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/637.

edatı ile devamındaki mansup fiili ayırarak okumanın uygun olmayacağını, bu sebeple bitişik ya da ayrı olması fark etmeksizin fiil olmadan edatlar üzerinde vakf yapılmasının uygun olmadığını belirtmiştir.⁵⁶⁶

4.3.3.1.2. İnné-Mâ / Enné-Mâ (إِنَّ مَـا / اَنَّ مَـا)

İbnü'l-Cezerî “إِنَّ” ve “مَـا” edatlarının, Kur'an'da yalnızca bir yerde –En‘âm suresinin “إِنَّ مَا تُوعَدُونَ”⁵⁶⁷ ayetinde- ayrı olarak yazıldığını bildirmiştir.⁵⁶⁸ Müellif, bir yerde “إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ”⁵⁶⁹ ayetinde ise ihtilaf bulunduğunu, kelimenin bazı Mushaflarda ayrı şekilde yazıldığını ifade etmiştir.

Müellif “أَنَّ” ve “مَـا” edatlarının ise yalnızca Hac suresinin “وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ” ayeti ile Lokman suresinin “وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ” ayetinde ayrı olarak yazıldığını, Enfal suresinin “إِنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ”⁵⁷⁰ ayetinde ise ihtilaf bulunduğunu, kelimenin bazı Mushaflarda ayrı şekilde yazıldığını aktarmıştır.⁵⁷¹

İbnü'l-Enbârî, “مَـا” edatının ism-i mevsûl anlamına geldiği yerlerde edatların ayrı olarak değerlendirileceğini bildirmiştir.⁵⁷² Bu durumda iki edat üzerinde de vakfedilebilirken tam tersi durumda ise edatlar ayrılmadan “مَـا” üzerinde vakfedilmesi gerekmektedir. Yani “مَـا”nın ismi mevsul manası içerdiği durumlarda, edatlar birbirinden ayrı düşünüleceğinden her biri üzerinde vakf yapılabilir. Fakat bitişik yazıldığı yerlerde, terkinin nakzedilerek “إِنَّ” üzerinde vakf yapılması uygun değildir.⁵⁷³

⁵⁶⁶ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/146-147.

⁵⁶⁷ el-En‘âm 6/134.

⁵⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 253.

⁵⁶⁹ en-Nahl 16/95.

⁵⁷⁰ el-Enfâl 8/41.

⁵⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 257-258.

⁵⁷² İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/318.

⁵⁷³ Temel, *Kur'an Kıraatında vakf ve ibtidâ*, 130-131.

4.3.3.1.3. İn-Mâ (إِنْ مَا-إِمَّا)

İbnü'l-Cezerî, “مَا” ve “إِنْ” edatlarının sadece tek bir yerde –Ra’d suresinin “إِنْ مَا تُرِيدُكَ بَعْضُ الَّذِي”⁵⁷⁴ ayetinde- ayrı olarak resmedildiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁵ İbnü'l-Enbârî edatların, -bitişik yazıldığı yerler gibi- Ra’d suresinde de tek bir kelime hükmünde olduğunu, bu sebeple vakfın “مَا” edatı üzerinde yapılması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁷⁶

4.3.3.1.4. Eyne-Mâ (أَيْنَ مَا-أَيْنَمَا)

İbnü'l-Cezerî, “أَيْنَ” ve “مَا” edatlarının Mushafta “أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُدْعُونَ”⁵⁷⁷, “أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ”⁵⁷⁸ ayetlerinde ayrı; “أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمْ”⁵⁷⁹ ve “أَيْنَمَا يُوجِّهُهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ”⁵⁸⁰ ayetlerinde bitişik yazıldığını; “أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمْ”⁵⁸¹ ve “أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ”⁵⁸² ayetlerinde ise farklı uygulamalara gidildiğini, kimi mushafta ayrı iken kiminde bittişik yazıldığını belirtmiştir.⁵⁸⁴ İbnü'l-Enbârî ise “أَيْنَ”nin şart edatı olduğunu ve “مَا” olmadan şart anlamına gelemeyeceği için “أَيْنَ”yi “مَا”dan ayırarak “أَيْنَ” üzerinde vakf yapmanın uygun olmadığını ifade etmiştir.⁵⁸⁵

⁵⁷⁴ er-Ra’d 13/40.

⁵⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 249.

⁵⁷⁶ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/330; Temel, *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 134.

⁵⁷⁷ el-A'râf 7/37.

⁵⁷⁸ el-Mü'min 40/73.

⁵⁷⁹ El-Bakara 2/115.

⁵⁸⁰ en-Nahl 16/76.

⁵⁸¹ en-Nisâ 4/78.

⁵⁸² eş-Şuarâ 26/92.

⁵⁸³ el-Ahzâb 33/61.

⁵⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 160.

⁵⁸⁵ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/334.

4.3.3.1.5. En-lem / İn-Lem (أَنْ لَمْ-أَمْ / إِنْ لَمْ-إِمْ)

İbnü'l-Cezerî “أَنْ” ve “لَمْ” edatlarının “أَنْ لَمْ يَرَوْهُ”⁵⁸⁶, “أَنْ لَمْ يَكُنْ رُبُّكَ”⁵⁸⁷ ayetlerinde olduğu gibi Kur’an’ın tamamında ayrı olarak yazıldığını ifade etmiştir.⁵⁸⁸ Müellif, “إِنْ” ve “لَمْ” edatlarının ise Hûd suresinin “فَلَا يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ”⁵⁸⁹ ayeti dışında Kur’an’da geçtiği her yerde ayrı şekilde yazıldığını bildirmiştir.⁵⁹⁰ İbnü'l-Enbârî, bitişik yazılan bu ayette de tek bir kelime hükmünde olduğunu aktarmıştır.⁵⁹¹

4.3.3.1.6. En-Len (أَنْ لَنْ-أَلَنْ)

İbnü'l-Cezerî, “لَنْ” ve “أَلَنْ” edatlarının Mushaflarda iki ayet hariç - “أَنْ لَنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ”⁵⁹², “أَنْ لَنْ يَحُورَ”⁵⁹³ ayetlerinde olduğu gibi- ayrı olarak resmedildiğini bildirmiştir. Bitişik yazılan yerler Kehf suresinin “أَلَنْ نَجْعَلَ لَكُمُ”⁵⁹⁴ ayeti ile Kiyâme suresinin “أَلَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ”⁵⁹⁵ ayetidir.⁵⁹⁶ İbnü'l-Enbârî, Kiyâme suresinde bunun tek bir edat hükmünde olduğunu aktarmıştır. Vakf “أَلَنْ” de değil “لَنْ” de yapılması gerekmektedir.⁵⁹⁷

4.3.3.1.7. An-Mâ (عَنْ مَا-عَمَّا)

İbnü'l-Cezerî, “مَا” ve “عَنْ” edatlarının yalnızca A'râf suresinin “فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ”⁵⁹⁸ ayetinde ayrı olarak yazıldığını ifade etmiştir.⁵⁹⁹ İbnü'l-Enbârî, “مَا” edatının ism-i mevsul manası taşıması sebebiyle ayrı birer edat hükmünde olacağını ve Mushaflarda bitişik yazıldığı yerlerde

⁵⁸⁶ el-Beled 90/7.

⁵⁸⁷ el-En'âm 6/131.

⁵⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148-149; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 240.

⁵⁸⁹ Hûd 11/14.

⁵⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148-149; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 161.

⁵⁹¹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/344.

⁵⁹² el-Beled 90/5.

⁵⁹³ el-İnşikâk 84/14.

⁵⁹⁴ el-Kehf 18/48.

⁵⁹⁵ el-Kiyâmet 75/3.

⁵⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 259; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 161.

⁵⁹⁷ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/353; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 142.

⁵⁹⁸ el-En'âm 6/166.

⁵⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 249.

tekit anlamı içerdığını ifade etmiştir.⁶⁰⁰ A'râf suresinde “عَنْ” edatında vakfedilebilirken, bitişik resmedildiği yerlerde tekit anlamı taşıdığından “عَمَّا” şeklinde vakfedilir.⁶⁰¹

4.3.3.1.8. Min-Mâ (مِنْ-مَا-مِمَّا)

İbnü'l-Cezerî, “مَا” ve “مِنْ” edatlarının Mushafta yalnızca Nisâ suresinin “فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ”⁶⁰² ayeti ile Rûm suresinin “مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ”⁶⁰³ ayetinde ayrı şekilde yazıldığını, Münâfikûn suresinin “مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ”⁶⁰⁴ ayetinde ise ihtilaf bulunduğunu, kimi mushafta bitişik yazılırken kiminde ayrı yazıldığını aktarmıştır.⁶⁰⁵

4.3.3.1.9. Em-Men / An-Men (أَمْ-مَنْ-أَمَّنْ / عَنْ-مَنْ-عَمَّنْ)

İbnü'l-Cezerî “أَمْ” ve “مَنْ” edatlarının sadece şu dört yerde ayrı olarak yazıldığını aktarmıştır.⁶⁰⁶ Zikri geçen ayetler şunlardır: “أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا”⁶⁰⁷, “أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ”⁶⁰⁸, “أَمْ مَنْ خَلَقْنَا”⁶⁰⁹, “أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ”⁶¹⁰. İbnü'l-Enbârî, edatların bitişik olarak yazıldığı yerlerde tek bir edat hükmünde olduğunu bildirmiştir.⁶¹¹

İbnü'l-Cezerî, “عَنْ” ve “مَنْ” edatlarının ise yalnızca Nûr suresinin “وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ”⁶¹² ayeti ile Necm suresinin “فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا”⁶¹³ ayetinde geçtiğini, buralarda da ayrı olarak resmedildiğini ifade etmiştir.⁶¹⁴

⁶⁰⁰ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve 'l-ibtidâ*, 1/323.

⁶⁰¹ Özder, *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî'nin Cemâlü'l Kurrâ ve Kemâlü'l İkrâ Eseri*, 143; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 132.

⁶⁰² en-Nisâ 4/25.

⁶⁰³ er-Rûm 30/28.

⁶⁰⁴ el-Münâfikûn 63/10.

⁶⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149.

⁶⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 251.

⁶⁰⁷ en-Nisâ 4/109.

⁶⁰⁸ et-Tevbe 9/109.

⁶⁰⁹ es-Sâffât 37/11.

⁶¹⁰ Fussilet 41/40.

⁶¹¹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve 'l-ibtidâ*, 1/344.

⁶¹² en-Nûr 24/43.

⁶¹³ en-Necm 53/29.

⁶¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 241; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 162.

4.3.3.1.10. Haysü-Mâ (حَيْثُ مَا-حَيْثُمَا)

Yalnızca Bakara suresinin iki ayetinde geçen bu terkip, ayrı olarak resmedilmiştir.⁶¹⁵ Zikredilen ayetler şunlardır: “وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ”⁶¹⁶, “وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِقَاءَ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ”⁶¹⁷. Fakat tek bir edat hükmünde görüldüğünden vakfın “حَيْثُ” üzerinde yapılması uygun değildir. Doğru olan “حَيْثُمَا” şeklindeki vakfetmektir.⁶¹⁸

4.3.3.1.11. Külle-Mâ (كُلٌّ مَا-كُلُّمَا)

İbnü'l-Cezerî; “مَا” ve “كُلٌّ” edatlarının İbrahim suresinin “وَالَّذِينَ يَتَّبِعُوكُمْ مِنْكُمْ مَنْ سَأَلْتُمُوهُ”⁶¹⁹ ayetinde ayrı yazıldığını, Nisâ suresinin “كُلَّمَا رُزُّوا إِلَى الْقِتْنَةِ”⁶²⁰ ayetinde ise ihtilaf bulunduğunu kimi mushafta bitişik kiminde ise ayrı resmedildiğini bildirmiştir.⁶²¹ İbnü'l-Enbârî, edatların tek bir kelime hükmünde olması sebebiyle vakfın “كُلُّمَا” şeklinde yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁶²²

4.3.3.1.12. Fi-Mâ (فِي مَا - فِيمَا)

İbnü'l-Cezerî, “مَا” ve “فِي” edatlarının on bir yerde ayrı olarak yazıldığını bildirmiştir. Zikri geçen ayetler şunlardır: “فِي مَا فَعَلْتَ فِي أَنْفُسِهِمْ مِنْ مَعْرُوفٍ”⁶²³, “فِي مَا اتَّبَعْتُمْ فِي مَا اتَّبَعْتُمْ”⁶²⁴, “فُلَانٌ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوجِي إِلَيَّ”⁶²⁵, “فِي مَا”⁶²⁹, “فِي مَا زَرَعْنَاكُمْ”⁶²⁸, “أَتَرَكُونَ فِي مَا هَهُنَا آمِنِينَ”⁶²⁷, “فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ”⁶²⁶, “وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ”⁶³⁰, “وَنُنَشِّفُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ”⁶³².⁶³³ İbnü'l-Enbârî, bu yerlerde “مَا”nın ism-

⁶¹⁵ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/640; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149.

⁶¹⁶ el-Bakara 2/144.

⁶¹⁷ el-Bakara 2/150.

⁶¹⁸ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/341; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 138.

⁶¹⁹ İbrâhîm 14/34.

⁶²⁰ en-Nisâ 4/91.

⁶²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 157.

⁶²² İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu izâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, 1/335.

⁶²³ el-Bakara 2/240.

⁶²⁴ el-Mâide 5/48.

⁶²⁵ el-En'âm 6/145.

⁶²⁶ el-Enbiyâ 21/102.

⁶²⁷ en-Nûr 24/14.

⁶²⁸ eş-Şuarâ 26/146.

⁶²⁹ er-Rûm 30/28.

⁶³⁰ ez-Zümer 39/3.

⁶³¹ ez-Zümer 39/46.

⁶³² el-Vâkıa 56/61.

⁶³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/149-150; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 255-256.

i mevsul konumunda olduğunu ve edatların birbirinden ayrı düşünülmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶³⁴ Bu durumda vakıf, “يَوْمَ” üzerinde yapılabilir.

4.3.3.1.13. Yevme-Hüm (يَوْمَهُمْ / يَوْمُهُمْ)

İbnü'l-Cezerî “يَوْمَ” ve “يَوْمَهُمْ” edatlarının, Ğâfir suresinin “يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ”⁶³⁵ ayeti ile Zâriyât suresinin “يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ”⁶³⁶ ayetinde ayrı yazıldığını aktarmıştır. “يَوْمَ” zamiri ibtidâ, devamı da onun haberidir. Bu iki yerde, iki farklı edat konumunda olduğundan vakfın “يَوْمَ”de yapılması da mümkün hale gelmiştir. Fakat bitişik yazıldığı izafet terkiibinin olduğu diğer yerlerde, tek bir edat hükmünde olacağından vakfın “يَوْمَهُمْ” şeklinde yapılması gerekmektedir.⁶³⁷

4.3.3.2. Mushaftaki Dişilik Te’lerinde Vakf

İbnü'l-Enbârî, kapalı te’de (ة) vakfın he (هـ) ile açık te’de (ت)’de ise te (ت) ile yapılması gerektiğini bildirmiştir.⁶³⁸ Bu yerlerde normal şartlarda vakfetmek caiz değildir. Zira bunlar, kendisinden sonrakine muzâf kılınmış kelimelerdir. Zorunlu durumlarda buna ruhsat verilmiştir. Yoksa buralarda vakfetmek hoş görülmemiştir.⁶³⁹

Kıraat uleması, resmü’l-mushafa kimi zaman ittiba ederken kimi zaman da resmü’l-mushafın hilafına vakfta bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî, “رَحْمَتٌ , نِعْمَةٌ , شَجَرَةٌ , جَنَّتٌ , كَلِمَةٌ” örneklerinde olduğu gibi Kur’an-ı Kerim’de bulunan tüm hâ-i te’nîslerin resmü’l-mushafta aslı üzere açık te (ت) ile yazıldığını ifade etmiştir İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ya’kûb’un resmü’l-mushafın hilafına he (هـ) ile vakfettiklerini bildirmiştir.⁶⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, bütün kıraat imamlarının resmü’l-

⁶³⁴ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu îzâhi 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*, 1/323.

⁶³⁵ el-Mü'min 40/16.

⁶³⁶ ez-Zâriyât 51/13.

⁶³⁷ Sehâvî, *Cemâlû 'l-kurrâ*, 2/638; İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu îzâhi 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*, 1/344-345; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 140; Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 162.

⁶³⁸ İbnü'l-Enbârî, *Îzâhu 'l-vakf ve 'l-ibtidâ*, 1/287.

⁶³⁹ Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 173.

⁶⁴⁰ Dâni, *Kitâbu 't-teysîr*, 68; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/129-130; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/570.

mushafa uyarak müfred müennes isimlerde “وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ، تِلْكَ الْجَنَّةُ” he (ه) ile vakfettiğini bildirmiştir.⁶⁴¹

4.3.4. Vasl Hemzesi ile İbtidâ

İbnü'l-Cezerî “*Mukaddime*” isimli eserinde vasl hemzesi ile ibtidâ yapmanın hükmünü açıklamış fakat kat‘ hemzesine⁶⁴² değinmemiştir. Nazım sahibinin oğluna göre İbnü'l-Cezerî'nin açıklamalarını vasl hemzesi ile sınırlandırmasının sebebi, bu yerler dışındaki hemzelerin kat‘ hemzesi olduğunun anlaşılmasının istenmesidir. Vasl hemzesi, ibtidâ yapılacağı zaman sabit vasledileceği zaman sakıt olan hemzedir. Vasl hemzesi olarak isimlendirilmesinin sebebi, sakın harfin telaffuz edilmesine imkân sağlamasıdır. Vasl hemzesi isim, fiil ve harflerde bulunabilir.⁶⁴³

4.3.4.1. Fiillerde Vasl Hemzesi

Vasl hemzesi, fiillerde sadece mazi ve emir sigalarında bulunur, muzaride bulunmaz. Mazi fiillerin yalnızca humâsi ve sūdâsi olanlarında vaki olur. Emir fiillerinin ise yalnızca sülâsî, humâsî ve sūdâsîlerinde bulunur.⁶⁴⁴

“يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ”⁶⁴⁵ ayetindeki “اصْطَفَىٰ” ifadesi mazi sigasının humâsî fiilde bulunan vasl hemzesine “وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ”⁶⁴⁶ ayetindeki “اسْتَسْقَىٰ” ifadesi ise sūdâsi fiildeki durumuna örnektir. “قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ”⁶⁴⁷ ayetindeki “ادْعُ” ifadesi emir sigasının sülâsî fiilde bulunan vasl hemzesine, “إِنطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلِّ ذِي ثُلُثِ شَعْبٍ”⁶⁴⁸ ayetindeki “إِنطَلِقُ” ifadesi ise humâsî fiildeki haline, “تُمْ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ”⁶⁴⁹ ayetinin “اسْتَغْفِرُ” kelimesi ise sūdâsi fiildeki durumuna

⁶⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/133.

⁶⁴² Kat‘ Hemzesi: Mushafta sabit olup hazfe uğramayan hemzedir. Temel, *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 188.

⁶⁴³ Ganim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 177.

⁶⁴⁴ Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, 279-280.

⁶⁴⁵ el-Bakara 2/132.

⁶⁴⁶ el-Bakara 2/60.

⁶⁴⁷ el-Bakara 2/70.

⁶⁴⁸ el-Mürselât 77/30.

⁶⁴⁹ el-Bakara 2/199.

örnektir.⁶⁵⁰ Fiilin üçüncü harfinin harekesi lâzımî zamme olursa ibtidâ halinde hemze zammeli, fetha ya da kesreli olursa hemze kesreli okunmalıdır.⁶⁵¹ Şayet üçüncü harfin harekesi ârızî zammeli olursa ibtidâ yapılacağı zaman aslına bakılarak kesreli okunmalıdır. “وَإِنطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى الْهِتِكُمْ”⁶⁵² ayetindeki “امشُوا” ifadesi bu duruma örnektir. Bu fiilin ayne’l-fiili kesrelidir. Müfred ve tesniye durumunda “امشيأ” şeklinde ayne’l-fiilin kesresi ortaya çıkar ki bu da zammelerin ârızî olduğunu göstermektedir.⁶⁵³

4.3.4.2. İsimlerde Vasl Hemzesi

Vasl hemzesi, isimlerde kıyâsî ve semâî olarak iki farklı şekilde olur. Her iki şekilde de hemzelerin kesre ile okunması vaciptir.⁶⁵⁴

Kıyâsî

Humâsi ve sūdâsi fiillerin masdarlarının başında bulunan vasl hemzeleridir. “إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ”⁶⁵⁵ ayetinde geçen “انتِقَامٍ” ifadesi humâsi fiilin masdarına, “وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ”⁶⁵⁶ ayetindeki “اسْتِغْفَارُ” ifadesi ise sūdâsi fiilin masdarına örnektir.⁶⁵⁷ Bu ifadelerde geçen vasl hemzelerinin kesre ile okunması vaciptir.⁶⁵⁸

Semâî

İbnü’l-Cezerî, “Mukaddime” isimli eserinde masdarlar dışında başında vasl hemzesi bulunan yedi isme yer vermiştir. Bu isimlerde ibtidâ edileceği zaman kesre ile okunması vacip olur.⁶⁵⁹ Kur’ân’da geçtiği yerlere dair örnekler şunlardır:

⁶⁵⁰ Temel, *Kur’an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 181-182.

⁶⁵¹ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 178.

⁶⁵² Sâd 38/6.

⁶⁵³ Temel, *Kur’an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 181-182.

⁶⁵⁴ Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 282.

⁶⁵⁵ İbrâhîm 14/47.

⁶⁵⁶ et-Tevbe 9/114.

⁶⁵⁷ Temel, *Kur’an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 183.

⁶⁵⁸ Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 282.

⁶⁵⁹ Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 282.

⁶⁶⁰“وَأَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيْتَاتِ“: اِنَّ

⁶⁶¹“وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ“: اِنَّهٗ

⁶⁶²“اَيُطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ“: اَمْرُوْ

⁶⁶³“ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا امْرَاَتِ نُّوحٍ وَامْرَاَتِ لُوطٍ“: اَمْرَاَةٌ

⁶⁶⁴“وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْا اِلٰهِيْنَ اٰنۡثٰنِيْنَ“: اٰنۡثٰنِيْنَ

⁶⁶⁵“فَاِنْ كَانَتَا اٰنۡثٰنِيْنَ فَلَهُمَا الثُّلَاثَانِ مِمَّا تَرَكَ“: اٰنۡثٰنِيْنَ

⁶⁶⁶“وَادۡكُرْ اِسۡمَ رَبِّكَ وَتَبَيَّنَ اِلَيْهِ تَبَيُّلًا“: اِسۡمَ

4.3.4.3. Harflerde Vasl Hemzesi

Harflerde bulunan vasl hemzesinden maksat lââm-ı ta‘rifin “ال” hemzesidir. Bu vasl hemzeleri ibtidâ yapılacağı zaman fetha hareke ile okunur.⁶⁶⁷ Vasl hemzesi, ifadelerin ortasında bulunursa okunmaz. Çünkü bu Arapların uygulamasına ters olur. Başında istifham hemzesi var olan lââm-ı ta‘rif, bundan istisnadır. İki hemze birbiri ile karışmasın diye hemze hazfedilmez, elife dönüştürülür. “قُلْ اَلَّذِكْرٰنِ حَرَمٌ اَمْ اَلْاُنۡثٰنِيْنَ”⁶⁶⁸ ayetindeki “اَلَّذِكْرٰنِ” ifadesi bu duruma örnektir. Lââm-ı ta‘rifin dışında bulunan hemze-i vaslın başına istifham hemzesinin gelmesi durumunda birbiri ile karışma ihtimali olmadığından vasl hemzesi düşer. “اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمْ اَتَّخَذَ عِنۡدَ الرَّحْمٰنِ عَهۡدًا” ayetindeki “اَطَّلَعَ” ifadesi bu duruma örnektir. Vasl hemzesi, aslî harfî hemze olan bir fiilin başına gelmesi durumunda Hafs’tan gelen rivayete göre fiilin kendi aslî hemzesi, vasl hemzesinin harekesinin

⁶⁶⁰ el-Bakara 2/87.

⁶⁶¹ et-Tahrîm 66/12.

⁶⁶² el-Meâric 70/38.

⁶⁶³ et-Tahrîm 66/10.

⁶⁶⁴ en-Nahl 16/51.

⁶⁶⁵ el-Bakara 2/176.

⁶⁶⁶ el-Müzzemmil 73/8.

⁶⁶⁷ Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, 285.

⁶⁶⁸ el-En‘âm 6/143.

türünden bir med harfine dönüştürülür. ⁶⁶⁹“فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ” ayetinde geçen “أؤْتِمِنَ” ifadesi bu duruma örnektir.⁶⁷⁰

4.3.5. Edatlar Üzerinde Vakf ve İbtidâ Kaideleri

İbnü'l-Cezerî, “*et-Temhid*” isimli eserinde yedi farklı edat üzerinde yapılan vakf ve ibtidâ kaidelerine yer vermiştir. Müellif, bu konuyu sure sure ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

4.3.5.1. Kellâ “كَلَّا” Edatı

İbnü'l-Cezerî, “كَلَّا” edatının Kur'an-ı Kerim'in otuz üç yerinde ve on beş Mekkî surede geçtiğini ifade etmiştir.⁶⁷¹ Ahmed b. Yahyâ, bu edatın aslının olumsuzluk bildiren “لَا” edatı olduğunu ve başına teşbih anlamı içeren “كَ” edatının gelmesi ile “كَلَّا”nın oluştuğunu ifade etmiştir.⁶⁷²

“كَلَّا” edatı üç farklı manaya gelmektedir:⁶⁷³

1. Önceki ifadeyi reddetme ve inkâr etme manası

Edat, bu görüşe göre kendinden önceki ifadeyi reddetmek için gelmektedir. Müellif, bu görüşün Halîl b. Ahmed (öl. 175/791), Sîbeveyhi, Ahfeş, Müberred (öl. 286/900) ve Zeccâc'ın mezhebine ait olduğunu bildirmiştir. Bu durumda “كَلَّا”, kendinden önce hazfedilmiş bir cümleye delalet etmektedir. “ليس الأمر كذلك” takdirindedir.⁶⁷⁴

2. “حقاً” manası

⁶⁶⁹ el-Bakara 2/283.

⁶⁷⁰ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, 180-181.

⁶⁷¹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib b. Hammuş b. Muhammed el-Kaysî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, nşr. Hüseyin Nassâr (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1423/2003), 53; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/597; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 239; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/565.

⁶⁷² Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 51; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 241.

⁶⁷³ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 52.

⁶⁷⁴ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 51; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/597; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 239-240.

Kisâî ve ona tâbi olanlar ise “كَلَّا” edatının “حَقًّا” manasına geldiği görüşündedir. Edat, burada kendinden sonra gelen ifadeyi tekit etme anlamındadır. Bu sebeple ibtidânın “كَلَّا” ile yapılması uygundur. Burada âmil hazfedilmiş ve “أَحَقُّ ذَلِكَ حَقًّا” takdirindedir.⁶⁷⁵

3. “أَلَا” manası

Üçüncü grup, “أَلَا” yani “kelama başlamak” anlamına geldiği görüşündedir. Bu görüş, Ebû Hâtim es-Sicistânî’ye aittir.⁶⁷⁶ Müellif, “كَلَّا” edatını “سَوْفَ” manasına geldiği görüşünün de Ferrâ’ya ait olduğunu aktarmıştır.⁶⁷⁷

Özetle “كَلَّا” edatı kendinden önceki ifadeyi olumsuz hale getirdiğinde vakfın, edat üzerinde yapılması gerekir. Eğer edat, “حَقًّا” anlamına gelip önceki ifadeyi tasdik ederse ya da “أَلَا” anlamına gelip başlangıç ifadesi olarak kabul edilirse ibtidâ kendisi ile yapılabilir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁹عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا

⁶⁸⁰لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا

Dânî, kurrâya göre iki yerde de yapılan vakfın, tâm olarak kabul edildiğini ifade ederken İbnü’l-Cezerî, iki edatın da “ليس الأمر كذلك” anlamına gelmesi sebebiyle âlimlerin bir kısmına göre kâfi olarak değerlendirdiğini bildirmiştir. Edat ile önceki cümle reddedilmektedir. Mekkî; Halîl b. Ahmed, Ahfeş, Müberred, Zeccâc gibi birçok âlimin bu görüşte olduğunu aktarmıştır. “كَلَّا” ile ibtidâ, edat “حَقًّا” ya da “أَلَا” manasına hamledilmesi halinde caiz olur.⁶⁸¹

⁶⁷⁵ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 52; Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ*, 2/598; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 239-240; Temel, *Kur’an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 150.

⁶⁷⁶ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 52; es-Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ*, 2/598; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 240-241.

⁶⁷⁷ İbnü’l-Enbârî, *Kitâbu izâhi’l-vakf ve’l-ibtidâ*, 1/421; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 240-241.

⁶⁷⁸ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 52; Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ*, 2/598; Temel, *Kur’an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 150.

⁶⁷⁹ Meryem 19/78-79.

⁶⁸⁰ Meryem 19/81-82.

⁶⁸¹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 51; Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ*, 2/599; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 244.

682”لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحاً فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا“

İbnü'l-Cezerî, edat üzerinde yapılan vakfın tâm olduğunu ifade etmiştir. Müellif, “كَلَّا” da vafin kâfi, edat ile ibtidânın ise “أَلَا” manasına hamledildiğinde caiz olduğuna dair bir başka görüşü de aktarmıştır. Mekkî ise Nâfi‘ ve Ebû Hâtim’in de içinde bulunduğu bir grup âlimin “كَلَّا” üzerinde vakfı hasen kabul ettiğini aktarmıştır. Bu görüşe göre manası “ليس الأمر على ذلك”tir. Bu şekilde, kâfirlerin dünyaya dönme temennisi reddedilmektedir. Müfessirlerin bir kısmı “حقاً” manasına hamlederek “كَلَّا” edatı ile ibtidâyı caiz görmüştür. Fakat müellif bunun bir hata olduğunu söyler. İbnü'l-Cezerî, burada görüşünü Sîbeveyhi’nin sözü ile güçlendirmekte ve “حقاً” manasında olması için kendinden sonra gelen “إِنْ”nin fethalı olması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁸³

684”فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا“

İbnü'l-Cezerî, Nâfi‘ ve Nasîr’in (öl. 240/854) de içinde bulunduğu kurrâdan bir cemaatin “كَلَّا” edatı üzerinde vakfın uygun olduğu görüşünü aktarmıştır. Bu görüşe göre edat, “ليس الأمر كذلك” manasındadır. “كَلَّا” edatı, mekûlû'l-kavl konumundadır. Hz. Mûsâ’nın “فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ” “Beni öldürmelerinden korkuyorum.” sözüne karşılık gelmiştir. İbnü'l-Cezerî “كَلَّا”, Allah Teâlâ’nın Hz. Mûsâ’ya cevabı olduğu için edat ile ibtidânın caiz olmadığını aktarmıştır. Müellif, vakfın “قَالَ كَلَّا” ifadesinde yapılıp, “حقاً” ya da “أَلَا” manasına hamledilmesi halinde ibtidânın “قَالَ كَلَّا” şeklinde yapılmasının caiz olduğunu bildirmiştir.⁶⁸⁵

686”إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا“

⁶⁸² el-Mü'minûn 23/100.

⁶⁸³ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 54; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/599; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 244.

⁶⁸⁴ eş-Şuarâ 26/14-15.

⁶⁸⁵ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 55; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, 2/599; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 245.

⁶⁸⁶ eş-Şuarâ 26/61-62.

“كَلَّا” edatı burada “Düşündüğünüz gibi değil.” anlamındadır. Bu, Hz. Mûsâ’nın İsrâiloğulları’na cevabıdır ve edat üzerinde vakf “كَلَّا” ile birlikte cümle tamam olduğundan caiz görülmektedir. “أَلَا” manasına hamledildiğinde ibtidânın “قَالَ كَلَّا” şeklinde yapılması uygun olmaktadır. Dâni “قَالَ” kelimesi üzerinde vakfı caiz görmediği gibi “كَلَّا” ile ibtidâ da yapılamayacağını ifade etmektedir.⁶⁸⁷

“قُلْ أُوْصِي الدِّينَ الْحَقُّ بِهٖ شُرَكَاءَ كَلَّا”⁶⁸⁸

Burada “كَلَّا” edatı üzerinde vakf yapmak uygun olduğu gibi kendisi ile ibtidâda bulunmak da uygundur. Ayette ortak koştuklarınızı gösterin denildiğinde “Hayır.” denilerek Allah Teâlâ’nın eşi ve benzerinin olmayacağı ve yaratmanın ona ait oluşuna dair anlam, bu edat üzerinde vakf yapılırca anlaşılacaktır.⁶⁸⁹

“كَلَّا وَالْقَمَرِ”⁶⁹⁰

İbnü’l-Cezerî, kasem ile birleşmesi sebebiyle “كَلَّا” edatı üzerinde vakfın güzel olmadığını ancak “أَلَا” veya “حَقًّا” manasına hamledilmesi halinde ibtidânın güzel olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁹¹ Sehâvî, “كَلَّا” edatının reddetme anlamı taşımaması sebebiyle vakfın edat üzerinde yapılmasının uygun olmadığını dile getirmiştir. O, görüşünü Ferrâ’nın açıklamaları ile destekleyerek kasem ile birleşmesini gerekçe göstermiştir.⁶⁹²

“فَإِنَّتَ عَنْهُ تَلَهَّى ﴿١٠﴾ كَلَّا”⁶⁹³

Müellif, burada durulduğunda vakf-ı kâfinin oluştuğunu ifade etmiştir. Çünkü edat, önceki ifadeyi reddetme ve yasaklama manasında gelmiştir. Mekkî, edat üzerinde vakfı uygun bulmasa da Nâfi’ ve Nasîr’in de içinde bulunduğu kurrâdan bir cemaatin bu vakfı, caiz gördüklerini

⁶⁸⁷ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 55; Sehâvî, *Cemâlû‘l-kurrâ*, 2/600; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 245.

⁶⁸⁸ Sebe’ 34/27.

⁶⁸⁹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 55-56; Sehâvî, *Cemâlû‘l-kurrâ*, 2/600; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 245; Temel, *Kur‘an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 152.

⁶⁹⁰ el-Müddessir 74/32.

⁶⁹¹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 57; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 246.

⁶⁹² Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 57-58; Sehâvî, *Cemâlû‘l-kurrâ*, 2/600-601.

⁶⁹³ Abese 80/11-12.

bildirmiştir. İbnü'l-Cezerî, “الَا” manasına hamledilerek “كَلَّا” ile ibtidâ yapılabileceğini ifade etmiştir.⁶⁹⁴

“قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا”⁶⁹⁵

İbnü'l-Cezerî burada yapılan vakfın kâfi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü önceki ifadeyi reddetme manasında gelmiştir. Kâfirlerin Kur'an hususundaki sözlerinin reddini ihtiva eder. Ve edatın kendisi ile de ibtidâ yapılabilir.⁶⁹⁶

“فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنَ ﴿١٦﴾ كَلَّا”⁶⁹⁷

Burada vakf yapıldığında, insanoğlunun “Rabbim beni önemsemedi.” sözüne cevaben “Hayır.” denilerek durumun insanın düşündüğü gibi olmadığına işaret edilmiş olunacaktır.⁶⁹⁸ İbnü'l-Cezerî “كَلَّا” edatı üzerinde vakfın kâfi, edat ile ibtidânın ise hasen olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁹

“عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّا”⁷⁰⁰

Burada “كَلَّا” edatı üzerinde vakf uygun görülmemiştir. Çünkü vakf yapıldığında önceki cümleyi nefyeder. Bu durumda Allah Teâlâ'nın insana bilmediğini öğretme hususundaki hakikati inkâr etme gibi hatalı bir anlam ortaya çıkar. “كَلَّا” ile ibtidâ ise “الَا” veya “حقًا” manasına hamledilirse caiz olur.⁷⁰¹

“يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٢﴾ كَلَّا”⁷⁰²

İbnü'l-Cezerî, burada yapılan vakfın, tâm olduğunu ifade etmiştir. Müellif, bazı âlimlere göre burada durulduğunda vakf-ı kâfinin oluştuğunu ifade etmiştir. Bu görüşe göre edat, “Öyle

⁶⁹⁴ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 61; Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ*, 2/603; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 244-246.

⁶⁹⁵ el-Mutaffifîn 83/13-14.

⁶⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 246.

⁶⁹⁷ el-Fecr 89/16-17.

⁶⁹⁸ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 64; Temel, *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, 153.

⁶⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 247.

⁷⁰⁰ el-Alak 96/5-6.

⁷⁰¹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*, 65; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 247.

⁷⁰² el-Hümeze 104/3-4.

değil.” anlamına gelmekte ve önceki cümleyi reddetmektedir. Onun düşündüğü gibi değil, “Malı kendisini ebedi kılmayacak.” anlamındadır. “كَلَّا” ile ibtidâ, edat “حَقًّا” ya da “أَلَّا” manasına hamledildiğinde caizdir.⁷⁰³

4.3.5.2. Belâ “بَلَى” Edatı

“بَلَى” edatı, Kur’an-ı Kerim’in on altı suresinin yirmi iki ayetinde geçmektedir.⁷⁰⁴ Edatın aslı “بَل” olup üzerinde sükûnun mümkün hale gelmesi için elif ziyade edilerek “بَلَى” şeklini almıştır.⁷⁰⁵ Aslı “بَل” olmasına rağmen iki edat arasında farklılıklar vardır. “بَل”, atıf edatı iken “بَلَى” kendisinden sonrakinin cevabına delalettir.⁷⁰⁶

“بَلَى” edatı iki farklı manada kullanılmaktadır:

1. Kendisinden önce gelen olumsuzluğu reddetme
2. Olumsuzluk üzerine dâhil olan soruya cevap⁷⁰⁷

“بَلَى” edatı, her ne kadar bir cevaplama edatı olsa da “نَعَمْ” edatından farklıdır. “بَلَى” olumsuz soruya olumlu cevap vermek için kullanılırken “نَعَمْ” her tarzda istifhama cevap olarak gelebilir. “بَلَى” öncesini reddetme anlamındayken “نَعَمْ” öncesindeki ifadeyi tasdik etmek için kullanılır.⁷⁰⁸

İbnü’l-Cezerî, “بَلَى” edatının öncesinin istifham olduğunu, edatın bu istifhama cevap olarak geldiğini aynı zamanda kendinden önce gelen olumsuzluğu da reddettiğini ifade etmiştir. Müellif, “بَلَى” edatının soruya cevap olarak, “نَعَمْ” edatının ise hem cevap hem de onay olarak geldiğini belirtmiştir.⁷⁰⁹

⁷⁰³ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 247.

⁷⁰⁴ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 77.

⁷⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 237-238.

⁷⁰⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 248.

⁷⁰⁷ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 73.

⁷⁰⁸ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 74/75.

⁷⁰⁹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 248.

”أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا“⁷¹⁰ ayetinde “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna eğer önceki ifadeyi tasdik eden edat anlamında “نَعَمْ” ile cevap verilecek olursa “Evet rabbimiz değilsin.” anlamına gelmiş olur. Olumsuz soruya olumlu yanıt vermek için “بَلَىٰ” edatı kullanılır. Ayet de bu şekilde gelmiştir. Bu haliyle “Evet sen bizim Rabbimizsin.” anlamına gelmektedir.⁷¹¹

”أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ“⁷¹²

Yahudilerin “Sayılı birkaç günün dışında ateş bize asla dokunmayacaktır.” sözlerine “بَلَىٰ” edatı ile cevap verilmiş ve onların cehennemde ebedî olarak kalacakları bildirilmiştir.⁷¹³ İbnü’l-Cezerî, Dâni’nin “بَلَىٰ” edatı üzerinde vakfa cevaz verdiğini ifade etmiştir. Çünkü “بَلَىٰ” edatı burada, Yahudi ve Hristiyanların kavlini reddetme manasındadır. Müellif, Mekkî’nin de bunu böyle kabul ettiğini fakat Umânî’nin burada vakfı uygun bulmadığını ifade etmiştir.⁷¹⁴ Mekkî, devamında mübtedâ ve haber bulunduğundan edat üzerinde vakfa cevaz vermiştir. O, edatın sonrasında ona delalet etmekte olan “بَلَىٰ تَمْسِكُمُ النَّارُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ” “Hayır! Ateş size bundan çok daha fazla degecektir.” şeklinde mahzûf bir cümlemin olduğunu dile getirmiştir. Umânî’nin vakfı uygun bulmama sebebi ise edatın sonrasında cevap cümlesinin devam etmesidir.⁷¹⁵

”إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ“⁷¹⁶

İbnü’l-Cezerî bir önceki ayetle ortak bir açıklamada bulunarak Dâni’nin “بَلَىٰ” edatı üzerinde vakfı uygun bulduğunu dile getirmiştir. Zira edat burada Yahudi ve Hristiyanların sözlerini reddetme anlamındadır. Müellif, Mekkî’nin de edat üzerinde vakfa cevaz verdiğini fakat Umânî’nin vakfı uygun bulmadığını aktarmıştır.⁷¹⁷ Mekkî, edatın öncesindeki cümlemin cevabı

⁷¹⁰ el-A‘râf 7/172.

⁷¹¹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 74/75; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 248.

⁷¹² el-Bakara 2/80-81.

⁷¹³ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/574.

⁷¹⁴ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 250.

⁷¹⁵ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/575; Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 78; Özder, *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî’nin Cemâlü’l Kurrâ ve Kemâlü’l İkrâ Eseri*, 66.

⁷¹⁶ el-Bakara 2/111-112.

⁷¹⁷ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 250.

olması sebebiyle vakf yapılabileceğini belirtmiştir. O, sonrasındaki cümlelerin mübtedâ-haber olarak gelmesinin de buna delalet ettiğini ifade etmiştir. Mekkî, edatın devamında ona delalet etmekte olan “بلى يدخلها غيرهم” şeklinde mahzuf bir cümlelerin bulunduğunu bildirmiştir. Umânî’nin vakfa cevaz vermeme nedeni ise edatın sonrasında cevap cümlesinin olmasıdır. O, edat ile cevap cümlesinin ayrılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Dâni gibi edat üzerinde vakfa cevaz veren âlimlerin hata ettiklerini bildirmiştir.⁷¹⁸

”قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي“⁷¹⁹

Dâni’ye göre “بلى” edatı üzerinde yapılan vakf, kâfîdir. Bir başka görüşe göre ise tâmdır çünkü öncesindeki inkâr cümlesine reddiyedir. Ahmed b. Ca’fer ed-Dînûrî, İbnü’l-Enbârî ve bir kısım ulema olumsuzluğa dâhil olan istifahamın cevabı olması sebebiyle edat üzerinde vakfa cevaz verirken Umânî uygun bulmamıştır. İbnü’l-Cezerî tercih edilen görüşün “قُلُوبِي” ifadesi üzerinde vakfetmek olduğunu bildirmiştir. Zira Hz. İbrahim’in sözü burada bitmektedir. Sözü bir kısmını, diğer bir kısmından ayırmak doğru değildir.⁷²⁰

”وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَى“⁷²¹

İbnü’l-Cezerî, İbrahim b. Es-Sîrî’nin burada yapılan vakfı tâm olarak addettiğini aktarmıştır. Çünkü edat öncesindeki cümleyi redetme anlamında gelmiş olup sonrası için bir başlangıçtır. Müellif, Mekkî ve Dâni’nin de burada vakfa cevaz verdiğini aktarmıştır.⁷²²

”قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا“⁷²³

İbnü’l-Cezerî, “رَبِّنَا” ifadesi üzerinde vakf yapılabileceğini fakat “بلى” edatı üzerinde vakf yapılamayacağı gibi kendisi ile ibtidânın da uygun olmayacağını ifade etmiştir. Bunun sebebi kendisinden sonra kasemin gelmesi ve nefye dâhil olan sorunun cevabı olmasıdır. “Evet,

⁷¹⁸ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 78; Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ*, 2/574-575; Özder, *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî’nin Cemâlû’l Kurrâ ve Kemâlû’l İkrâ Eseri*, 67.

⁷¹⁹ el-Bakara 2/260.

⁷²⁰ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne’am*, 78-79; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 250-251.

⁷²¹ Âl-i İmrân 3/75-76.

⁷²² İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 251.

⁷²³ el-En’âm 6/30.

Rabbimize andolsun ki öyleymiş.” anlamındadır. Sehâvî de kasem üzerinde vakfa cevaz vermiştir.⁷²⁴

”أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا“⁷²⁵

İbnü'l-Cezerî, burada yapılan vakfın tâm ya da kâfî olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kendisinden önce gelen olumsuzluğu reddetme manasındadır. Âdemoğlunun kelamı kesilmekte ve “شَهِدْنَا” ifadesi meleklerle ait olmaktadır. Müellif; Mücâhid, Dahhâk (öl. 105/723), Süddî (öl. 127/745) gibi müfessirlerin çoğunun “بَلَى” kavliyle âdemoğlunun ubûdiyyeti ikrar ettiğini, sonra Allah Teâlâ’nın meleklerle “Şahit olun.” buyurması üzerine meleklerin “Şahit olduk.” dediklerini ifade etmiştir.⁷²⁶

”فَأَلْقُوا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ“⁷²⁷

İbnü'l-Cezerî, Mekkî ve Dâni’ye göre edat üzerinde yapılan vakfın, hasen olduğunu bildirmiştir. Mekkî, bu görüşün Nâfi’e ait olduğunu bildirmiştir. Çünkü burada edat, önceki olumsuzluğa cevap olarak gelmiştir. Bu şekilde “Hayır, Allah yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir.” manasındadır.⁷²⁸

”وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ بَلَى وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ“⁷²⁹

İbnü'l-Cezerî; Nâfi’, Mekkî ve Dâni’nin burada vakfı caiz gördüğünü aktarmıştır. Çünkü edat öncesindeki olumsuzluğu reddetme manasındadır. Sonrasında “وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا” ifadesi ile ibtidâ edilmesi gerekir. Müşrikler, Allah’ın ölen kişiyi diriltmeyeceği hususunda en büyük yeminleri ettiğinde aksine bunun, Allah’ın gerçek olarak üstlendiği bir vaadi olduğu vurgulanmıştır.⁷³⁰

⁷²⁴ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 80; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/576; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 251-252.

⁷²⁵ el-A‘râf 7/172.

⁷²⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 252.

⁷²⁷ en-Nahl 16/28.

⁷²⁸ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 81-82; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 252.

⁷²⁹ en-Nahl 16/38.

⁷³⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 252-253.

731 ”وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ“

İbnü'l-Cezerî, “بلى” edatının, öncesindeki olumsuzluğu reddetme manasında olduğunu dolayısıyla söz konusu edatta vakfedilebileceğini, ibtidânın sonrasındaki “وَرَبِّي” kasemiyle yapılabileceğini bildirmiştir. Müellif, ayrıca inkâr edenlerin sözlerine cevap olması sebebiyle “بلى” edatı ile ibtidâ yapılamayacağını belirtmiştir. 732

733 ”وَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ“

Dânî; Nâfi‘, Muhammed b. İsâ ve İbn Kuteybe’ye (öl. 276/889) göre burada yapılan vakfın, tâm olduğunu belirtmektedir. Dâni’nin kendisine göre ise kâfîdir. Çünkü önceki cümlelerin olumsuzluğunu reddetmektedir. Bu şekilde “Onların benzerini yaratabilir.” manasındadır. İbnü'l-Cezerî, “بلى” ile ibtidânın güzel olmayacağını belirtmiştir. Müellif, Ebû Hâtim’in bunu caiz kıldığını fakat bu görüşün zayıf olduğunu aktarmıştır. 734

735 ”زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ“

Dânî, Nâfi‘in edat üzerinde yapılan vakfı tâm olarak kabul ettiğini aktarmıştır. Sehâvî ise “بلى” edatında vakfedilebileceğini sonrası ile de ibtidâ yapılabileceğini ifade etmiştir. Sehâvî, dört ayeti En‘âm-Ahkâf ve Sebe’-Teğâbün olmak üzere ikiye ayırmıştır. İlk grupta bulunan ayetlerin “وَرَبِّي” kaseminde vakfdilmesine, ikinci grupta bulunan ayetlerin ise “بلى” edatında vakfedilebilip sonrasındaki kasem ile ibtidâ edilmesine cevaz vermiştir. “بلى” edatı bu ayette, yeniden dirilişin nefiyini ret için gelmiş olup devamında ba’s üzerine yemin edilmiştir. Sehâvî, öncesi ile mana olarak irtibatı bulunması sebebiyle burada yapılan vakfın, kâfî olacağını dile getirmiştir.” 736

737 ”أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ“

731 Sebe’ 34/3.

732 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 253.

733 Yâsîn 36/81.

734 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 253.

735 *et-Tegâbün* 64/7.

736 Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 86; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/576; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 203; Özder, *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî'nin Cemâlü'l Kurrâ ve Kemâlü'l İkrâ Eseri*, 71-72.

737 el-Mülk 67/8-9.

İbnü'l-Cezerî; Mekkî'nin edat üzerinde yapılan vakfı uygun bulmadığını, Dânî'nin ise önceki cümleyi reddetme manasında olduğu için buna cevaz verdiğini aktarmıştır.⁷³⁸ Mekkî'nin vakfı uygun bulmama sebebi, “بلى” edatından sonraki cümlelerin tamamının kâfirlere ait olup, onların sözü olmasıdır. Bu sebeple uygun olanın “بلى” edatını sonrasından ayırmak olduğunu bildirmiştir.⁷³⁹

”يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ ﴿٣٠﴾ بلى“⁷⁴⁰

İbnü'l-Cezerî, Mekkî'nin “بلى” edatında yapılan vakfı uygun bulmazken Dânî'nin buna cevaz verdiğini aktarmıştır. Mekkî, edatın devamındaki “قَادِرِينَ” ifadesiyle bağlantısı sebebiyle burada yapılan vakfı uygun bulmamıştır. Müellif, Dânî'nin ise edat üzerinde yapılan vakfı kâfi olarak değerlendirdiğini bildirmiştir. İbnü'l-Cezerî, Dânî'nin değerlendirmesine yer verip şu soruyu yöneltmiştir: “قَادِرِينَ” ifadesi hâl üzere mansup kılınırken ‘بلى’ edatı üzerinde vakf yapılması nasıl uygun bulunmuştur?”⁷⁴¹

4.3.5.3. Lâ “لا” Edatı

“لا” edatı Arapçada, olumsuzluk (nefy), dua-beddua, atıf, “حقاً” manasında cevap içeren edat, “ليس” ve benzerleri, yasaklama (nehy), “ألا” benzeri istisna ve zâit edat anlamlarında kullanılmıştır.⁷⁴²

”لا جرم أنهم في الآخرة هم الأخسرون“⁷⁴³

İbnü'l-Cezerî, Arap dili âlimlerinin bu husustaki görüşlerine yer vererek konuyu izah etmiştir. Zeccâc’a göre “لا” edatı ile inkâr edenlerin, putların onlara bir faydasının dokunacağı

⁷³⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 254.

⁷³⁹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 87.

⁷⁴⁰ el-Kıyâmet 75/3-4.

⁷⁴¹ Mekkî, *Şerhu kellâ, belâ ve ne‘am*, 87; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 254-255.

⁷⁴² Osman Aktaş, “Arapçada Farklı Görev ve Anlamlarda Kullanılan Bazı Edatlar”, *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (Eylül 2021), 53-55.

⁷⁴³ Hûd 11/22.

hususundaki sanıları reddedilmekte ve “جَزَمَ” ile kendi fiilleri sebebiyle ahirette yalnızca hüsrânı kazanacakları bildirilmektedir. “أَنَّ”, nasb makamındadır. Bu durumda edat üzerinde vakf yapılabileceği gibi “حَقًّا” manasına hamledildiğinde kendisi ile ibtidâ da yapılabilir. Müellif, bu görüşün Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyhi’ye ait olduğunu bildirmiştir.⁷⁴⁴

İbnü’l-Cezerî, “لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ”⁷⁴⁵ ve “لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ”⁷⁴⁶ surelerinde geçen “لَا” edatları hususunda açıklamalarını dil ve tefsir âlimlerinden nakillerde bulunarak yapmıştır. Zeccâc, Kûfeli Arap dili âlimlerinden Kisâî’nin ve Basralı Arap dili âlimleri ile müfessirlerin genelinin “لَا” edatını zait olarak kabul ettiği ve devamındaki kasemi de tekit ettiği kanaatinde olduklarını aktarmıştır. Ferrâ ise “لَا”nın, müşriklere ait kelamın reddi için gelen nefy edatı olduğu görüşündedir. Buna göre “لَا” edatı, onların ölümden sonra yeniden dirilişi inkâr etmelerine dair sözlerinin reddi için gelmiş ve kâfirlere “ليس الأمر كذلك” denilmiştir. İnkâr edenlerin sözü reddedildikten sonra “أقسم” şeklinde kasem ile devam edilmiştir. İbnü’l-Cezerî buna göre “لَا” üzerinde yapılan vakfın güzel olacağını bildirmiştir. Edatın, öncesindeki söze cevap niteliğinde geldiği kabul edilirse burada yapılan vakf güzel, zâit olduğu kabul edilirse vakf uygun olmayacaktır.⁷⁴⁷

4.3.5.4. Sümme “سُمِّ” Edatı

“سُمِّ” edatı “tertib, teşrik, mühlet” manalarında kullanılmaktadır.⁷⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, kimi hocalarının “سُمِّ” edatına “mühlet” manası verdiğini ve Kur’an-ı Kerim’in tamamında edattan önce vakf yaptıklarını ifade etmiştir. Müellif, bu kuralın tamamıyla terk edilemeyeceğini, bazı durumlarda kabul edilebilir olduğunu bildirmiştir.⁷⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, konuyla alakalı şu ayetleri örnek olarak vermiştir:

⁷⁴⁴ Ebû İshak İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, nşr. Abdülcelîl Şelebî (Beyrut: 1408/1988), 3/46; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/587; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 255.

⁷⁴⁵ el-Kıyâmet 75/1.

⁷⁴⁶ el-Beled 90/1.

⁷⁴⁷ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 5/328; Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/207; Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/587; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 255-256.

⁷⁴⁸ Ebû Muahmmmed Abdullah Cemâlüddîn b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni’l-lebîb an kütübi’l-eârib*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Dımaş: Darü’l-Fikr, 1384/1964), 1/124-126.

⁷⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 257.

”مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ“⁷⁶⁵

İbnü'l-Cezerî, edat öncesinde vakfı mana tamam olmadığı için uygun bulmamıştır. Sehâvî ise “ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ” cümlesinin öncesi ile ilişkisi bulunduğundan “لِمَنْ نُرِيدُ” ifadesi üzerinde vakf yapılamayacağını ifade etmiştir.⁷⁶⁶

4.3.5.5. Em “أَمْ” Edatı

İbnü'l-Cezerî, “أَمْ” edatının eşitlik manasında iki farklı vecihte kullanıldığını dile getirmiştir. İlk vecih istifham hemzesi için muâdele, ikinci vecih ise tesviye hemzesi için muâdeledir.⁷⁶⁷ Bu edat, kendinden önceki cümle ile ilişkisi olup olmasına göre iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Eğer önceki cümleyle bir irtibat söz konusu ise em-i muttasıla eğer bir irtibat yok ise em-i munkatı‘a şeklinde isimlendirilmiştir.

Em-i Muttasıla: “Yoksa” manasındaki istifham hemzesinden ya da “de/da” anlamındaki tesviye hemzesinden sonra bulunan “أَمْ” dir.

Em-i Munkatı‘a: Müellif, “بَلْ” edatı gibi “أَمْ” edatının da “atıf” ifade ettiğini ve em-i munkatı‘a olarak isimlendirildiğini aktarmıştır.⁷⁶⁸ Bu edattan önce istifham hemzesi bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî “أَمْ” den önce vakfetmenin ve “أَمْ” ile ibtidâ etmenin caiz olduğunu bildirmiştir. Fakat em-i muttasıla’da mana açısından uygun olmadığından bu şekilde yapılamamaktadır.⁷⁶⁹

”قُلْ أَخَذْتُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ“⁷⁷⁰

İbnü'l-Cezerî, “أَمْ” edatının munkatı‘ olduğu kabul edilirse edat ile ibtidâ yapılabileceğini söyler. Fakat “أَمْ” in muttasıl olduğu düşünülürse o zaman ibtidâ caiz olmaz. Sehâvî de bu görüştedir.⁷⁷¹

⁷⁶⁵ el-İsrâ 17/18.

⁷⁶⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/594; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 257.

⁷⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 258.

⁷⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 258.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 259.

⁷⁷⁰ el-Bakara 2/80.

⁷⁷¹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/580; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 259.

”772”⁷⁷²”أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ“

İbnü'l-Cezerî, Sehâvî ve Mekkî'den nakillerde bulunmuş ve Sehâvî'nin görüşünün daha isabetli olduğunu aktarmıştır. Sehâvî; edatın munkatı' olduğunu, ”بَلْ“ anlamında kullanıldığını ve edat ile ibtidâ yapılabileceğini ifade etmiştir. Mekkî ise edatın munkatı' olarak kabul edilmesini doğru bulmamakta ve durumu şu şekilde açıklamaktadır: ”Em-i munkatı'a, Arap dilinde çoğunlukla mütekellimin kelimasına şüphe dâhil olduğunda kullanılmaktadır. Bu durumun, Kur'an için söz konusu edilmesi doğru değildir.” Sehâvî, ise ”بَلْ“ edatının şüphe ihtiva etmeksizin bir sözü bırakıp diğerine geçerken de kullanılabileceğini ifade etmiştir.⁷⁷³

”774”⁷⁷⁴”وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَبْظَاهِرُ مِنَ الْقَوْلِ“

İbnü'l-Cezerî, ayette geçen ilk ”أَمْ“ edatının munkatı' olması sebebiyle kendisi ile ibtidâ yapılabileceğini bildirmiştir. Müellif, ”سَمُّوهُمْ“ ifadesi üzerinde vakfetmenin kâfi, bir görüşe göre ise tâm olduğunu bildirmiştir. O, ”الْأَرْضِ“da vakfetmenin hasen olduğunu ve öncesi ile lafız ve mana bakımından irtibat bulunması sebebiyle sonrası ile ibtidâ yapılamayacağını dile getirmiştir.⁷⁷⁵

”776”⁷⁷⁶”تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفْلا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ“

İbnü'l-Cezerî, Arap dili âlimlerinden Halîl b. Ahmed ile Sîbeveyhi'nin değerlendirmelerine yer vermiştir. Onlara göre ”أَمْ“ edatı ”أَفْلا تُبْصِرُونَ“ ifadesine atfedilmişir ve bu şekilde manası ”أَفْلا تُبْصِرُونَ“ şeklindedir. Müellif bu tarz bir mana verilmesi halinde ”أَمْ“ edatında vakfedilip ”أَنَا“ ile ibtidâ edilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁷⁷ İbnü'l-Cezerî daha sonra Ebû Zeyd el-Ensârî'den (ö. 215/830) nakilde bulunmuştur. Ona göre ”أَمْ“ edatı zâittir ve ”أَفْلا تُبْصِرُونَ“ ifadesi üzerinde vakf yapılabilir. Müellif, bir başka görüşe göre ”أَمْ“in munkatı' olduğunu ve ”بَلْ أَنَا خَيْرٌ“ takdirinde

⁷⁷² el-Bakara 2/108.

⁷⁷³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/580; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 260.

⁷⁷⁴ er-Ra'd 13/33.

⁷⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 260; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/ 580.

⁷⁷⁶ ez-Zuhuf 43/51.

⁷⁷⁷ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 2/581; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 260.

olduğunu bildirmiştir. Bu takdire göre “أم” edatı ile ibtidâ da yapılabilir. İbnü’l-Cezerî, daha sonra kendisinden “Arap dilinde engin ilim sahibi ve garip kelimeleri çok iyi bilen” şeklinde bahsettiği Herevî’nin (öl. 415/1024) bu husustaki görüşlerini aktarmıştır.⁷⁷⁸ Herevî, “تَنْزِيلُ الْكِتَابِ”⁷⁷⁹ ayetindeki “أم” edatının istifham hemzesi anlamında olduğunu ve takdirinin “أَيَقُولُونَ أَفْتَرِيهِ” şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Buna göre “أم” ile ibtidâ yapılabileceğini aktaran Herevî, “أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ”⁷⁸⁰ ayetinde de durumun aynı olduğunu belirtmiştir. Herevî, “أَمْ هُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ”⁷⁸², “أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ”⁷⁸¹, “أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ”⁷⁸³, “أَمْ”⁷⁸⁴, “أَمْ جَعَلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ”⁷⁸⁵, “أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ”⁷⁸⁶, “أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ”⁷⁸⁷, “تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ”⁷⁸⁸ ayetlerde geçen tüm “أم” edatlarının istifham anlamında kullanıldığını belirtmiş ve bunun sebebinin de öncesinde istifhamın olmaması ile açıklamıştır. Sehâvî, bu manaya hamledilidiğinde zikredilen “أم” edatlarının tamamının munkatı‘ olduğunu, öncesinde vakfedilip edat ile ibtidâ yapılabileceğini ifade etmiştir. Basralı Arap dili âlimleri de Herevî’nin bu görüşüne katılarak zikredilen ayetlerde geçen “أم” edatlarının tamamının munkatı‘ olduğunu öne sürmüşlerdir.⁷⁸⁸

4.3.5.6. Bel “بَلْ” Edatı

İbnü’l-Cezerî, “بَلْ” edatının, Kur’an-ı Kerim’de iki farklı şekilde geçtiğini dile getirmiştir. İlki “idrâb” ikinci ise; “atıf edatı”tır. İdrâb, kendisinden önceki ifadeyi reddeden manasındadır. Müellif, bu manayı taşıdığı anda ibtidânın caiz olduğunu ifade etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de çoğunlukla bu manada geçmektedir. İbnü’l-Cezerî örnek olarak şu ayetleri vermiştir. “وَلَدَيْنَا كِتَابٌ

⁷⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 260-261.

⁷⁷⁹ es-Secde 32/2-3.

⁷⁸⁰ el-Bakara 2/108.

⁷⁸¹ el-Furkân 25/44.

⁷⁸² et-Tûr 52/39.

⁷⁸³ en-Nisâ 4/53.

⁷⁸⁴ el-Bakara 2/140.

⁷⁸⁵ et-Tûr 52/30.

⁷⁸⁶ ez-Zuhruf 43/16.

⁷⁸⁷ Sâd 38/28.

⁷⁸⁸ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, 2/581-582; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 261-262.

قُلْ مَنْ يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ“⁷⁹⁰, قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ“⁷⁸⁹”يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾“ بَلْ قُلُوبُكُمْ فِي غَمَرَةٍ مِنْ هَذَا“⁷⁹²”ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾“ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ“⁷⁹¹”وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ“⁷⁹³ Bu yerlerde yapılan vakflar, kâfidir. Zira sonrası ile lafız açısından değil yalnızca mana açısından irtibat söz konusudur.⁷⁹³

4.3.5.7. Hattâ “حَتَّى” Edatı

“حَتَّى” edatı; harf-i cer, atıf ve ibtidâ edatı olarak kullanılmaktadır.⁷⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, bu edatın kendisinden sonra gelen kelamı hikâye ettiğini ve edat üzerinde ibtidâ yapmanın caiz olduğunu dile getirmiştir.⁷⁹⁵ Müellif, konuya örnek olarak şu ayetleri vermiştir:⁷⁹⁶ “حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ“⁷⁹⁶ “حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا جَاءُوهَا“⁷⁹⁹ “حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا“⁷⁹⁸ “حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ“⁷⁹⁷ “وَأَمَّا السَّاعَةُ“⁸⁰⁰ “حَتَّى إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ“⁸⁰¹ “شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ“

⁷⁸⁹ el-Mü’minûn 23/62-63.

⁷⁹⁰ el-Mü’minûn 23/89-90.

⁷⁹¹ el-Enbiyâ 21/42.

⁷⁹² Sâd 38/1-2.

⁷⁹³ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 262.

⁷⁹⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, 1/131-137.

⁷⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 262.

⁷⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid*, 263.

⁷⁹⁷ Meryem 19/75.

⁷⁹⁸ el-Enbiyâ 21/96.

⁷⁹⁹ ez-Zümer 39/71.

⁸⁰⁰ Fussilet 41/20.

⁸⁰¹ ez-Zuhruf 43/38.

5. SONUÇ

Vakf ve İbtidâ ilminin temeli Peygamber Efendimizin (s.a.v.) uygulamalarına ve açıklamalarına dayanmaktadır. Bu ilim, Allah'ın murad ettiği mananın doğru bir şekilde anlaşılması ve Kur'an'ın tam anlamıyla idrak edilmesini hedeflemektedir. İbnü'l-Cezerî'nin, "Kur'an-ı Kerim'de ne vacip ne de haram vakf vardır." ifadesi, lafız ve mana bütünlüğü korunduğu takdirde vakf işareti olmasa dahi vakfedilebileceğine işaretidir. Kıraat âlimlerinin vakf ve ibtidâ hususunda verdiği hükümler (vacip-haram olma durumu), şer'î hükümlerdeki gibi sevap-günah kazanma gibi bir sonuç doğurmaz. Bu, vakf yapıldığında kastedilen anlamın en kâmil biçimde açığa çıkması ile alakalı bir durumdur. Müellif, maksud olunan mananın tahrif edilerek murâd-ı ilâhîye aykırı vakf yapmaktan Allah'a sığınılması gerektiğini ve bu tarz vakfların bile isteye yapılmasının haram olduğunu dile getirmiştir.

Vakf yerlerinin belirlenmesi subjektif bir özellik arz etmektedir. Eserlerdeki vakf çeşitlerinde bulunan farklılıkların sebebi budur. İbnü'l-Cezerî'nin vakfı "vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh" olarak dörde ayırması onun bu tasnif işleminde Dâni'ye sadık kaldığını göstermektedir. Bu hususta Dâni'ye uyan diğer âlimler gibi İbnü'l-Cezerî de vakf çeşitlerinin her birini kendi içinde "tâm/etemm", "kâfi/ekfâ", "hasen/ahsen", "kabîh/akbah" şeklinde iki kısma ayırmaktadır. "İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*" isimli eserinde kendine has bir yöntem ile meseleyi değerlendirmiş ve en mâkul olanın vakfı ihtiyârî ve ıztırârî şeklinde ikiye ayırmak olduğunu ifade etmiştir. Bu, İbnü'l-Cezerî'nin dirayeti olup vakf ve ibtidâyâ dair yapılan tasniflerde rastalanılmayan bir durumdur. İbnü'l-Cezerî, diğer vakf kurallarına dair tamamlayıcı malumatı *en-Neşr* isimli eserinin "tenbihat" başlığında vermiştir. Müellifin, bu

başlıkta açıklamalarına yer verdiği vakf çeşitleri şunlardır: “Vakf-ı te‘assüf, vakf-ı lâzım, vakf-ı beyân, vakf-ı muâneka, vakf-ı memnu‘, vakf-ı murahhas ve vakf-ı müzdevic.”

İbnü'l-Cezerî, “*en-Neşr*” isimli eserinde lafzî bir taalluk bulunmasa da cümlelerin kısa olması sebebiyle vakfın hoş görülmeceği yerleri zikretmiştir. Bu, İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki dirayetidir. Secâvendî'nin sisteminde buna rastlanmamaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin kimi zaman Secâvendî, Huzaî gibi âlimleri; kimi zaman ise Secâvendî'nin sistemini anlamadan onu taklit edenleri eleştirdiği görülmektedir.

İbnü'l-Cezerî genel anlamda Secâvendî'nin zihin yapısına hem eleştirel bakmakta hem de buna ilaveler yapmaktadır. Müellif, vakf-ı memnu‘ konusunda hem Secâvendî'nin “لا” işareti ile ne kastettiğini anlamadan uygulamada hata yapanları, hem de Secâvendî'nin kendisini eleştirmiştir. Müellif, meselenin hakikatini kavrayamayan kişilerin, nefeslerinin yetmediği yerde vakf yapmak durumunda kaldığında “لا” işareti bulunan yerde durmayıp durulması kabîh alan başka bir yerde vakfetmelerini eleştirmiştir. Oysaki İbnü'l-Cezerî'nin belirttiği gibi “لا” işaretinin bulunduğu yer hasen vakf olabilir ve burada durmak güzel iken kendisinden sonra ibtidâ yapmak güzel olmayabilir. İbnü'l-Cezerî, Secâvendî'yi hem eserinde bu kısma çok fazla yer vermesi hatta mübalağa etmesi ile hem de vakf-ı memnu‘ kapsamına dâhil ettiği yerlerde vakf-ı kâfî kategorisinde olan yerlerin bulunması sebebiyle eleştirmiştir. Oysaki bu yerlerde vakf caiz olduğu gibi sonrası ile ibtidâ da caizdir.

Müellifin, genç yaşında kaleme aldığı “*et-Temhîd*” isimli eserinde “وَهُوَ وَهُمْ”, “واحد”, “اعلم” gibi sıklıkla kullandığı ifade biçimleri, onun bu ilme olan vukûfiyetini göstermektedir. İbnü'l-Cezerî'nin bu eserinde dikkat çeken bir diğer husus ise sıklıkla soru-cevap yöntemini kullanması ve sorulması muhtemel sorulara verilebilecek cevapları aktarmasıdır. Müellif, kimi zaman örnek olarak verdiği ayetten sonra “ففس على هذه الأمثلة ما شاكلها” ifadesi ile bu örnek üzerinden diğerlerinin kıyas edilmesini istemektedir. İbnü'l-Cezerî'nin “*Mukaddime*” isimli eserine “vakf-ibtidâ” ve “mushaf imlası” başlıklarını eklemesi akabinde, kendisinden sonra gelen âlimler tarafından bu konular eserlerde yerini almış ve gelenek haline gelmiştir. Müellifin, “*en-Neşr*” isimli eserinde dikkat çeken ayrıntı ise akademik çalışmaların başında yer alan kavramsal çerçeveye dair malumatın konunun son başlığında verilmesidir.

İbnü'l-Cezerî; yetiştirdiği talebeler, kaleme aldığı eserler ile kendi içinde yaşadığı dönem ile kendisinden sonraki dönemlere büyük etki etmiştir. İbnü'l-Cezerî, kendisinden önceki ilmî

birikimden faydalandığı gibi bu ilmi değerlendirmeye tabi tutarak muhtelif örnekler vasıtasıyla meseleyi anlaşılır hale getirmiştir. Müellif, bazı konuların tartışmaya açık tarafları ve tafsilatı olduğunu da ayrıca belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî, konuyu izah ederken dil, tefsir ya da kıraat âlimlerinin görüşlerini aktarmakta ve bazen de onların görüşleri içinden bir tercihte bulunmaktadır. Kimi zaman onların değerlendirmelerine eklemeler yaparken kimi zaman ise onları eleştirmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin birçok alanda yetkin oluşu, onun vakf ve ibtidâ ilminde söz sahibi olmasına vesile olmuştur. İbnü'l-Cezerî, altı çizilmesi gereken yerleri belirttikten sonra en doğru olana tâbi olunması, en uygun olanın tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. O, bu tarz konularda ulemanın görüşlerini aktardıktan sonra “قُلْتُ” ifadesi ile sözü alıp kendi fikirlerini ifade etmekte ve kelamını “Elbette Allah en güzel ve en doğrusunu bilir.” diyerek sonlandırmaktadır. Çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin âlimlerin görüşlerine dair aktardığı malumat, ilk kaynağına gidilerek değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamîd, Suâd. *Teysîru'r-rahmân fî tecvîdi'l-Kur'ân*. Dârü't-Takvâ, ts.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned el-İmam Ahmed bin Hanbel*. thk: Şuayb Arnavud. Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed, Ebû Bekr. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Aktaş, Osman. "Arapçada Farklı Görev ve Anlamlarda Kullanılan Bazı Edatlar". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (Eylül 2021).
- Al-Caf, Dalsooz Ahmed Mohammed. *Kur'an'da Vakf-ı Hasen ve Tefsire Yansıması*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbu's-sinaateyn el-kitâbe ve's-şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Dârü'l-Fikri'l-Arabîyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Şerhu sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Ebu'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Mısırî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1420/1999.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebî Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Tefsîru'l-Beydâvî el-müsemma envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. thk: Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk, Mahmud Ahmed el-Atraş. Beyrut, Daru'r-Reşîd/Müessesetü'l-Eymân 1421/2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Birişik, Abdülhamit "en-Neşr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emeriyye, 1311/1894.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgâfur Attar. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1399/1979.

- Coşkun, Muhammed. *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. thk. İbrâhim el-Ebyârî. Kahire: Dâru'r-Riyânî li't-Türâs, t.y.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. İstanbul: Emin Yayınları, 2017.
- Çetin, Abdurrahman. "Sekte". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çetin, Abdurrahman-Topuzoğlu, Tefvîk Rüşdü. "Fâsıla". 22/209. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çetin, Abdurrahman. "Vakf ve İbtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çoban, Tuba. *Bakara ve Al-i İmran Sureleri Çerçevesinde Secavendi'nin Vakf-İbtida Sistemindeki "Vakf-ı Lâ"ların Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Çörekçi, Halil İbrahim. *İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr Adlı Eserinin Kaynakları*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer. *Câmiu'l-beyân fi kiraâtî's-seb'a*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer. *el-Müktefâ fi'l-vakfî ve'l-ibtidâ*. thk. Cemaleddin Muhammed Şerif. Kahire: Dâru's Sahâbe, 2006.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer. *et-Tahdîd fil itkanî ve't-tecvîd*. thk. Ğanim Kadduri Hamed. Umman: Dâru Ammar, 2000.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman b. Ömer. *Kitâbu't-teysîr fi'l-kıraati's-seb'*. nşr. Otto Pretzl. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2005.
- Durmuş, İsmail. "Hemze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/190-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Egin, Maşite. *Secâvendî'nin Vakf ve İbtidâ Sisteminde Vakf-ı Mücevvez*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Elmalı, Hüseyin-Arslan, Şükrü. “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ensârî, Ebû Muahmmmed Abdullah Cemâlüddîn b. Yusuf b. Hişâm. *Muğni’l-lebîb an kütübi’l-eârib*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Dımaş: Darü’l-Fikr, 1384/1964.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed. *el-Maksad li telhisi mâ fi’l-Mürşîd*. Mısır, 1353/1934.
- Erdem, Mahmut. *Kastallânî’nin Letâifü’l-İşârât’ında Vakf ve İbtidâ Konusu*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ersöz, Muhammed. “Vakf-ı Murâkabe ve Kur’an’ı Anlamaya Etkileri (Secâvendî’nin İlelû’l-Vukûf Adlı Eserindeki Açıklamalar Özelinde)”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2015).
- Fârâbî, İshak b. İbrahim Ebû İbrahim. *Divânu’l-edeb*. thk. Ahmed Muhtar Ömer, İbrahim Enis. Kahire: Mecmau’l-Lugati’l-Arabiyye, 1974.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh. *Meâni’l-Kur’ân*. nşr. Ahmed Yusuf Necâtî, M. Ali en-Neccâr, Abdülfettah İsmail Şiblî. Kahire: Daru’l-Mektebeti’l-Mısriyye, 1374/1955.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. “İbnü’l-Cevzî’nin Vakf Yapılmaması Gereken Yerlere Dair Görüşlerinin Kaynağı: İbnü’l-Enbârî”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (2018), 21.
- Hacımısıroğlu, Mücella. *Vakf-ı Muânaka ve Kur’ân Tefsirine Etkisi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hamed, Ğanim Kaddûrî. *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*. çev. Mücella Hacımısıroğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Herevî, Ali b. Muhammed. *Kitabu’l-uzhiyye fî ilmi’l-hurûf*. nşr. Abdulmuîn el-Melluhî. Dımaşk: Mecmau’l-Lugati’l-Arabiyye, 1413/1993.
- Husarî, Mahmûd Halîl. *Ahkâmu kırâati’l-Kur’ânî’l-Kerîm*. nşr: Muhammed Talha Bilal Menyâr. Mekke: el- Mektebetü’l-Mekkiyye/Dâru’l-beşâiri’l- İslâmiyye, 1417/1999.
- Husarî, Mahmûd Halîl. *Meâlimu’l-ihtidâ ilâ ma’rifeti’l-vukûfi ve’l-ibtidâ*. Kahire: Mektebetu’s-Sünne, 2002.
- Işık, İsmail. *İbnü’l Cezerî ve Câmiu’l Esânîd Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- İbn Manzûr. *Lisânü’l-‘Arab*. Kâhire: Dâru’l-Meârif, 1119.
- İbnü’l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *Kitâbu izâhi’l-vakf ve’l-ibtidâ*. thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Dımaşk: 1391/1971.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1423/2002.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *Câmiu esânîdi İbnü'l-Cezerî*. thk. Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî. Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 1436/2015.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *Ğâyetu'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ*. nşr. G.Bergstraesser. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Manzûmetü'l-mukaddime fî mâ yecibü 'alâ'l-kârî en-ye'lemehu*. thk. Eymen Ruşdî Suveyd. Sudi Arabistan, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ. Beyrut: Darul Kütübil İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ferğali Seyyid Arbavi. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2016.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferac Muhammed b. Ebi Ya'kûb İshak el-Verrâk. *el-Fihrist fî ahhâri'l-'ulemâi'l-musannifîn minel-kudemâi ve'l-muhaddisîn fî esmâi kütübihim*. thk. İbrâhîm Ramazân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbnü't-Tahhân, Ebu'l-Abbas Abdulazîz b. Ali b. Muhammed. *Nizâmü'l-edâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. nşr. Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye bi-şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*. thk. Üsâme Atâya. Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 1433/2012.
- Kara, Mehmet. "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (2018).
- Kara, Mehmet. Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller. *Kilitbahir*. (Mart 2021).
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l-kirâât*. el-Memleketü'l-Arabiyye's-Suûdiyye: Mucemmu'l-Melik fehd li tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, ts.
- Kaya, Sedat. *Ebü'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî ve Kıraat İlmindeki Yeri*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kayhan, Veli. Vakf ve İbtida İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri. *C. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 10/2 (2006).

- Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib b. Hammuş b. Muhammed. *Şerhu kellâ, belâ ve ne'am*. nşr. Hüseyin Nassâr. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1423/2003.
- Koyuncu, Recep. *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf ve İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, Ed-Dânî, Es-Secâvendî Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi Takrîb Usûlü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2021.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: OTTO, 2016.
- Mersafî, Abdulfettâh es-Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Medine: Mektebetüt-Tayyibeh, 1399.
- Meymûnî, Abdullah Ali. *Fazlu ilmi'l-vakfî ve'l-ibtidâ ve me'ahû hükmü'l-vakfî 'alâ ruûsi'l-âyât*. Riyad: Daru'l-Kâsım, ts.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1334/1916.
- Naci, Muallim. *Istılâhât-ı edebiyîye*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307.
- Nasr, Atiyye Kâbil. *Ğâyetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*. Riyad: 1414/1994.
- Nasr, Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fî ilmi't-tecvîd*. Mektebtü's-Safâ, 1420/1999.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *el-Kat' ve'l-i'tinâf*. thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî. Riyad: Dâr-u Âlimi'l-Kütüb, 1992.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Mervan Muhammed Şa'âr. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1435/2014.
- Ouedraogo, Souleymane. *Vakf-ı Lâzım Ve Vakf-ı Kabîhleri Bilmenin Kuran Tefsirine Etkisi - İmam Secâvendî'nin el-Vakf ve'l-İbtidâ' Adlı Kitabı Örneği*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Önder, Mustafa Kemal. *Tecvîd İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Özder, Zeynep Hilal. *Vakf-İbtidâ İlmi Açısından Alemüddîn es-Sehâvî'nin Cemâlü'l Kurrâ ve Kemâlü'l İkrâ Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2019.

- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *Müfredat Kur'an Terimleri Sözlüğü*. çev. Mehmet Yolcu-Abdulkadir Güneş. İstanbul: Yarın Yayınları, 2019.
- Râzî, Ebü'l-Fazl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihü'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Marâşî. *Cühdü'l-mukıl*. nşr. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. Amman : Dâru Ammar, 1422/2001.
- Safâkusî, Ali b. Muhammed b. Sâlim Ebûl-Haseni'n-Nûrî. *Tenbîhu'l-ğâfilîn ve irşâdu'l câhilîn*. tsh. Muhammed eş-Şazeli en-Nîf. Matbaatü'r-Resmiyye, ts.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'an-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Secâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr. *İlelû'l-vukûf*. thk: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İdî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006.
- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlû'l-kurrâ ve kemâlû'l-İkrâ*. nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1408/1987.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, b.y. ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve İsâm Fâris. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- Tahhân, İsmail Ahmet. Kur'an'ı Anlamada Vakfın Rolü. çev: Necattin Hanay, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2 (2012).
- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Tetik, İbrahim. *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbâkî. Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.
- Türkmen, Kübra. *İbnü'l-Cezerî ve "Ed-Dürretü'l-Mudiyye" Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*. thk. Muhammed b. İd eş-Şa'bân. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2008.
- Uzun. Yakup. *"Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ"*. *Bilimname*. (2021).
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.

Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân*. nşr. Abdülcelîl Şelebî. (Beyrut: 1408/1988).

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Esâsu'l-belâğah*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1958.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Sakarya’da tamamladı. 2017 yılında girdiği Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2021 yılında mezun oldu. 2023 yılından bu yana Gaziantep Şahinbey’de İHL meslek dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

TEZDEN ÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Kuru, Merve. “İbnü’l-Cezerî’nin Eserlerinde Vakf ve İbtidâ”. *15. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Özet Kitapçığı*. ed. Emel Çetinkaya. 1/109. Ankara: Asos Yayınları, 2022.

